T.C
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASINA GÖRE HUKUKİ DÜZENİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Furkan MIHCI

Ankara – 2022

GCPS

T.C
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASINA GÖRE HUKUKİ DÜZENİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Furkan MIHCI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abbas KILIÇ

Ankara - 2022

KABUL VE ONAY

Ahmet Furkan MIHCI tarafından hazırlanan "Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni" başlıklı bu çalışma, 20/01/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Doğa ELÇİN (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Abbas KILIÇ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür TAŞDEMİR (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

20/01/2022

Ahmet Furkan MIHCI

ÖZ

MIHCI, Ahmet Furkan. Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Seyahat hürriyeti, temel insan haklarından biri olarak uluslararası sözleşmeler ve anayasalarda güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte günümüzde yaşanan gelişmeler, devletleri, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuracak düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir.

Covid – 19 pandemi sürecinde getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları ve olağanüstü hal sürecinde kanun hükmünde kararnameler ile getirilen pasaport tahditleri, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran düzenlemelere örnek gösterilebilecektir. Bu düzenlemelerin anayasaya uygunluğu ise doktrinde tartışma konusudur.

Bu çalışmada ilk olarak - Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kapsamında - seyahat özgürlüğünün yasal çerçevesi ortaya konmuştur. Ardından, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimi anlatılmış ve seyahat hürriyetini sınırlandıran mevzuat ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi ve olağanüstü hal döneminde seyahat özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar incelenmiş; bu kısıtlamaların temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin anayasal rejime uygunluğu tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Seyahat hürriyeti, temel hak ve hürriyetler, sınırlandırma, sokağa çıkma kısıtlamaları, pasaport tahdidi

ABSTRACT

MIHCI, Ahmet Furkan. The Legal Framework Of The Freedom Of Movement According To 1982 Constitution, Master Thesis, Ankara, 2022.

Freedom of movement is guaranteed in international conventions and constitutions as one of the fundamental human rights. On the other hand, the developments experienced recently have led the states to make regulations that result in the restriction of the freedom of movement.

Curfew restrictions during the Covid-19 pandemic and passport restrictions brought by statutory decrees during the state of emergency can be shown as examples of regulations that result in restriction of freedom of movement. The constitutionality of these regulations is controversial in doctrine.

In this study, firstly, the legal framework of freedom of movement - within the scope of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights judgements - has been revealed. Then, the regime of restriction of freedom of movement was explained and the legislation restricting the freedom of movement was examined in detail.

In this study, restrictions on freedom of movement during the Covid-19 pandemic and state of emergency were examined; the compatibility of these restrictions with the constitutional regime concerning restriction of fundamental rights has been discussed.

Key Words: Freedom of movements, fundamental human rights, restrictions, curfew, passport restrictions

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecinde kıymetli desteklerini esirgemeyen ve her konuda yol gösteren, çalışmamı titizlikle inceleyen ve bu süreçte değerli görüşlerini benimle paylaşan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abbas KILIÇ'a teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde bana her türlü kolaylığı sağlayan, tezimi tamamlayabilmem için fedakârlıkta bulunarak iş yükümü paylaşan çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatımın her anında olduğu gibi tez yazım sürecinde de beni yalnız bırakmayan, varlığı ile kendimi daha güçlü hissettiğim, eğitim hayatımın ilk döneminden bu yana göstermiş olduğu fedakârlıkları unutamayacağım, her ne yaparsam yapayım hakkını ödeyemeyeceğim kıymetli annem Songül MIHCI'ya, varlığı ile hayatımın her anına kıymet katan, maddi ve manevi desteğini hayatım boyunca hiçbir zaman esirgemeyen, aramızdaki bağı kelimeler ile tarif edemeyeceğim, yanımda olamadığı zamanlarda dahi yakınlığını daima hissettiğim değerli babam Doğan MIHCI'ya ve onun gibi bir kardeşim olduğu için beni dünyanın en şanslı insanı kılan, çocukluk arkadaşım ve geleceğin hekimi canım kardeşim Beyza MIHCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet Furkan MIHCI

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

TEŞEKKÜR ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vi**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1: GENEL OLARAK SEYAHAT HÜRRİYETİ ve SEYAHAT HÜRRİYETİNİN NORMATİF DÜZENİ **3**

1.1. Genel Olarak Seyahat Hürriyeti **3**

1.1.1. Kavram olarak seyahat hürriyeti 3

1.1.2. Seyahat hürriyetinin hukuki niteliği 6

1.1.3. Seyahat hürriyetinin yararlanıcıları 12

1.1.4. Seyahat hürriyetinin mekânsal boyutu 17

1.1.5. Seyahat hürriyetinin diğer temel hak ve hürriyetlerle ilişkisi 21

1.2. Seyahat Hürriyetinin Osmanlı – Türk Hukukundaki ve Uluslararası Hukuki Metinlerdeki Normatif Düzeni **31**

1.2.1. Seyahat hürriyetinin Osmanlı hukukundaki normatif düzeni 31

1.2.2. Cumhuriyet dönemi anayasalarında seyahat hürriyetinin normatif düzeni 38

1.2.3. Seyahat hürriyetinin uluslararası hukuki metinlerdeki normatif düzeni 46

1.3. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Seyahat Hürriyetine Bakış Açısı **56**

1.3.1. Seyahat hürriyeti ile ilgili başvurularda Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımı 57

1.3.2. Seyahat hürriyeti ile ilgili başvurularda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımı 63

BÖLÜM 2: SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASI'NA GÖRE SINIRLANDIRILMASI REJİMİ **67**

2.1. 1982 Anayasası'na Göre Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Rejimi **67**

2.1.1. Genel Olarak 67

2.1.2. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının şartları 69

2.2. Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması Rejimi..... 87
2.2.1. Anayasa'dan kaynaklanan sınırlamalar 88
2.2.2. Kanunlardan kaynaklanan sınırlamalar 91
SONUÇ..... 127
KAYNAKÇA 130
ORJİNALLİK RAPORU 144
ÖZGEÇMİŞ..... 170

KISALTMALAR

a.g.e **:** adı geçen eser

a.g.m **:** adı geçen makale

AYM **:** Anayasa Mahkemesi

AİHM **:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS **:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

bkz. **:** bakınız

BM **:** Birleşmiş Milletler

C. **:** Cilt

E. **:** Esas

K. **:** Karar

KHK **:** Kanun Hükmünde Kararname

m. **:** madde

OHAL **:** Olağanüstü Hal

PVSK **:** Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

S. **:** Sayı

s. **:** sayfa

TDK **:** Türk Dil Kurumu

TBMM **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMK **:** Türk Medeni Kanunu

Y. **:** Yıl

YİSK **:** Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun

YUKK **:** Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Seyahat, insan hayatının vazgeçilmez unsurunu oluşturmaktadır. Öyle ki insanların anayasalar ve uluslararası sözleşmelerde teminat altına alınmış temel hak ve hürriyetlerden insan onuruna yaraşır şekilde yararlanabilmesi bakımından, seyahat hürriyetinin vazgeçilmez bir önemi bulunmaktadır. Zira seyahat hürriyeti, çoğu zaman bir başka hürriyetin kullanılmasında araçsal bir rol oynamaktadır.

Diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanımında araçsal bir işlevi olmasının yanında, seyahat hürriyetinin kişinin özgürlüğü ile de ciddi bir ilişkisi bulunmaktadır. Gerçekten de özgür bir insanı, özgür olmayan bir insandan ayıran en önemli özellik, o insanın istediği bir yere gidebilmesi, istediği bir yerden ayrılabilmesi yahut istediği bir yerde kalabilmesidir. Öyle ki seyahat hürriyeti, geçmiş çağlarda köle ile özgür insanı ayıran temel özelliklerden biri olmuştur.

Bir yerden başka bir yere gidebilme, hareket edebilme yahut bulunduğu yerden başka bir yere gitmeme serbestîlerini içinde barındıran seyahat hürriyeti, günümüzde çoğu uluslararası sözleşme, insan hakları belgeleri ve anayasalarda güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, seyahat hürriyetini güvence altına alan ve bu hürriyetin temel insan haklarından olduğunu ifade eden başlıca belgelerdir.

Günümüzde yaşanan siyasi, ekonomik, askeri ve sağlık alanındaki gelişmeler ise seyahat hürriyetinin anayasal ve yasal metinlerdeki düzenlenişini önemli hale getirmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkilerini gösteren Covid – 19 salgını ve ülkemizde yaşanan olağanüstü hal süreci, seyahat hürriyetini sınırlandıran ciddi düzenlemelerin yapılmasına sebep olmuştur. Bu düzenlemelerin ise anayasanın öngördüğü temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimine uygun şekilde yapıldığı hukuken tartışmalıdır. Gerek Covid – 19 salgını sürecinde İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları gerekse de olağanüstü hal sürecinde kanun hükmünde kararnamelerle getirilen pasaport tahditleri, kişilerin seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğurmuştur.

Bu doğrultuda, "Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni" isimli tez çalışmasında, Covid – 19 salgını sürecinde İçişleri Bakanlığı genelgeleri ile getirilen sokağa çıkma kısıtlamalarının ve OHAL KHK'leri ile

getirilen pasaport tahditlerinin, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından anayasanın öngördüğü temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimine uygunluğu incelenmiştir.

İki bölümden oluşan "Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni" isimli çalışmanın ilk bölümünü, "*Genel Olarak Seyahat Hürriyeti ve Seyahat Hürriyetinin Normatif Düzeni"* isimli bölüm teşkil etmektedir. Bu bölümde seyahat hürriyeti, kavram olarak, hukuki boyutuyla, diğer temel hak ve hürriyetler ile olan hukuki ilişkisiyle, ulusal ve uluslararası hukuki metinlerdeki normatif düzeni ile ve Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarındaki yeri ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda çok sayıda Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı incelenmiş ve güncel kararlara yer verilmiştir.

"*Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Sınırlandırılması Rejimi*" isimli ikinci bölümde ise seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimi üzerinde durulmuştur. Öncelikle 1982 Anayasasına göre, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimi açıklanmış, sonrasında ise özel olarak seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimi ifade edilmiştir. Seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran mevzuat ayrıntılı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, özellikle seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından hukukumuzda tartışma konusu olan Covid – 19 pandemi sürecinde getirilen sokağa çıkma kısıtlamaları ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri ile oluşturulan hukuki durum incelenmiştir.

BÖLÜM 1: GENEL OLARAK SEYAHAT HÜRRİYETİ ve SEYAHAT HÜRRİYETİNİN NORMATİF DÜZENİ

1.1. Genel Olarak Seyahat Hürriyeti

1.1.1. Kavram olarak seyahat hürriyeti

Seyahat kelimesi, Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Arapça "*gezi"* anlamına gelen "*siyahat"* sözcüğünün yaygın kullanımı neticesinde seyahat şeklini almıştır. Seyahat kelimesi, Arapça *"s-y-h"* kökünden gelmektedir. Kavram, Arap dil literatüründe, sadece gezi yahut yolculuk anlamında kullanılmamaktadır. Kelimenin, Arapçadaki kapsamı daha geniş olup aynı zamanda "suyun akıp gitmesi, yolculuk, seyahat, dolaşmak" anlamlarını da ihtiva etmektedir. Bununla birlikte *"sîhû"* emrinin mastarı olan "*siyahat"* kelimesi, plansız yapılan herhangi bir gezintiyi değil tam aksine bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirilen, hazırlıklı şekilde yapılan bilinçli bir yolculuğu ifade etmektedir[1].

Seyahat kelimesinin İngilizce karşılığını ise "*travel"* kelimesi oluşturmaktadır. Bu kelimenin kökeni ise, Latince bir çeşit işkence aleti anlamına gelen "*trepalium"* kelimesinden türeyen "*travail*"e dayanmaktadır[2]. İngilizce "*travel"* kelimesinin kökeninin, "*trapalium"dan* türeyen "*travail"* kelimesine dayanması, antik dönemlerde, seyahatin yaygın ve kolay olmadığını, genellikle av, göç ve savaş gibi zorunlu nedenlerle gerçekleştiğini ve seyahat etmenin aşırı zorluğunu yansıttığını düşündürmektedir[3].

Kelimenin kökenine ilişkin açıklamalar ile birlikte seyahat kavramının tanımı üzerinde durmak gerekmektedir. Seyahat, Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Turizm Örgütü tarafından, yolcuların, her türlü amaç ve süreyle farklı coğrafi konumlar arasında hareket etmeleri şeklinde tanımlanmıştır[4]. Seyahat kavramı, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde ise yolculuk, gezi olarak tanımlanırken, seyahat

---

1 Mehmet Hicabi Seçkiner, "Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur'ân-ı Kerîm Perspektifinden Analizi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42, C.22 (2020): 513.

2 *Trepalium*, Roma'da isyan eden köleleri cezalandırmak için kullanılan üçgen şeklindeki bir işkence aletidir.

3 Didar Sarı Çallı, "Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu", *Turizm ve Araştırma Dergisi* 1, C.4 (2015): 6.

4 Sarı Çallı, "Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi," s.6.

etmek fiili, uzak yerleri gezerek görmek, yolculuk etmek olarak tanımlanmıştır[5]. Hürriyet ise TDK sözlüğünde, herhangi bir kısıtlamaya zorlamaya bağlı olmaksızın, düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbesti olarak tanımlanmıştır[6]. Söz konusu açıklamalardan hareketle seyahat hürriyetini, kişinin herhangi bir zorlama ya da baskı altında olmaksızın yer değiştirmesi, iradesi etkilenmeksizin bulunduğu bir yerden başka bir yere gitme serbestîsi olarak tanımlamak mümkündür.

Seyahat hürriyeti doktrinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Göğer, seyahat hürriyetini, vatandaş veya yabancı olsun bütün insanların yer değiştirme serbestîsi olarak tanımlarken[7], Kaboğlu, dolaşım, gidip-gelme, yer değiştirme ve yerleşme serbestliği şeklinde tanımlamıştır[8]. Kaboğlu'nun tanımından görüleceği üzere seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyetini de kapsamaktadır. Esen de seyahat hürriyetinin, aynı zamanda kişinin dilediği yere geçici ya da sürekli olarak yerleşme hürriyetini içerdiğini belirtmiştir[9]. Gören ise seyahat ve yerleşme hürriyetine farklı bir açıdan yaklaşarak bu hürriyetin aynı zamanda yer değiştirmeme özgürlüğünü de kapsadığını, bunun seyahat hürriyetinin negatif yönünü oluşturduğunu ifade etmiştir[10].

Seyahat hürriyeti yalnızca yerleşme hürriyeti ile değil diğer temel hak ve hürriyetlerle de önemli oranda ilişki içerisindedir. Öyle ki seyahat hürriyeti olmaksızın anayasada güvence altına alınmış diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılması düşünülemeyecektir. Bu durumu Federal Yüksek Mahkeme Yargıcı J. Douglas şu şekilde ifade etmiştir: *"Toplantı ve örgütlenme hakkı gibi seyahat hürriyeti de sıklıkla diğer bütün hakları anlamlı hale getirir[11]."* Bu yüzden seyahat hürriyeti, kendisi dışındaki temel hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesini mümkün kılan ve bunları anlamlı hale getiren hürriyet olarak nitelendirilebilir. Zira seyahat hürriyeti olmaksızın başta kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmesi, çalışma, eğitim, din ve vicdan, düşünce ve ifade, sağlık, toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi

---

5 Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi https://sozluk.gov.tr/, (Erisim) 31/07/2021.
6 Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi https://sozluk.gov.tr/, (Erisim) 31/07/2021.
7 Erdoğan Göğer, *Pasaport Hukuku* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1973), 38.
8 İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 320.
9 Selin Esen, *Anayasa Hukuku Açısından Dolaşım Özgürlüğü*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014), 19.
10 Zafer Gören, "Seyahat ve Yerleşme Özgürlüğü", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, C. 15 (2016): 340.
11 Aktaran: Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 71.

temel hak ve hürriyetleri kullanılamaz duruma gelecektir yahut bu gibi temel hak ve hürriyetlerin kullanılması önemli ölçüde güçleşecektir. Örneğin, seyahat hürriyetinin tanınmadığı ya da ciddi sınırlandırmalara tabi olduğu bir hukuk düzeninde, kişilerin çalışma hayatını sürdürebilmesi, ticaret yapabilmesi, eğitim ve öğretim hakkının kullanılabilmesi, kamusal işleyişin sürdürülebilmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle seyahat hürriyeti, diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesi için asgari gerekliliktir. Bu gereklilikten dolayı seyahat hürriyeti, günümüzde çoğu uluslararası sözleşme ve anayasalarda güvence altına alınmıştır.

Seyahat hürriyetinin kavramsal boyutu ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise seyahat kavramının anayasal güvence altına alınan hürriyetin özünü yansıtıp yansıtmadığıdır. Seyahat hürriyetini güvence altına alan uluslararası sözleşmeler ve anayasalarda, bu hürriyetin karşılığı olarak *"freedom of movement"* ya da *"freedom of travel"* kavramları kullanılmaktadır. Bu kavramlar, planlı bir şekilde yapılan yolculuğu ve seyahati ifade etmenin yanında, daha geniş anlamda kişinin bir yerden başka bir yere gitmesini, yer değiştirmesini, hareket etmesini de ifade etmektedir. Bu yüzden doktrinde seyahat yerine kapsamı daha geniş olan ve hürriyetin içeriğini daha iyi yansıttığı düşünülen "dolaşım hürriyeti"[12] ya da "hareket etme hürriyeti"[13] ifadesi de kullanılmaktadır. Bu husus 2001 yılı anayasa değişikliklerinde de gündeme gelmiş ve 25.09.2001 tarihli 132. birleşimde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde, Konya Milletvekili Özkan ÖKSÜZ, Anayasanın seyahat ve yerleşme hürriyetini düzenleyen 23. maddesinin başlığının, dolaşım ifadesinin daha kapsamlı olması nedeniyle "Yerleşme ve Dolaşım Hürriyeti" olarak değiştirilmesini teklif etmiştir[14]. Hatta Türkiye Barolar Birliği tarafından, 2007 yılında hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisinin 34. maddesinde, "seyahat hürriyeti" yerine "dolaşım hürriyeti" ifadesinin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Madde gerekçesinde ise bunun nedeni şu şekilde açıklanmıştır: *"Dolaşım sözcüğünün, sonucunun seyahat amaçlı olmayan her türlü hareketi, gidip gelmeyi, yer değiştirmeyi ifade etmesi bakımından seyahat sözcüğünden daha*

---

12 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 18

13 İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku: İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, (İstanbul: Afa Yayınları, 1999), 204.

14 TBMM Tutanakları Dergisi, Yasama Dönemi: 21, Yasama Yılı 3, C.70, s.28, https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil3/bas/b132m.htm, (Erisim) 15/08/2021.

kapsamlı olması nedeniyle bu ifade tercih edilmiştir.[15]" Kanaatimizce de bu yaklaşım, hürriyetin özünü ve kapsamını daha iyi bir şekilde ifade etmesi dolayısıyla isabetli bir yaklaşımdır. Fakat 1982 Anayasasında, bu hürriyetin, seyahat hürriyeti olarak ifade edilmesi dolayısıyla, bu çalışmada seyahat hürriyeti kavramı tercih edilmiştir.

Seyahat hürriyetinin, çeşitli ayrımlardan hareketle incelenmesi mümkündür. Bu ayrımlardan ilki, seyahat hürriyetinin yararlanıcısı ya da hak sahibi bakımından ortaya çıkmaktadır. Seyahat hürriyetini kullanan gerçek kişinin, vatandaş yahut yabancı olması seyahat hürriyetinin kullanılması bakımından önem arz edecektir[16]. Diğer bir ayrım ise seyahat hürriyetinin mekânsal boyutu bakımından ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımda, seyahat hürriyetinin kullanıldığı yer önem taşımaktadır. Bu ayrıma göre seyahat hürriyeti, "yurt içi seyahat hürriyeti" ve "yurt dışı seyahat hürriyeti" olarak ayrılmaktadır.

1.1.2. Seyahat hürriyetinin hukuki niteliği

Seyahat hürriyeti, uluslararası sözleşmeler ve anayasalarda güvence altına alınmış temel insan haklarından biridir. Bu nedenle seyahat hürriyetinin hukuki niteliğine, özgürlük ve insan hakları perspektifinden yaklaşmak gerekmektedir.

İnsan, haklarıyla insandır. İnsan, kendisini insan yapan bu haklara, bizatihi insan olması nedeniyle haizdir. Bu hakları elde etmek için bir herhangi bir yükümlülüğü yerine getirmesi gerekmez. Dünyaya insan olarak gelmesi nedeniyle bu haklara sahiptir[17]. Fakat tarihi süreç içerisinde, bu noktaya gelinmesi kolay olmamıştır. İnsanın sahip olduğu hakların kamu gücü tarafından tanınması, bu haklara devlet tarafından saygı duyulması ve bu hakların çeşitli güvencelere bağlanması çetin mücadeleler sonucunda olmuştur.

Batı'nın en önemli keşfidir insan. İnsanı, bireyi keşfeden Batı, insanın haklarını da keşfetmiştir. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin birinci maddesi bu durumu özetlemektedir: "İnsanlar özgür ve eşit haklarla doğar ve yaşarlar." Bu maddenin anlamı, hiç kimsenin, kendisini diğer insanlardan ayrıcalıklı konuma

---

15 Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s.79. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf (Erisim) 16/12/2021.

16 Göğer, *Pasaport Hukuku*., 38.

17 Maurice Cranston, "İnsan Hakları Nelerdir?," çev. Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* içinde, der. Atilla Yayla, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), 314.

getirecek şekilde hak ileri sürmemesi, başkalarının özgürlükleri ile sınırlı olmak kaydıyla herkesin istediği gibi hareket edebilmesidir[18]. Odak noktasına insanı alan Batı sistemi, toplumu ise insanların meydana getirdiği bir üst olgu olarak değil tam aksine doğuştan haklara sahip olan insan veya birey kavramlarının altında bir olgu olarak görmüştür. Bu durumu Fransız hukukçu Duverger şu veciz ifadelerle belirtmektedir:

> "Kişi özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, haberleşmenin gizliliği, seyahat özgürlüğü, serbest iktisat düzeni bütün bunlar birbiriyle bağlantılı bir bütün teşkil ederler. Bu bütün içinde toplum bireyin altında yer alır; daha tam bir deyişle bu bütün, toplumu, her bireyin kendi arzusuna göre hareket ettiği ve kendi kendini belirlediği bir bireyler birliği haline dönüştürür".[19]

İnsan hakları ve özgürlüklerinin, devletten önce var olduğuna ve devletin, bireylerin meydana gelmek suretiyle kurdukları bir kurum olması nedeniyle, insan haklarının devletten önceye uzanan bir boyutunun olduğuna dair düşünceler "doğa durumu" hipotezi ile açıklanmıştır. Buna göre insanların bir araya gelerek kurdukları ve kamu gücünü temsil eden devlet, yapay bir kurumdur. Bu yapay kurumun, kendisini meydana getiren insana, saygı duyması gerekmektedir. Bu varsayımlar kamu otoritesinin sınırlanmasında önemli bir dayanaktır[20]. İnsan haklarını devletten önceye kadar götüren bu görüşün yanında, doktrinde insan haklarını daha modern bir olgu olarak gören ve bu kavramı modernite ile açıklayan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler bakımından önem arz eden husus insan haklarının teorik olarak insanların zihninde yer alması değil, hukuki ve siyasi olarak tanınması ve uygulamaya konulmasıdır[21]. Gerçekten de insan hakları görüşünün tarihi arka planı, insanlık tarihi kadar eski olabilir ancak bu hakların, sadece teorik olarak değerlendirilmeyip fiilen uygulanması, çeşitli güvencelere bağlanması, fiilen uygulanmasının ihlal edilmesi durumunda etkili hukuk yollarının oluşturulması yani insan haklarının kurumsallaştırılması 20. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır[22]. Gerçekten de 17. ve 18. Yüzyıllarda da laik bir insan hakları anlayışı tanınmıştır[23].

---

18 Maurıce Duverger, *Batı'nın İki Yüzü*, çev. Cem Eroğlu ve Fazıl Sağlam, (Ankara: Doğan Yayınevi, 1977), 2.

19 Duverger, *Batı'nın İki Yüzü*, 3.

20 İlyas Doğan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, (Ankara: Astana Yayınevi, 2019), 4.

21 Mahmut Gökpınar, "Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 120, C.28 (2015): 14.

22 Murat Yanık, "1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi", *GÜHFD Prof. Dr. Attila Özer'e Armağan* 1-2, C.12 (2008): 34.

23 Raymond Wacks, *Hukuk Kuramını Anlamak*, çev. Fatma Süzgün Şahin Ünver, Serdar Ünver, (Ankara: Astana Yayınevi, 2016), 395.

Fakat 20. Yüzyıla kadar geçen süreçte, insan hakları pratiğe yansıtılabilmiş değildir. Bu durumu Samuel Freeman şu şekilde ifade etmektedir*: " Fransız Devriminden İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönem insan hakları kavramının karanlık çağı idi.*[24]*"* İnsan hakları, İkinci Dünya Savaşından sonra baskıcı rejimlerin işlemiş oldukları suçlara karşı tepki olarak çıkmış ve uluslararası arenada savaşın galiplerinin tüm dünyaya evrensel bir projesi olarak sunulmuştur[25]. İnsan haklarının 20. Yüzyılda hukuken tanınması İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesi altında 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü ile olmuştur[26].

İnsan haklarına ilişkin bu açıklamaların akabinde özgürlük kavramının üzerinde durulması gerekmektedir. Özgürlüğün tanımı tam olarak yapılabilmiş değildir. Bu kavramı tanımlamanın güçlüğünü Montesquıeu *" bu kadar değişik anlama gelebilen, zihinleri bu kadar uğraştıran başka bir kelime yoktur.*[27]*"* sözleriyle ifade etmiştir. Kavramı tanımlamanın güçlüğü dolayısıyla ilk olarak kısaca Antik Yunan ve Roma'da geçerli olan özgürlük anlayışını belirtmek gerekir. Özgürlüğün, Antik Yunan'da anlaşılması oldukça farklıdır. Antik Yunan Sitelerinde yaşayanlar günümüzün özgürlük anlayışından oldukça habersizdirler. Çünkü Antik Yunan'da özgürlük, yasalara tamamen boyun eğmektir, bu yüzden Antik Yunan'da kanun hâkimiyeti prensibi geçerlidir. Antik Yunan'da kanun, kişilerin hayatlarının, özel hayatları dâhil olmak üzere, her türlü veçhesini düzenlemektedir[28]. 17. Yüzyılın Fransız düşünürlerinden Bossuet bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *" Yunanlıların, Romalıların özgürlükten anladığı herkesin yasalara, sadece yasalara uyması gerektiğidir.*[29]*"* Gerçekten de Antik Yunan ve Roma'da günümüzün anlayışına benzer bir insan hak ve hürriyetleri anlayışı bulunmamaktadır. Antik Yunan'da önemli olan, Sokrates'in, *" bir anadan, bir babadan ve bütün atalardan daha değerli ve daha saygıdeğer, daha kutsal"* olarak tanımladığı sitenin düzeni ve mutluluğudur. Sokrates'e göre, sitenin düzenli olması ve yurttaşların mutluluğu ancak ve ancak yasalara koşulsuz itaatten geçmektedir[30]. Görülmektedir ki Antik

---

24 Samuel Freeman, *Human Rights*, (Camridge: 2011), 37. Aktaran: Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017), 201.

25 Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, (Ankara: Orion Yayınları, 2011), 3.

26 Wacks, *Hukuk Kuramı*, 395.

27 İlhan Akın, *Temel Hak ve Özgürlükler*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1971), 3.

28 Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Kutulmuş Matbaası, 1969), s.143.; Akın, *Hak ve Özgürlükler* , 22.

29 Akın, *Hak ve Özgürlükler*, 4.

30 Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), 158.

Yunan'da özgürlük açısından belirleyici olan yasaların ve sitenin üstünlüğüdür. Birey ve insan hakları anlayışından uzak bu yaklaşımın günümüzün insan hakları ve özgürlük anlayışı ile yakınlığı bulunmamaktadır. Antik Yunan'da geçerli olan özgürlük anlayışının açıklanmasının akabinde bu kavram ile ilgili yapılmış farklı tanımlamalara değinmek gerekmektedir. Özgürlük ile ilgili farklı yazarlar tarafından çeşitli tanımlar yapılmaya çalışılmıştır. Harold Laski, *"kişinin mutluluğunu sağlamak için herhangi bir kısıtlamaya başvurulmamasına ben özgürlük derim."* diyerek özgürlüğü, kişinin kısıtlılığının olmaması durumu olarak gördüğünü ifade etmektedir[31]. Fransız yazar Colliard ise özgürlük kavramını kamu özgürlüğü kavramı ile açıklamıştır. Buna göre *" Uygar toplumların pek çoğunda kişilere, devletçe düzenlenen ve korunan bazı haklar tanınmıştır, bunların bütününe kamu özgürlükleri denir."* Bu ve benzeri tanımlamalardan da görüleceği üzere özgürlük kavramının ne anlama geldiği tam olarak ortaya konamamaktadır. Bu yüzden günümüzde özgürlük kavramının ne şekilde anlaşıldığı ve sınıflandırıldığının üzerinde durmak suretiyle seyahat hürriyetinin hukuki niteliğini tam olarak açıklamak gerekmektedir.

Öğretide insan hakları terimiyle birlikte "kamu özgürlükleri", "temel haklar ve özgürlükler", "yurttaş hakları" ve "medeni haklar" gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Belirtmek gerekir ki insan hakları bu kavramlardan çok daha geniş bir kavramdır. Bu kavramlar, insan haklarının pozitif hukuka aktırılmış olan kısmını ifade etmektedir[32]. Yani insan hakları kavramı gerçekleşmesi gerekeni, ideali temsil ederken, kamu özgürlükleri ya da temel hak ve özgürlükler, hukuk düzeni tarafından anayasa ve yasalarca güvence altına alınıp dava edilebilen hakları ifade etmektedir[33]. Bu yönüyle benzetmek gerekirse insan hakları, adeta Platon'un Devlet isimli kitabında mağara örneği ile açıkladığı idealar dünyasını temsil etmektedir[34]. İdealar dünyasının, pozitif hukuka yansıyan, insanlar tarafından devlete karşı ileri sürülebilen, dava edilebilen hukuki teminat altına alınmış kısmını ise temel hak ve özgürlükler teşkil etmektedir. Kamu özgürlükleri yahut temel hak ve özgürlükler olarak ifade edilen bu hakların kapsamı, ideali temsil eden insan haklarına ne kadar yaklaştırılırsa, pozitif hukuk o kadar idealize edilmiş olacaktır ki pozitif hukuka

---

31 Akın, *Hak ve Özgürlükler*, 4.

32 Gökpınar, "İnsan Hakları", 17.

33 Zafer Gören, "Temel Hakların Sınırlanması-Sınırlamanın Sınırları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, Y.6 (2007): 39.; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu**,** *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2015), 133.

34 Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 234.

değer katan da budur[35]. Bu doğrultuda ifade etmek gerekir ki seyahat hürriyeti hiç şüphesiz insan haklarından biri olduğu gibi, aynı zamanda pozitif hukuk tarafından güvence altına alınmış, kamu gücü tarafından ihlal edilmesi halinde, yargı makamları önünde dava edilebilecek bir kamu özgürlüğüdür.

Son olarak insan haklarının sınıflandırılması ile seyahat hürriyetinin bu sınıflandırmadaki konumu üzerinde durmak gerekmektedir. İnsan hakları doktrinde çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmıştır. George Jellinek, insan haklarını bireyin devlet karşısındaki pozisyonu ve devletten beklentilerine göre sınıflandırırken, Karel Vasak insan haklarını kuşaklara göre sınıflandırmıştır. Jürgen Habermas ise insan haklarını üçlü bir ayrımla değerlendirmiştir[36]. George Jellinek'in sınıflandırması, öğretide yaygın olarak kabul edilen klasik insan hakları sınıflandırması olduğu için öncelikle George Jellinek'in insan hakları sınıflandırması üzerinde durmak gerekmektedir[37].

Jellinek, insan haklarını, birey ile devletin karşılıklı pozisyonları ve bireyin devletten beklentilerini esas alarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre insan hakları, negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olarak ayrılmaktadır. Negatif statü hakları, devletin birey karşısında edilgen konumda bulunduğu, bireyin hakkını kullanırken özgür olduğu ve bireyin devletten beklentisinin söz konusu hakkın kullanılması sırasında kamu gücü tarafından herhangi bir müdahale oluşturulmamasının beklendiği haklardır. Pozitif statü hakları ise söz konusu hakkın kullanılabilmesi için devletten olumlu bir edimin beklenildiği haklardır. Yani birey bu hakları kullanmak için devletten reaksiyon beklemektedir. Aktif statü hakları ise bireye kamusal işleyişe dâhil olma imkânını tanıyan haklardır[38].

Jellinek'in yukarıda belirtilen insan hakları sınıflandırmasına göre seyahat hürriyeti şüphesiz negatif statü haklarındandır. Seyahat hürriyetinin kullanılması sırasında bireyin devletten beklentisi, devletin edilgen olması ve bireye müdahalede bulunmamasıdır. Yani devletin bireyin özel alanına saygı duyması yeterlidir.

---

35 Yekta Güngör Özden, *İnsan Hakları Laiklik Demokrasi Yolunda,* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994), 107.

36 Doğan, *İnsan Hakları Sözleşmesi*, 17.

37 Bülent Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2007), 38.

38 Doğan, *İnsan Hakları Sözleşmesi*, 14.

Karel Vasak ise insan haklarını kuşak ayrımına göre sınıflandırmıştır. Vasak'a göre 1789 Fransız Devrimi ile gündeme gelen ve genel olarak kabul gören haklar birinci kuşak haklardır. Bu haklara diğer bir ifade ile özgürlük hakları da denmektedir. Bu hakların temeli sınıf çatışmasına dayanmaktadır ve aslında burjuvazinin devlet karşısındaki taleplerinin formülasyonudur[39]. Ekonomik ve siyasi haklar ise Vasak'a göre ikinci kuşak haklardandır. Üçüncü kuşak haklar ise daha farklı nitelikte olup günümüzün ekonomik, teknolojik, siyasi vb. sorunlarının ortaya çıkardığı "halkların hakkı", "yeni insan hakları" ya da "kolektif haklar" olarak adlandırılan haklardır[40]. Karel Vasak'ın yukarıda belirtilen insan hakları sınıflandırmasına göre seyahat hürriyeti, klasik haklardan olup birinci kuşak haklardandır.

Jürgen Habermas ise insan haklarını, bireysel özgürlük hakları, hukuki ve siyasi katılım hakları ve sosyal katılım hakları olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bireysel özgürlük hakları, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yer alan haklardır[41]. Seyahat hürriyeti de bu haklar arasındadır.

Bu sınıflandırmalar genel olarak insan haklarının anlaşılmasına katkı sağlasa da eleştirilere açık yönleri de bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki günümüzde insan haklarının içeriğinin zenginleşmesi ile yaşanan gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde yapılan ayrımlar arasındaki sınır kalkmıştır ve bu sınır geçişgenlik arz etmektedir[42]. Örneğin devletten sadece edilgen olmasının beklenildiği haklar bakımından dahi inceleme yapıldığında, günümüzde bu hakların birey tarafından daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi için devletin çeşitli pozitif yükümlülüklerinin olduğunu belirtmek gerekir. AİHS'nin birinci maddesi gereği[43] AİHM içtihatlarında da benimsendiği üzere devletler, sadece insan haklarına saygı

---

39 Algan, *Sosyal ve Kültürel Haklar*, 35.; Doğan, *İnsan Hakları Sözleşmesi*, 9.

40 Gökpınar,"İnsan Hakları", 63.

41 Doğan, *İnsan Hakları Sözleşmesi*, 17.

42 Arnold Rainer, "Almanya Anayasacılığında ve Orta ve Doğu Avrupa'daki Yeni Demokrasilerde Sosyal Haklar: Karşılaştırmalı Gözlemler," çev. Gülden Kurt, *Anayasal Sosyal Haklar* içinde, der. İbrahim Kaboğlu, (İstanbul: Legal Yayınevi, 2012), 217.

43 AİHS m.1: *"Yüksek Sözleşmeci Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar."*

gösterme yükümlülüğü altında değildir, aynı zamanda söz konusu hakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak önlemleri de almak durumundadırlar[44].

Yukarıda açıklanan durumun seyahat hürriyeti özelinde de değerlendirilmesi gerekmektedir. Seyahat hürriyeti yukarıda da belirtildiği üzere klasik haklardandır ve negatif statü haklarındandır. Bu yüzden seyahat hürriyetinin kullanılması bakımından ilk etapta devletten beklenen edilgen olması ve hürriyetin kullanılmasına müdahalede bulunmamasıdır. Ancak günümüzde gelişen teknolojik imkânlar, insanoğlunun gerekli maddi ve manevi gelişimini gerçekleştirebilmesi için seyahat etmesinin zorunlu olması birlikte değerlendirildiğinde, devletin bu tür haklar bakımından dahi çeşitli pozitif yükümlülüklerinin olduğunu belirtmek gerekir. Seyahat hürriyetinin, bireyler tarafından daha etkin şekilde kullanılabilmesi için ulaşım olanaklarının geliştirmesi, kişilerin seyahat edebilmesi için gerekli önlemlerin alınması, toplu taşıma ve taşıma ücretlerinin sübvanse edilmesi vb. politikaların uygulanması, seyahat hürriyeti bakımından devletin pozitif yükümlülükleri olarak gösterilebilir[45].

Her ne kadar negatif statü haklarından olan seyahat hürriyetinin, yukarıdaki açıklamalar eşliğinde değerlendirildiğinde, başlı başına bir negatif statü hakkı olarak nitelendirilemeyeceğini, negatif statü haklarının bireyler tarafından daha etkin şekilde kullanılabilmesine imkân veren kamu hizmetleriyle de birlikte değerlendirildiğinde bu hakkın karma bir nitelik arz ettiği söylenebilecektir[46].

1.1.3. Seyahat Hürriyetinin Yararlanıcıları

Seyahat hürriyetinin yararlanıcıları ya da hak sahipleri değerlendirilirken yukarıda açıklandığı üzere seyahat hürriyetinin hukuki niteliğinin, dikkate alınması gerekmektedir. Seyahat hürriyeti, bir insan hakkı olarak kabul edildiğinde bu hakkın yararlanıcısının da insanlar olduğunu belirtmek gerekir. Fakat burada önem arz eden husus ülke anayasalarının bu hakkı nasıl bir düzenlemeye tabi tuttukları ve hakkın öznesinin kim olduğudur.

---

44 David Harris, Michael O'Boyle, E.P Bates ve Carla Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, çev. Mehveş Bingöllü Kılcı, Ulaş Karan (Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2013), 19.

45 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 73.

46 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 76.

Seyahat hürriyetinin yararlanıcısı olarak gerçek kişiler

Seyahat ve yerleşme hürriyeti Anayasanın 23. maddesinde teminat altına alınırken bu hürriyetin herkes tarafından kullanılabileceği "Herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir." ifadesiyle yer almıştır. Nitekim AİHS Ek 4 Nolu Protokolde de bir devletin ülkesinde yasal olarak bulunan herkesin, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahip olduğu teminat altına alınmıştır[47]. Bununla birlikte bazı anayasalar bu hakkı yurttaşlara, bazı anayasalar ülkede yaşayanlara, bazıları ise ülkede kanuna uygun şekilde bulunan kişilere özgülemiştir[48].

1982 Anayasası herkesin seyahat özgürlüğünden yararlanmasını teminat altına almıştır. Burada gerçek kişiler bakımından önem arz eden husus, seyahat hürriyetinin sınırlandırma rejiminin vatandaşlar ile yabancılar bakımından farklılık arz etmesidir. Seyahat hürriyeti vatandaşlar bakımından Anayasanın 13. ve 23. maddesine uygun olarak sınırlandırılabilecekken, yabancılar bakımından seyahat hürriyetinin sınırlandırma rejimi 16. maddeye uygun olarak belirlenecektir. Anayasanın 16. maddesine göre "Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir." Bu yüzden yabancıların Türkiye'deki seyahat hürriyeti, doğrudan bir kanunla düzenlenmiştir. Buna göre 15.07.1950 tarihli 5683 numaralı Yabancıların Türkiye'deki İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun hükümleri, yabancıların ülke içindeki seyahat hürriyetinin sınırlarını belirleyecektir. Ayrıca Anayasanın 23. maddesinde "Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz." hükmü ile kişinin sınır dışı edilemeyeceğine veya yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağına ilişkin teminatlar sadece vatandaşlara tanınmıştır.

Yukarıda açıklandığı üzere Anayasa'da her ne kadar seyahat etme hürriyetinin herkes tarafından kullanılabileceği hüküm altına alınmış ise de bu hürriyetin kullanılması ve sınırlandırılması rejimi bakımından vatandaşlar ile yabancılar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu durum uluslararası hukuktan kaynaklanmaktadır. Çünkü uluslararası hukuka göre ülkesi üzerinde egemen olan

47 Rona Aybay, *Yabancılar Hukuku*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 135.
48 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 77.

devlet, yabancıların ülkesine giriş hakkını, uluslararası hassasiyetlere uygun olarak şartlara bağlayıp sınırlayabilecektir[49].

Seyahat hürriyetinin kullanımında, vatandaş – yabancı ayrımının yanında değerlendirilmesi gereken diğer bir husus ise çocukların seyahat hürriyetinden yararlanma rejimidir.

İnsan haklarının, sırf insan olma niteliğinden kaynaklandığı ve herhangi bir yaş sınırlamasına bağlı olmaksızın bütün insanların ortak paydası olduğu değerlendirilecek olursa çocukların da insan haklarına sahip olduğu tartışmasızdır. Anayasal güvence altına alınmış bazı temel hakların kullanımının, yaş şartına bağlanması durumu hariç olmak üzere çocuklar da temel hakların süjesi konumundadırlar[50]. Bu yüzden çocuklar tüm anayasal haklardan ölçülülük ilkesine göre belirlenmiş özel bir yaş sınırı söz konusu olmadıkça yararlanacaklardır[51]. 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesi, Türk Medeni Kanununun 11. maddesi gereğince daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır. Fakat ifade edildiği üzere kişinin çocuk olması, temel hak ve hürriyetlerinin olmasına engel değildir. Zira temel hak ehliyeti, TMK m.28/2 gereği çocuğun sağ doğması koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan itibaren başlayacaktır. Yani çocuk sağ doğması şartıyla ana rahmine düştüğü andan itibaren hukuk düzeninin kendisine sağladığı haklardan faydalanabilecektir. Kişinin hukuk düzeninin tanıdığı haklardan bizzat yararlanması ise fiil ehliyetinin kullanımı ile olacaktır. Fiil ehliyetini haiz olan kişiler, bizzat yahut yasal temsilci aracılığı ile haklarını kullanabilecekler ya da dava edebileceklerdir. TMK m.9 ve m.10 hükümleri gereği fiil ehliyetinin mevcudiyeti, ayırt etme gücüne haiz olmak, kısıtlı olmamak ve ergin olmak şartlarına bağlanmıştır. Seyahat hürriyeti bakımından önem arz eden husus ise çocuğun doğumu ile fiil ehliyetini kazandığı ana kadar geçen süreçte çocuğun seyahat hürriyetinden yararlanma rejiminin belirlenmesidir. İfade etmek gerekmektedir ki çocuğun seyahat ve yerleşme hürriyetini kullanması ile TMK'de anne babaya tanınan velayet hakkı arasında bir kesişme bulunmaktadır. Buna göre anne babanın çocuk üzerindeki velayet hakkı, çocuğun seyahat hürriyetinden yararlanmasını sınırlamaya olanak sağlayacaktır. Anayasa ve TMK'deki

[49] Vedat Raşit Seviğ, "Yabancı Gerçek Kişilerin Giriş, Çıkış, İkamet ve Seyahatleri**",** *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1-4, C.43 (1979): 370.

[50] Zafer Gören, "Çocukların Temel Hak Süjeliği Avrupa Birliğinin Önceliği Olarak Çocukların Korunması ve Teşviki", *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan*, C.1 (2013): 145.

[51] Rona Serozan, *Çocuk Hukuku*, (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2017), 43.

düzenlemeler çocuğun seyahat hürriyetinden yararlanmasını sınırlamaktadır. Örneğin TMK m.21, çocuğun yerleşim yerinin ana babası tarafından belirleneceğini, m.335, çocuğun velayetinin ergin olmadıkça ana babasından alınamayacağını, m.339 ise çocuğun ana babasının sözünü dinlemekle yükümlü olduğunu ve ana babasının rızası dışında evi terk edemeyeceğini hüküm altına alırken çocuğun seyahat ve yerleşme hürriyetine de sınırlandırmalar getirmektedir. Son olarak ifade etmek gerekmektedir ki ana babanın, çocuk üzerindeki bu velayet hakkını, çocuğun yararı, mutluluğu, menfaati çerçevesinde kullanması gerekmektedir[52]. Çocuk üzerindeki velayet hakkının çocuğun menfaatleri doğrultusunda kullanılmaması halinde, TMK m.426/2 gereği kayyım tayin edilmek suretiyle ana babanın çocuğun menfaatleri ile uyuşmayan kararlarına karşı dava yoluna başvurulabilecektir[53].

Seyahat hürriyetinin yararlanıcısı olarak tüzel kişiler

Anayasanın 23. maddesinde seyahat hürriyetinin "herkes" tarafından kullanılabileceği belirtilirken bu "herkes" ifadesinin gerçek kişiler ile birlikte tüzel kişileri de içerip içermediği tartışmalıdır[54]. Doktrinde bir görüşe göre anayasada yer alan "herkes" tabiri, gerçek kişileri ifade etmektedir. Bu görüşe göre insan haklarının hak yararlanıcıları insanlardır[55]. Doktrinde yer alan bir başka görüşe göre ise "herkes" ifadesi, hem gerçek kişileri hem de tüzel kişileri kapsamaktadır. Bu ikinci görüşün dayanağını ise tüzel kişilerin de gerçek kişiler gibi haklarının ihlal edilmesi durumunda, ulusal ve uluslararası koruma mekanizmalarına başvurabilmeleri oluşturmaktadır[56]. Gerçekten de haklarının ihlal edilmesi durumunda tüzel kişi, tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne ve sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilecektir. Gerek 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 46/2. maddesi gerekse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34. maddesi buna imkân tanımaktadır. Ancak kamu tüzel kişileri, başvuruda

52 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 81.; Gören, "Çocukların Korunması ve Teşviki", 167.

53 Sevgi Usta, "Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı ve "Bir İstisna"", *Ankara Barosu Dergisi* 1, (2012): 96.

54 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 84.

55 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C.II, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2011), 485.

56 Tijen Dündar Sezer, "Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, C.10 (2008): 19.

bulunabilecek tüzel kişilerden değildir[57]. Tüzel kişilerin hak sahipliği her ne kadar 1982 Anayasası'nda güvenceye kavuşturulmamış ise de tüzel kişilerin çeşitli haklardan yararlanabileceğini düzenleyen anayasalar mevcuttur. Bu anayasalara örnek olarak Federal Almanya Anayasası'nın m.19/3 hükmü örnek gösterilebilecektir[58]. Bu madde de *"Ulusal tüzel kişiler de doğaları elverişli olduğu ölçüde temel haklardan yararlanırlar."* hükmüne yer verilerek tüzel kişilerin de temel haklardan yararlanabileceği hüküm altına alınmıştır. Hatta ifade etmek gerekir ki Federal Almanya Anayasasının 2. maddesinde yer alan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkından, ekonomik olarak gelişim hakkına sahip olmaları nedeniyle tüzel kişilerin de yararlanabileceği belirtilmektedir[59]. Türkiye'de ise tüzel kişilerin, pozitif hukuk tarafından güvence altına alınmış bütün hakların yararlanıcısı olabileceği kabul edilmemiştir. Tüzel kişilerin yapıları gereği insani özellik taşımamaları nedeniyle, insani özelliklere bağlı olan haklara sahip olamayacağı kabul edilmektedir[60]. Bu durum TMK'de tüzel kişilerin hak ehliyetinin düzenlendiği madde metnine de yansımıştır. TMK m.48'de tüzel kişilerin hak ehliyeti düzenlenmiştir. Bu maddeye göre *"Tüzel kişiler, cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler."* Seyahat hürriyetinin ise bu haklar kapsamında olup olmadığı değerlendirilmelidir. Bir tüzel kişinin herhangi bir hürriyetten yararlanıp yararlanamayacağı, tüzel kişinin doğasına ve söz konusu hürriyetin yapısına bağlıdır[61]. Anayasa Mahkemesi bu durumu, vakıfların mülkiyet hakkı ile ilgili bir kararında şu şekilde açıklamıştır:

> "Bir özel hukuk tüzel kişisi olan vakıfların mal edinmeleri sınırsız bir hak olmayıp, ancak bünyelerine ve amaçlarına uygun olmaları koşuluyla mümkündür. Bir başka ifadeyle, vakıfların mal edinebilmeleri konusunda vakfın kendi bünyesi ve amacından kaynaklanan doğal ve zorunlu sınırlar söz

---

57 A. Şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2011), 38-39.

58 Mehmet Semih Gemalmaz, "İnsan Hakları: Temellendirilmesinden Tanımlanmasına", (Ankara: Bahri Savcıya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları - 7, 1988), 246.

59 Dilek Özge Uğraş, "Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğünün Kısıtlanmasına İlişkin Bir Değerlendirme", *Anayasa Yargısı Dergisi* 1, C.38 (2021): 269.

60 Âlim Taşkın, "Tüzel Kişilerin Haklarının Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-4, C.42 (1991-1992): 210.

61 Ali Erdem Doğanoğlu, "Türk Anayasa Hukukunda Dernek Özgürlüğü", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 99-105.

konusudur. Bu hususta, yasada bir kurala yer verilmemiş olması ona sınırsız bir mal edinme hakkı tanımaz". [62]

Buna göre Anayasa Mahkemesi'nin tüzel kişilerin seyahat hürriyeti ile ilgili bakış açısını da açıklamak gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili bir kararında seyahat hürriyetinin, gerek hürriyetin gerekse de dernek tüzel kişiliğinin niteliği gereği derneklerin yararlanabileceği bir hak olmadığı şu ifadelerle açıklanmıştır:

> "Dernek genel kurul toplantıları, toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramı içinde değil dernek faaliyetleri kapsamında düşünülmek ve ele alınmak gerekir. Anayasa, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile dernek kurma hakkını ayrı ayrı maddelerde düzenlemiştir. Onun içindir ki konunun Anayasanın 28. maddesi ile bir ilişkisi yoktur. Seyahat hürriyeti ise, gerek bu özgürlüğün gerekse dernek tüzel kişiliklerinin nitelikleri dolayısıyla, derneklerin yararlanabileceği bir hürriyet değildir ve Anayasanın 18. maddesi böylece konunun dışında kalmaktadır". [63]

Söz konusu karardan da anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi, seyahat hürriyetini fiziki hareket serbestîsi olarak görmekte ve dar yorumlamaktadır. Tüzel kişilerin doğaları gereği seyahat hürriyetinden yararlanamayacağı kanaatindedir.[64].

1.1.4. Seyahat hürriyetinin mekânsal boyutu

Seyahat hürriyetinin mekânsal boyutunun, yurt içi seyahat hürriyeti ve yurt dışı seyahat hürriyeti ayrımından hareketle incelenmesi gerekmektedir.

Yurt içi seyahat hürriyeti

Seyahat hürriyeti, kişinin herhangi bir zorlama ya da baskı altında olmaksızın yer değiştirmesi, iradesi etkilenmeksizin bulunduğu bir yerden başka bir yere gitme yahut istediği bir yerde kalma serbestîsini kapsamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi *"Herkesin her devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne hakkı vardır."* hükmü ile bu durumu ifade ederken AİHS Ek 4 Nolu Protokolün 2. maddesi *"Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını seçebilme hakkına sahiptir."* şeklinde bu durumu güvence altına almıştır. 1982 Anayasası, yurt içi seyahat hürriyetinin kullanımı bakımından vatandaş yahut yabancı ayrımı gözetmeksizin, herkesin seyahat hürriyetine sahip olduğunu ifade ederken, kanun koyucu yabancıların yurt içindeki

---

62 AYM 2008/22 E. - 2010/82 K., 17/06/2010 T.
63 AYM 1973/3 E.- 1973/37 K., 20/12/1973 T.
64 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 87.

seyahat hürriyetini muayyen bir kanunla düzenlemiştir. Bu kanun yukarıda da değinilen Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun'dur.

Vatandaşların, yurt içinde seyahat hürriyetini kullanımı herhangi bir coğrafi sınırlandırmaya tabi olmadan kişinin dilediği gibi hareket edebilmesini gerektirir. Bu yüzden yurt içi seyahatlerde pasaport, vize yahut kimlik mecburiyeti bulunmamaktadır[65]. Aksi takdirde kişinin bulunduğu yerden başka bir yere gitmek için önceden haber vermesi, izin alması, kişinin özel hayatının gizliliği hakkı ile uyuşmamaktadır. Bu durum yabancılar için ise farklılık arz etmektedir. Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 1. ve 2. maddeleri dikkate alındığında ancak Türkiye'ye girişi yasak olmayanlar ve Pasaport Kanunu hükümlerine uygun olarak ülkede bulunan yabancılar, kanunlarda belirlenen şartlarla sınırlı olarak Türkiye'de seyahat edebileceklerdir. Mezkûr Kanun'un 3. maddesi gereği ise Türkiye'de 1 aydan fazla bulanacak yabancıların "ikamet tezkeresi" alma mecburiyeti bulunmaktadır[66]. İkamet tezkeresi verilmeyen kişilerin ülkeyi terk etmesi gerekir. Kendisi ülkeyi terk etmez ise sınır dışı edilir[67].

Seyahat hürriyeti aynı zamanda kişinin istediği bir ulaşım aracı ile seyahat etme hürriyetini de kapsamaktadır. Bu yüzden 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile yapılan bazı düzenlemeler kişinin motorlu araç ile seyahat hürriyetini sınırlandırmaktadır. Çünkü kişinin sürücü belgesi alma şartlarını düzenleyen Karayolları Trafik Kanunu'nun 41. maddesindeki şartları taşımayan kişiler, sürücü belgesi alamayacaktır. Bu yüzden kişilerin temel hak ve hürriyetlerini önceleyen hukuk devletinde bu şartların hukuka uygun şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin içtihadı da bu yöndedir[68].

---

65 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 101.

66 Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun m.1 *"Türkiye'ye girmesi kanunlarla memnu bulunmayan ve Pasaport Kanununun hükümlerine uygun şekilde gelen yabancılar, kanunlarla tayin olunan kayıt ve şartlar dairesinde Türkiye'de ikamet ve seyahat etmek hakkını haizdirler."*
m.2 *"Yabancıların girmekten ve ikametten kanunla menedilmiş oldukları yerlerden başka, memleketin muayyen mıntıkalarında münferit veya toplu bir halde ikamet veya seyahatleri Bakanlar Kurulu kararı ile menedilebilir. Bakanlar Kurulu bu gibi tedbirlerin mukabele bil misil olmak üzere muayyen Devlet tebaalarına tatbikine da karar vermeye yetkilidir."*
m.3 *"Türkiye'de bir aydan fazla kalacak yabancılar bu müddet bitmeden ikamet tezkeresi almak için gerekli beyannameyi doldurmak üzere yetkili emniyet makamlarına bizzat veya bilvasıta müracaat etmekle ödevlidirler. Bu beyanname hiç bir harç ve resme tabi değildir."*

67 Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 144.

68 Bkz. AYM 2010/104 E. - 2011/180 K. 29/11/2011 T.

Kişilerin yurt içinde seyahat hürriyetini kullanmasını etkileyen diğer bir husus kolluk görevlileri tarafından gerçekleştirilen durdurma ve kimlik kontrolleridir. Polis Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun'un m.4/A'da düzenlenen polisin durdurma ve kimlik sorma yetkisi, sınırsız bir yetki olmayıp bu yetki, bir suç veya kabahatin işlenmesini önlemek yahut suç işlendikten sonra kaçan faillerin tespitinin veya yakalanmasını sağlamak amacıyla kullanılabilecektir. PVSK 4/A maddesinin ikinci fıkrası şu şekildedir: *"Durdurma yetkisinin kullanılabilmesi için polisin tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime dayanan makul bir sebebin bulunması gerekir. Süreklilik arz edecek, fiilî durum ve keyfilik oluşturacak şekilde durdurma işlemi yapılamaz."* Yani makul bir sebep bulunmadıkça keyfi olarak kişi kolluk tarafından durdurulamayacaktır.

Son olarak değinilmesi gereken husus, ülkenin sınır bölgelerinde, ulusal güvenlik gerekçesiyle seyahat kısıtlamalarının uygulanmasıdır. Türk hukukunda bu uygulamanın dayanak kanunu, 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun'dan kaynaklanan seyahat hürriyeti kısıtlamasına mezkûr Kanun'un m.21/2 hükmü örnek gösterilebilecektir. Söz konusu hükme göre *"Kamulaştırma yapılan güvenlik bölgelerine ve güvenlik bölgesi tesis edilen deniz sahasına, buradaki tesislerde görevli olanlarla, askeri güvenlik bölgelerinde yetkili komutanlığın, kamu ve özel kuruluşlara ait tesislerde ise, bu konuda yetkili makamın izin verdiği kişilerden başkası giremez ve oturamaz."* İfade etmek gerekir ki geçici güvenlik bölgesi ilan edilen bölgenin yerleşim yerlerini de uzun süre içine alması, buralarda askeri yetkililer tarafından giriş çıkışların denetlenmesi ya da izne tabi kılınması seyahat hürriyetinin, Anayasada öngörülen sınırlamaları aşan şekilde sınırlandırılması sonucunu doğurmaktadır[69].

Yurt dışı seyahat hürriyeti

Yurt dışı seyahat hürriyeti iki boyutludur: Yurda giriş ve yurt dışına çıkış. Yukarıda ifade edildiği üzere seyahat hürriyetinin kullanılması bakımından vatandaş ile yabancı kişiler arasında devletlerin egemenlik yetkilerinden kaynaklanan bazı farklar bulunmaktadır. Bu durum yurt dışı seyahat hürriyeti bakımından da geçerlidir. Vatandaşın yurt dışı seyahat hürriyeti incelendiğinde bu hürriyet vatandaş olan kişinin yurttan çıkış yapma ve yurda geri dönme hürriyetini kapsamaktadır.

[69] Selin Esen, *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2008), 207.

Devletlerin, vatandaşların yurt dışına seyahati söz konusu olduğu zaman takdir yetkisi daha geniştir. Zira devlet herhangi bir şekilde yurt dışına çıkmış olan vatandaşını, ülkesine kabul etmeme yetkisine sahip değildir. Yabancılar bakımından ise yabancının yurda girişinde devletlerin takdir marjı daha geniştir[70].

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. maddesine göre *"Herkes, kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir."* derken, AİHS Ek 4 Nolu Protokolün 2/2. maddesi *"Herkes, kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir."* Protokolün 3. maddesi ise *"Hiç kimse, uyruğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz."* hükmüne yer vermektedir. Yani görülmektedir ki yurt dışı seyahat hürriyeti, sadece kişinin kendi ülkesinden başka ülkelere seyahat edebilmesini değil aynı zamanda yasal olarak bulunduğu ülkelerden kendi ülkesine yahut başka ülkelere gitme hürriyetini de içermektedir.

Kişinin yurt dışı seyahat hürriyetini kullanmasının en önemli araçlarından biri pasaport ya da pasaport yerine geçen gerekli seyahat evraklarıdır. Göğer pasaportu şu şekilde tanımlamaktadır: *"Pasaport, yetkili makam tarafından tanzim edilmiş olan, sahibinin kimliğini, eşkâl ve vatandaşlığını gösteren, herhangi bir ülkeye giriş çıkışta geçerli olan ve izin niteliği bulunmayan belgedir.[71]"* Kişinin seyahat hürriyetini kullanabilmesi için vatandaşı olduğu devlet tarafından adına pasaport düzenlenmelidir. Aksi takdirde vatandaşın seyahat hürriyetinin kullanılmasının önüne geçilmiş olacaktır. Vatandaşın yurt dışına çıkış hürriyetini kullanabilmesi bakımından devletin gerçekleştirmesi gereken bu davranışlar, seyahat hürriyetinin devlete yüklediği pozitif yükümlülüklerdir. Bu yüzden devletlerin, vatandaşların pasaport edinme hakkını keyfi yahut orantısız şekilde sınırlamaması gerekmektedir. Vergi borcu nedeniyle, Bulgaristan devleti tarafından kendisine pasaport verilmeyen kişi hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilmiş *Riener v. Bulgaristan* kararında, her ne kadar vergi borcunun ödenmemesi, vatandaşın ülkeden ayrılmasının engellenmesi için geçerli bir neden gibi görünse de borcun ödenmesinin güvence altına alınması bakımından orantılı bir tedbir olmadığı, kişinin yurt dışına çıkacak olmasının vergi borcunu ödeme ihtimalini azaltıp azaltmadığı, kişinin ailesinin yurt dışında olması gibi olayın kendine özgü koşulları değerlendirilmeden

---

70 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 119.
71 Göğer, *Pasaport Hukuku*, 66.

gerçekleştirilmiş olan seyahat yasağının, seyahat hürriyetini düzenleyen m.2/2 hükmünü ihlal ettiği sonucuna varılmıştır[72]. Mahkeme bu kararında vergi borcunun ödenmemesine yönelik seyahat yasağının fiili bir cezai uygulama haline bürünmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca AİHM, ulusal makamların, bir kişinin seyahat hürriyetini kısıtlama ihtiyacının zaman geçtikçe azalabileceğini, bu yüzden kişi hakkında uygulanan seyahat yasağının periyodik aralıklarla gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir[73]. Anayasa Mahkemesi de vergi borcu nedeniyle kişilere pasaport verilmesini engelleyen Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi ile ilgili olarak benzer yönde bir karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin, 18.10.2007 tarihli kararına göre:

> "Yurt dışı çıkış yasağında, vatandaşın yurt dışına çıkma özgürlüğünü sınırlamanın amacı, vergi borcunun tahsilinin sağlanması, araç ise yurt dışına çıkışın yasaklanmasıdır. Amaç ile araç arasında makul bir ilişkinin bulunduğunun söylenebilmesi için yurt dışına çıkış ile vergi alacağının tahsilinin zorluğu veya olanaksızlığı arasında bağın varlığının aranması gereği açıktır. Yasak, hiçbir koşul öngörmeksizin, hatta vergi borcunun tutarı dahi belirtilmeden, vergi borcunun ödenmemesine bağlı olarak kendiliğinden uygulandığı zaman amaç ile araç arasındaki makul ilişki ve denge ortadan kalkar". [74]

Söz konusu kararlardan da görüleceği üzere devletler, pasaport vermemekte yahut seyahat yasağı uygulamakta haklı bir neden bulunsa dahi bunu orantılı şekilde ve somut olayın şartlarını gözeterek gerçekleştirmelidir.

Yurt dışı seyahat hürriyeti bakımından değerlendirilmesi gereken son husus ise vatandaşın ülkesine geri dönme hürriyetidir. 1982 Anayasası'nın 23. maddesinde *"Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz."* hükmü ile bu durumun istisnasının olmadığı düzenlenmiştir. Bu nedenle vatandaş, pasaportu yahut pasaport yerine geçecek herhangi bir belgesi olmaması nedeniyle ülkesine dönme hakkından yoksun bırakılamayacaktır.

1.1.5. Seyahat hürriyetinin diğer temel hak ve hürriyetlerle ilişkisi

Seyahat hürriyeti, kendisi dışındaki temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını mümkün kılan ve bu temel hak ve hürriyetleri anlamlı hale getiren bir temel hak ve hürriyettir. Zira seyahat hürriyeti başta yerleşme hürriyeti olmak üzere, kişi hürriyeti

---

72 AİHM Riener v. Bulgaristan Kararı, Karar Tarih: 23.05.2006, Başvuru No: 46343/99.
73 AİHM Bartik v. Rusya Kararı, Karar Tarihi: 21.12.2006, Başvuru No: 55565/00.
74 AYM 2007/4 E. - 2007/81 K., 18/10/2007 T.

ve güvenliği ve kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ve diğer pek çok temel hak ve hürriyet ile sıkı ilişki içerisindedir.

Seyahat hürriyetinin yerleşme hürriyeti ile arasındaki ilişki

Seyahat hürriyetinin yerleşme hürriyeti ile olan sıkı bağı bu iki hürriyetin hukuki metinlerde birlikte düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Gerçekten de seyahat ve yerleşme hürriyeti anayasalarda ve uluslararası sözleşmelerde birlikte düzenlenmektedir[75]. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda da bu iki hürriyet "Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti" başlıklı 23. maddede birlikte düzenlenmiştir[76].

Yerleşme hürriyeti, kişilerin yaşamak istedikleri yerde konut seçme ve konut değiştirme, yaşama ve yerleşme haklarını ihtiva etmektedir. Zaman bakımından yapılacak bir değerlendirmeye göre ise yerleşme kalıcı ya da statik bir durumu ifade ederken, seyahat ise kısa süreli, dinamik ve hareketli bir süreci ifade etmektedir[77]. Kişilerin yaşamak ve yerleşmek istedikleri yerlerin bir bakıma kişilerin siyasi bakış açılarına bağlı olduğu da değerlendirildiğinde, yani bir kişinin yaşamak istediği yeri belirlerken aynı zamanda yaşayacağı siyasal iklimi de belirlediği göz önünde bulundurulduğunda yerleşme hürriyetinin siyasal bir yönünün de olduğunu belirtmek gerekir[78].

Türk hukukunda seyahat hürriyeti ile yerleşme hürriyeti arasındaki en önemli fark sınırlandırma rejimlerinde ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasası'nda seyahat

---

75 Örneğin, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 13. Maddesinde *"Herkesin, her Devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne hakkı vardır."* AİHS 4 Nolu Protokol Madde 2'de *"Bir devletin ülkesinde yasal olarak bulunan herkesin bu ülke içinde serbestçe dolaşma hakkı ve ikametgâhını seçme özgürlüğü vardır."* 1948 tarihli Güney Kore Anayasasının 14. Maddesi " *Bütün yurttaşlar yerleşme özgürlüğünden ve istediği gibi dolaşma hakkından yararlanır."* 1975 tarihli Yunanistan Anayasasının 5. Maddesi *"Ülke içinde serbest dolaşım ve ikameti ve her Yunanlının ülkeye giriş çıkışını sınırlayan idari önlemler yasaktır."* 1976 tarihli Portekiz Anayasasının 44. *Maddesi " Bütün yurttaşların ülke sınırları içinde seyahat etme ve serbestçe yerleşme hakkı güvenceye alınır."* 1982 tarihli Kanada Anayasasının 6. Maddesi *" Her Kanada yurttaşı Kanada'ya girme, burada kalma ve ayrılma hakkına sahiptir."* 2011 tarihli Macaristan Anayasasının 27. Maddesi *"Macaristan ülkesinde kanuna uygun olarak kalan her kişi dolaşım ve serbestçe ikametgâhını seçme özgürlüğüne sahiptir."*

76 *"Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz."*

77 Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, 332.

78 Erwin Chemerinsky, *Constitutional Law*, (New York: Aspen Publishers, 2002), 831 Aktaran: Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 19.

hürriyetinin olağan dönemlerde sınırlandırılma nedenleri, *"suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek"* amaçlarıyla sınırlı tutulmuştur. Yerleşme hürriyeti ise suç işlenmesini önlemek amacının yanında *"sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak"* amaçlarıyla da sınırlandırılabilecektir. Bu durum yerleşme hürriyetinin, seyahat hürriyetinden daha sıkı sınırlandırmalara tabi olduğunu göstermektedir[79].

Seyahat hürriyeti ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı arasındaki ilişki

Seyahat hürriyeti, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile de sıkı bir ilişki içerisindedir. Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, Magna Carta'da yer alan en köklü haklardan biridir. Magna Carta Libertatum'un 39. maddesi şu şekildedir:

> "Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır". [80]

Magna Carta Libertatum'un sonrasında kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı diğer pek çok hukuki metinde kendisine yer bulmuştur. 1628 Petition of Rigts, 1679 Habeas Corpus Act, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu hukuki metinlerin başlıcalarındandır.

Kişi hürriyeti ve güvenliği 1982 Anayasası'nın ise 19. maddesinde düzenlenmiştir. Mezkûr maddede kişi hürriyeti ve güvenliğinin hangi şartlarda sınırlandırılabileceği ayrıntılı olarak açıklanmıştır[81].

---

79 Ercan Aygün, "1982 Anayasasında Seyahat Özgürlüğü" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 16.

80 Aydoğan Özman, *İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler*, (Ankara: Başnur Matbaası, 1967), 5.

81 Anayasa Madde 19 *"Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir. Şekil ve şartları kanunda gösterilen: Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer*

Kişi hürriyeti ve güvenliğinin bu derece ayrıntılı düzenlenmesinin ve bu hakkın sınırlandırılabileceği durumların gerek ulusal gerek uluslararası düzenlemelerde ayrıntısı ile açıklanmasının nedeni kişi hürriyeti ve güvenliğine gerçekleştirilecek müdahalenin doğrudan kişinin fiziki hürriyeti üzerine sirayet etmesidir. AİHS m.5[82]'de ifadesini bulan gözaltı ya da tutma, ayrı bir hak olarak Ek 4 Nolu Protokolde düzenlenen seyahat etme hürriyetine gerçekleştirilmiş müdahalenin aşırı bir biçimidir[83]. Ek 4 Nolu Protokolde düzenlenen seyahat

---

hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir. (Değişik birinci cümle: 3/10/2001-4709/4 md.) Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal (...) ve savaş hallerinde uzatılabilir. (Değişik fıkra: 3/10/2001-4709/4 md.) Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir. Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir. Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. (Değişik: 3/10/2001-4709/4 md.) Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir."

82 AİHS Madde 5 *"Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz: a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması; b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması; c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması; d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması; e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması; f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması; 2. Yakalanan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur. 3. İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir. 4. Yakalama veya tutulma yoluyla özgürlüğünden yoksun kılınan herkes, tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında kısa bir süre içinde karar verilmesi ve eğer tutulma yasaya aykırı ise, serbest bırakılması için bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. 5. Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes tazminat hakkına sahiptir."*

83 Harris, O'Boyle, Bates ve Buckley, *Avrupa İnsan Hakları*, 125.

hürriyetinin sınırlandırma sebepleri ise kişi hürriyeti ve güvenliğinin düzenlendiği 5. maddenin aksine genel olarak belirtilmiştir[84].

Seyahat hürriyeti genel olarak kişinin bir yerden başka bir yere gitme ve gitmeme serbestîsini teminat altına alırken, kişi hürriyeti ve güvenliği bu serbestîye karşı gerçekleştirilebilecek yakalama, tutma gibi yoğun ve aşırı sınırlandırmalara koruma sağlar. Bu yoğunluk farkından kaynaklı olarak AİHM, hareket serbestîsine yani seyahat hürriyetine karşı gerçekleştirilen müdahaleler için "kısıtlama" *(restriction)* kavramını kullanırken, müdahale edilen hakkın konusu kişi hürriyeti ve güvenliği olduğunda "yoksun bırakma" *(deprivation)* kavramını kullanmaktadır[85]. Nitekim benzer bir anlayışı benimseyen Anayasa Mahkemesi'nin de konu ile ilgili bir kararında şu ifadelere yer verilmiştir:

> "34. Hürriyet sözcüğü, özgürlük ve bağımsızlığın yanı sıra serbestlik anlamına da gelmektedir. Bu anlamda kişi hürriyetine yönelik bir müdahalenin bulunduğunun söylenebilmesi için kişinin hareket serbestîsinin maddi olarak sınırlandırılmış olması gerekir. Burada hareket serbestîsine yönelik kısıtlama, Anayasa'nın 23'üncü maddesinde güvence altına alınan seyahat hürriyetine yönelik bir müdahaleye göre çok daha yoğundur. Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik bir müdahale için kişi, rızası olmaksızın en azından rahatsızlık verecek uzunlukta bir süre boyunca belirli bir yerde fiziki olarak tutulmalıdır". [86]

Anayasa Mahkemesi'nin kararında da görüldüğü üzere müdahalenin yoğunluğunun derecesi, sınırlandırılan hürriyetin niteliğini etkilemektedir. Aynı durum uluslararası hukukta da geçerlidir. Uluslararası hukuka göre seyahat hürriyetine gerçekleştirilen müdahalenin, kişi hürriyetinden yoksun bırakma olarak nitelendirilmesi için bu müdahalenin iç hukukta nasıl vasıflandırıldığından ziyade yapılan müdahalenin şartları önem taşımaktadır. Gerçekleştirilen müdahalenin süre boyutu, etkileri, gerçekleştiriliş tarzı ve yoğunluğu müdahale edilen hürriyeti belirleyecektir. AİHM bu durumu *Guzzardi v. İtalya* kararında şu şekilde açıklamıştır[87]:

> "AİHM'e göre kişilerin fiziksel özgürlüğünün konu edildiği Sözleşme'nin 5. Maddesinin (1) numaralı fıkrası, hiç kimsenin özgürlüğünden keyfî bir biçimde mahrum bırakılmamasını güvence altına almaktadır. Yalnızca seyahat özgürlüğüne ilişkin kısıtlamalar bu maddenin değil Sözleşme'ye Ek 4

---

84 Harris, O'Boyle, Bates ve Buckley, *Avrupa İnsan Hakları*, 764.

85 Tolga Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 1*, (Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2018), 52.

86 AYM Galip Öğüt Başvurusu, Karar Tarihi: 01.03.2017, Başvuru No: 2014/5863, § 34.

87 AİHM Guzzardi v. İtalya Kararı, Karar Tarihi: 06.11.1980, Başvuru No: 7367/76, § 92.; AİHM Engel ve Diğerleri v. Hollanda Kararı, Karar Tarihi: 08.06.1976, Başvuru No: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, § 59.

> No.lu Protokol'ün 2. Maddesinin kapsamına girmektedir. Özgürlükten mahrum bırakma ve özgürlüğün kısıtlanması arasındaki fark ise esasa ya da niteliğe ilişkin olmayıp bir derece ya da yoğunluk farkıdır. Bir kimsenin 5. Madde anlamında özgürlüğünden mahrum bırakılıp bırakılmadığının değerlendirilmesinde somut olayın özelliklerinin yanı sıra uygulanan tedbirin çeşidi, süresi, etkileri ve uygulanma şekli gibi faktörlerin de dikkate alınması gerekir."

AİHS m.5'te de görüleceği üzere kişi hürriyetinden yoksun bırakma durumu sadece gözaltı ya da tutukluluk ile sınırlı değildir. Kişinin bir konutu terk edememesi diğer bir deyişle ev hapsi, bir küçüğün gözetim altına alınması, havaalanında gerçekleştirilen bir tutma da kişi hürriyeti ve güvenliği ile ilgilidir. Bununla birlikte AİHM, seyahat hürriyetine getirilen kısıtlamaların yoğunluğunu dikkate alarak örneğin, kişinin belirli bir alandan ayrılmasının engellenmesi, sosyal etkileşim imkânlarının son derece sınırlanması hallerinde de bu müdahaleyi kişi hürriyetinden yoksun bırakma olarak değerlendirebilecektir[88]. Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu konuda AİHM ile benzer bir anlayışı benimsemektedir. Anayasa Mahkemesi'nin, konutu terk etmeme adli kontrol yükümlülüğünün, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına mı yoksa seyahat hürriyetine mi müdahale oluşturduğunun değerlendirildiği bir kararında şu ifadelere yer verilmektedir:

> "76. Kişilerin fiziki hareket özgürlüklerini sınırlandıran bir tedbirin Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına mı yoksa Anayasa'nın 23. maddesinde düzenlenmiş olan seyahat özgürlüğüne mi müdahale teşkil ettiği belirlenirken önemli olan husus sınırlamanın niteliği veya esası değildir. Bir tedbirin bunlardan hangisine müdahale oluşturduğunun tespitinde sınırlamanın derecesi ve yoğunluğu dikkate alınmalıdır. Bunun tespitinde tedbirin türü, süresi, uygulanış şekli, gündelik hayatın denetiminin boyutu gibi faktörler önem taşımaktadır. Bu bağlamda yapılan değerlendirmede konutu terk etmeme; kişilerin fiziksel özgürlük alanını yalnızca ikamet ettiği konutun içi ile sınırlandıran, elektronik kelepçe takılmak suretiyle infazı söz konusu olabilen ve -kaldırılıncaya kadar- gün boyunca kesintisiz olarak devam ettirilen, uyulmadığında ise şüpheli veya sanık hakkında tutuklama tedbirinin uygulanmasına neden olabilen bir adli kontrol tedbiri niteliğindedir. Anılan tedbirin bu niteliği, uygulanış şekli ve özellikleri itibarıyla hareket serbestîsi üzerindeki sınırlayıcı etkisinin derece ve yoğunluk olarak seyahat özgürlüğüne göre oldukça ileri bir boyutta olduğu, dolayısıyla kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına müdahale teşkil ettiği sonucuna varmak gerekir". [89]

Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile seyahat hürriyetinin ayrıldığı bir diğer husus ise sınırlandırma nedenleri bakımından ortaya çıkmaktadır. Örneğin AİHS Ek

---

[88] Keyfi Sınırlama: Olağanüstü Hal Süresince ve Sonrasında Türkiye'de Seyahat ve Toplantı Özgürlüklerinin Kullanımı, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, 2019, 4. https://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/keyfi-sinirlama.pdf (Erisim) 05/08/2021.

[89] AYM Esra Özkan Özakça Başvurusu, Karar Tarihi: 08.10.2020 Başvuru No: 2017/32052, §76; AYM Şahin Alpay Başvurusu, Karar Tarihi: 03.12.2020, Başvuru No:2018/10327, §46.

4 Nolu Protokolün 2. maddesinde güvence altına alınan seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebepleri, maddenin üçüncü fıkrasında şu şekilde belirtilmiştir: *"Bu haklar, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngörülmüş sınırlamalara tabi tutulabilir."* Madde lafzında da görüleceği üzere seyahat hürriyeti, kamu güvenliği kamu düzeni gibi gerekçelerle sınırlandırılabilecekken kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı bu gibi nedenlerle sınırlandırılamayacaktır. Çünkü kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının düzenlendiği madde 5'te sınırlama sebepleri sınırlı olarak sayılmıştır ve kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması gibi bir nedene bu maddede yer verilmemiştir[90]. AİHM de seyahat hürriyetinin, ulusal güvenlik ve devletin menfaatleri nedeniyle sınırlanmasını hukuka uygun bulmaktadır. Belirtmek gerekir ki AİHM'e göre bu sınırlandırma sebebine dayanılabilmesi için ulusal güvenlik bakımından risk oluşturan durumun seyahat hürriyeti sınırlandırılan kişiden kaynaklanması da gerekmemektedir[91].

Bu çerçevede belirtmek gerekir ki kişi hürriyetini düzenleyen maddelerin güvence altına aldığı hak bizzat kişinin hür olma hakkıdır. Bu maddelerde belirtilen müdahalelerden birini meşru kılacak durumlardan herhangi birisinin gerçekleşmesi halinde, kişinin seyahat özgürlüğü de bir müdahaleye maruz kalacaktır[92]. Nasıl ki seyahat hürriyeti sınırlandırılmış bir kişinin, diğer temel hak ve hürriyetleri de bu müdahaleden etkilenmiş olacaksa, kişi hürriyeti ve güvenliğine de müdahale edilmesi durumunda kişinin seyahat özgürlüğünün önemli oranda askıya alınması durumu söz konusu olacaktır.

Seyahat hürriyeti ile kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı arasındaki ilişki

İnsan, doğası gereği maddi ve manevi alanı bulunan bir varlıktır. İnsan, bu alanlardaki ihtiyaçlarının giderilmesi suretiyle insani gelişimini devam ettirir. Bu

---

90 Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rifat Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019), 695 – 696.

91 Uğraş, "Yurt Dışına Çıkış", 264.

92 Baki Aygün, "Kolluk Yetkileri Bağlamında 1982 Anayasasında Seyahat Özgürlüğü", (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2012), 37.

ihtiyaçların giderilmesi ise şüphesiz insan hakları aracılığıyla olacaktır[93]. Gerçekten de insan hakları, insanın potansiyelini ortaya çıkarmanın ve insanı koruyup geliştirmenin en önemli aracıdır[94]. Bu durumu doktrinde Savcı şu şekilde ifade etmiştir:

> "Bireyin, insansal cevherinin özüne layık insan işlevlerini yerine getirmesi; fiziksel, moral ve entelektüel yeteneklerinin (melekelerinin) gelişmesi ile olanak içine girebilir... Bundan, bireysel hak ve özgürlükler dizisi doğar". [95]

İnsan sadece maddi ihtiyaçlarını karşılayan biyolojik bir varlık olmayıp aynı zamanda psikolojik ve sosyal yönü bulunan bir varlıktır[96]. Bu yüzden kişiliğini oluşturan maddi ve manevi alanın gelişimini gerçekleştirmeye muhtaçtır. Bu gelişim ise yukarıda ifade edildiği üzere insan hak ve hürriyetleri aracılığıyla olacaktır.

Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 17. maddesi şu şekildedir: *"Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir."* Anayasa'nın başlangıcında ise "*Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu*" ifadeleri ile bu hakka yer verilmiştir.

Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı hiç şüphesiz bütün temel hak ve hürriyetlerle ilişki içerisindedir. Zira kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı adeta kapsayıcı bir hak niteliğindedir. Bundan amaç insan hayatının her bölümünü eksiksiz bir temel hak ve hürriyet güvencesine almaktır. Bu yüzden kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ve diğer temel hak ve hürriyetler ile arasında *lex generalis – lex specialis* ilişkisi vardır. Yani bir insan eylemi Anayasada herhangi bir temel hak ve hürriyet ile güvence altına alınmış ise bu durumda özel hüküm uygulama alanı bulacak ve genel nitelikteki hüküm olan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı geri planda kalacaktır. Fakat bir insan eylemi, Anayasada herhangi bir temel hak ve

---

93 Ali Tarık Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, C.13, (2005): 136.

94 Oktay Uygun**,** *İnsan Hakları Kuramı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 13-44.

95 Bahri Savcı, *Yaşam Hakkı,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980), 1.

96 Anıl Çeçen, *İnsan Hakları,* (Ankara: Savaş Yayınları, 2000), 19-37.

hürriyet ile teminat altına alınmamış ise genel nitelikteki kural olan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının koruma alanı içinde kalacaktır. Böylece anayasal güvence altına alınmamış herhangi bir insan eylemi ve bu eylemle bağlantılı bir temel hak ve hürriyet kalmayacaktır[97]. İşte bu nedenle kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı diğer bütün temel hak ve hürriyetler ile ilişki içerisindedir.

Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'nin de kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının geniş yorumlanması gerektiği, insani her türlü davranışın kişiliğin maddi ve manevi gelişimine sunduğu katkı gözetilmeksizin bu hüküm kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine yönelik istikrar kazanmış içtihatları bulunmaktadır[98].

Seyahat hürriyeti hiç şüphesiz kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirmesinin en önemli araçlarından biridir. Öyle ki, kişinin ihtiyaçlarının karşılanmasına, kişinin korunmasına ve gelişimine katkıda bulunan çoğu eylemin vazgeçilmez unsurunu, "hareket etme serbestîsi" oluşturmaktadır.

Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ile seyahat hürriyetinin kesiştiği bir diğer husus ise seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından ortaya çıkmaktadır. Örneğin, seyahat hürriyetinin düzenlendiği Anayasa'nın 23. maddesinde sınırlandırma sebepleri arasında genel sağlık nedeni gösterilmemiştir. Yani 23. maddeye göre seyahat hürriyeti genel sağlık nedeni ile sınırlanamayacaktır. Fakat bu durumda, örneğin salgın hastalık nedeni ile karantinaya alınmış bir bölgeye seyahat edilebilecek midir? Doktrinde aksi görüşler olmakla birlikte Anayasa'nın kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkını düzenleyen 17. maddesi, sağlıklı çevrede yaşam hakkını düzenleyen 56. maddesi ve "pratik uyuşum ilkesi" gereğince seyahat hürriyeti sınırlandırılabilecektir[99].

Dolayısıyla kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ile seyahat hürriyeti arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bazı durumlarda kişinin maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesine matuf eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için seyahat hürriyeti vazgeçilmez bir önem taşırken, bazı

---

97 Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), 42.

98 Uğraş, "Yurt Dışına Çıkış", 271.

99 Gümüş, "Maddi ve Manevi Varlığını Koruma", 165.

durumlarda ise kişinin maddi ve manevi varlığının korunması bakımından bizatihi seyahat hürriyetinin sınırlandırılması gerekmektedir.

Seyahat hürriyeti ile belirtilen temel hak ve hürriyetler dışında kalan temel hak ve hürriyetler arasındaki ilişki

Seyahat hürriyeti hiç şüphesiz sadece açıklanan bu temel hak ve hürriyetlerle ilişki içersinde değildir. Seyahat hürriyetinin yukarıda belirtilenler dışında bulunan diğer temel hak ve hürriyetlerle de vazgeçilmez bir ilişkisi bulunmaktadır. Öyle ki seyahat hürriyetinin kullanılabilirliği, diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılanılabilirliği sonucunu doğurmaktadır. Bu yüzden seyahat hürriyeti ile diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılması bakımından aralarında bir doğru orantı bulunmaktadır.

Seyahat hürriyetinden sadece kişinin fiziki olarak bir yerden başka bir yere gitmesi yahut hareket etmesi anlaşılmamalıdır. Bu bakış açısı seyahat hürriyetinin ifade ettiği önemi gözetmeyen bir bakış açısı olacaktır. Zira seyahat hürriyetinin kullanımının nihai amacı her zaman bir başka hürriyetin kullanılması olmasa dahi bir amaç uğruna gerçekleşen seyahat, nihayetinde bir başka hürriyetin kullanılmasına imkân sağlamaktadır[100]. Bu seyahatin nihayetinde bazı durumlarda yerleşme hürriyeti kullanılmakta, yani kişi yerleşme amacı ile seyahat etmekte, bazı durumlarda kişi, eğitim görmek amacıyla seyahat etmekte, bazı durumlarda toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmak amacı ile seyahat etmekte, bazı durumlarda ise çalışmak amacı ile seyahat etmektedir.

Bu nedenlerle seyahat hürriyeti, diğer pek çok temel hak ve hürriyet ile ilişki içerisindedir. Seyahat hürriyetinin kullanımı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile bağlantılı olarak ifade hürriyeti, basın hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, kişinin seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile yakından ilişkilidir.

[100] Aygün, "Seyahat Özgürlüğü", 17.

1.2. Seyahat Hürriyetinin Osmanlı – Türk Hukukundaki ve Uluslararası Hukuki Metinlerdeki Normatif Düzeni

1.2.1. Seyahat hürriyetinin Osmanlı hukukundaki normatif düzeni

Pasaport nizamnameleri öncesi süreçte Osmanlı Devleti'nde seyahat hürriyeti

Güvenliği, şehirlerin düzen ve asayişini ve kamusal finansmanı sağlamak, devletleri, vatandaşları daha fazla kontrol etmeye ve hareketlerini izlemeye yöneltmiştir. İç ve dış pasaport uygulamaları da bu refleksin pratiğe bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır[101]. Devletlerin bu reflekslerini etkileyen en önemli hususlardan biri de nüfus ve iskân politikalarıdır. Osmanlı Devleti, toprağa bağlı bir nüfus ve iskân politikası izlemiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve toplumsal düzen tımar sistemine dayanmaktadır. Tımar sisteminde reayanın seyahat hürriyeti bulunmamaktadır. Esas olan reayanın toprağa bağlı kalmasıdır. Bu yüzden toprağını terk eden reayanın, sipahi tarafından yakalanıp geri getirilmesi gerekmektedir[102]. Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen nüfus ve göç hareketlilikleri ise devletin kontrolü altında yapılmaya çalışılmıştır[103]. Örneğin, İstanbul 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildikten sonra farklı yerlerden insanlar getirilmek suretiyle şehrin nüfusu artırılmaya çalışılmıştır[104]. Bu nüfus artırma politikası bilinçli şekilde gerçekleştirilmiş ve başkentin ihtiyaçlarına uygun nitelikleri taşıyan kişilerin İstanbul'a gelmesi sağlanmıştır. Fakat zaman içerisinde başkent, denetimi zorunlu kılacak nitelikte göç almıştır. Bu yüzden 16. yüzyılda bu politikadan vazgeçilmiştir[105]. Her ne kadar bu politikadan vazgeçilmiş ise de İstanbul, halk için cazibe merkezi olma özelliğini kaybetmemiştir. Bu yüzden 1567 tarihli bir emirde, beş yıl içerisinde İstanbul'a gelip yerleşenlerin kaydının yapılması ve bu tarihten sonra ise yerleşimin önlenmesine karar verilmiştir[106].

---

101 Nalan Turna, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat Varakaları ve Kadınlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 14, C.6 (2019): 156.

102 Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, (Ankara: Ankara V Yayınları, 1989), s.26.

103 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008), s.201.

104 Nalan Turna, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e (1839-1908) Esnaf Hareketliliği, Devlet Kontrolü ve İstanbul", *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* VI/2, (2020): s.103.

105 İlber Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi* 2, C.10 (1977): 84-88.

106 Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan: İlmi Araştırmalar* 6, (1999): 70.

16. Yüzyılda meydana gelen Celali İsyanları ise Osmanlı Devleti'nde nüfus hareketliliğini artırmıştır. İnsanlar asayiş ve üretim düzeninin bozulmasından kaynaklı olarak büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Bu durum toprağa bağlı bir otorite tesis etmiş ve bu yönde bir nüfus ve iskân politikası izlemiş Osmanlı Devleti için birçok açıdan düzenin bozulmasına sebep olmuştur[107]. Bu göç hareketleri 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bozulan düzenin tesis edilmesi için II. Mahmut dönemine kadar, zaman zaman genellikle üç beş sene aralıklarla yoklamalar yapılmıştır. Bu yoklamalar neticesinde işsizler vb. kimseler, tespit edilip İstanbul dışına geldikleri yere gönderilmişlerdir[108]. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının akabinde, Ocak mensuplarının tekrar İstanbul'a dönüşünün engellenmesi için gerekli önlemler alınmış, İstanbul'a dönenler yol emri verilmek suretiyle şehirden çıkarılmıştır. İstanbul dışında olanlara ise İstanbul'a seyahat için mürur tezkeresi verilmesi fermanlar ile yasaklanmıştır[109].

Yukarıda açıklandığı üzere Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren gerçekleşen nüfus hareketliliğini kontrol altına almak, ülke içinde asayişi ve istikrarı sağlamak amacıyla, seyahat edecek kişilerin "mürur tezkeresi" olarak adlandırılan belgeyi almasını şart koşmuştur. Bu belge doktrinde "iç pasaport" olarak nitelendirilmektedir[110]. Mürur tezkeresi bir çeşit seyahat izni belgesidir. Bu tezkere, 1831 yılına kadar kadı veya naiplerce düzenlenmiştir. Herhangi bir yere seyahat etmek isteyen kişinin öncelikle bulunduğu yerdeki imamdan seyahatinin amacını, süresini ve nereye gideceğini gösteren pusula alması gerekmektedir. Harç vb. ödemeler yapıldıktan sonra bu pusula, kadıya ibraz edilmekte ve mürur tezkeresi alınmaktaydı. Taşrada muhtarlıkların kurulması ile pusula verme yetkisi imamlardan muhtarlara geçmiştir[111]. İstanbul'a gerçekleşecek seyahatlerin kontrol edilmesi içinse 1826 yılında İhtisab Nezareti kurulmuştur. Bu nezaretin kurulmasının nedeni Yeniçeri Ocağının kaldırılması dolayısıyla bir güvenlik zaafiyetinin meydana gelmemesidir. Yani güvenlik ve asayiş kaygısıyla bu nezaret kurulmuştur. İstanbul'a

---

107 Âlim Baki Akkoç, "Osmanlı İmparatorluğunda Pasaport Nizamnameleri", (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019), 21.

108 Musa Çadırcı, " Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnâmeleri" *Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 19, C.15 (1993): 170.

109 Çadırcı, "Men'i Mürur ve Pasaport", 171

110 Nalan, Turna, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Pasaport: Mürur Tezkeresi", *Osmanlı İstanbul'u* içinde, der. Feridun Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014), 389.

111 Çadırcı, "Men'i Mürur ve Pasaport", 171.

gelenlerin öncelikle İhtisab ağası konağına giderek tezkerelerini ibraz etmeleri gerekmektedir[112].

Mürur tezkerelerine ilişkin kuralların ise yazılı hale gelmesi, 10 Şubat 1841'de çıkarılan Men'i Mürur Nizamnamesi (Geçişin Yasaklanması Yönetmeliği) ile olmuştur. Bu nizamnamede ülkede seyahat etmek isteyen her kişinin yabancı veya vatandaş ayrımı gözetilmeksizin mürur tezkeresi alması gerektiği ifade edilmiştir[113]. Men'i Mürur Nizamnamesinin 2. maddesi, tezkere olmaksızın kimsenin bir yerden başka bir yere seyahat edemeyeceğini, 3. maddesi yerli olmayan kişilerin iki şahid göstermeksizin tezkere alamayacağını, 5. maddesi Osmanlı uyruğu olanların devlet memuru olanlar dışında başka ülkelere nasıl gideceklerini, 6. ve 7. maddesi mürur tezkeresinin içeriği ve şeklinin nasıl olacağını, 8. maddesi İstanbul'dan başka yerlere gidecek olan kişilerin nasıl tezkere alacağını, 9, 10, 11, 12, 13. maddeleri tezkerelerin ilgili görevlilere gösterilmesi gerektiğini, tezkeresi bulunmayan kişilere verilecek cezaları, 14. maddesi ticaret erbabının tezkere alma usulünü, son madde ise tezkere harçlarını düzenlemiştir[114]. Yabancıların ikamet ve seyahati ise 1844 yılında yürürlüğe giren Mürur Talimatnamesi ile düzenlenmiştir[115]. Mürur tezkeresi uygulaması, 8 Aralık 1909 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte toplanan Meclisi Ayan'da bir sonraki yılın Temmuz ayından başlayacak şekilde mürur tezkeresi uygulamasının sonlandırılmasına dair mazbata kabul edilmiştir[116].

Osmanlı Devleti'nde seyahat etmek için mürur tezkeresi dışında seyahat belgeleri de kullanılmıştır. Bu belgelerden ilki 15. yüzyılda kullanılan "ilcan mektubu" ya da "il canname" olarak adlandırılan seyahat belgesidir. İl cannameler pasaport mahiyetinde kabul edilebilecek bir belge niteliğinde olup barış ve can emniyeti anlamına gelmektedir. Yukarıda değinildiği üzere İstanbul 1453 yılında fethedildikten sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından başkentin nüfusunun artırılması amacıyla nüfus politikası izlenmiştir. İlk il canname de bu dönemde 1463 yılında Franko Bobaniç isimli bir gayrimüslimin Osmanlı topraklarına yerleşmesi ve seyahat

112 Çadırcı, "Men'i Mürur ve Pasaport", 172.
113 Şule Arslan, "Yabancıların İkamet ve Seyahat Hakkı", (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016), 22.
114 Çadırcı, "Men'i Mürur ve Pasaport", 171-172.
115 Salim Gökçen, Abdülkadir Gül, "Kapitülasyonlar Kaldırıldıktan Sonra Osmanlı Devletinde Ecanibin Durumu", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, (2010): 153.
116 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 26.

edebilmesi amacıyla tanzim edilmiştir. Yani il canname, bir anlamda pasaport, mürur tezkeresi ve ikamet tezkeresinin birleşimidir[117].

Osmanlı Devletinde güvenli bir şekilde seyahat edebilmek için düzenlenen diğer seyahat belgelerine, icazet, hükm-i şerif, izn-i şerif, amanname, yol emr-i şerifi örnek gösterilebilir[118]. Bu belgelerin fonksiyonu, yukarıda ifade edilen mürur tezkeresi ile aynıdır. Osmanlı Devleti döneminde kullanılan bir diğer seyahat belgesi ise pasavandır. Pasavan, iki devletin sınırlarına yakın yerlerde yaşayan kişiler için düzenlenen bir belgedir. Pasavan, sınırdaş iki devletin aralarındaki anlaşmaya bağlı olarak sınırda yaşayan kişilere gündelik ve ekonomik gerekçelerle düzenlenen kısa süreli geçiş belgesidir. Bu kısa süreli geçişlere, uluslararası hukukta küçük trafik *(le petit traffic)* ismi verilmektedir. Bu süre 15 gün ile 6 ay arasında değişiklik göstermektedir[119].

1867 Pasaport Odası Nizamnamesi

14 Şubat 1867 tarihinde çıkarılan Pasaport Odası Nizamnamesi'nin temelini, 1 Ağustos 1844 tarihli Memalik-i Şahanede Pasaport ve Mürur Tezkeresi Nizamnamesi oluşturmaktadır. Bu metin hiçbir değişikliğe uğramadan 14 Şubat 1867 tarihinde Pasaport Odası Nizamnamesi adı ile çıkarılmıştır[120]. Günümüzdeki anlamıyla pasaport tabirinin kullanıldığı ilk belge olma niteliğini taşımaktadır[121].

Nizamnameye göre Osmanlı ülkesine yabancıların giriş çıkış yapması pasaport bulunması şartına bağlanmıştır. Pasaportu bulunan yabancının, Osmanlı ülkesinde seyahat edebilmesi için aynı zamanda mürur tezkeresi alması gerekmektedir[122]. Bu nizamnamenin 9. maddesine göre, yabancılara verilecek tezkere bir yılı geçemeyecek ve yabancının yanında bulunan on beş yaşından küçük çocuklar ve eş için ayrıca tezkere istenmeyecektir. Men'i Mürur Nizamnamesinde olduğu gibi bu düzenlemede de sahte belgelerle yapılacak seyahatlerde verilecek cezalar ayrıntılı olarak belirtilmiştir[123]. 1867 tarihli Nizamname ile getirilen bir diğer

117 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 15.
118 Turna, "Mürur Tezkeresi", 390.
119 Abdullah, Bay, "Osmanlı Gümrüğünde Bir Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçit Tezkeresi, " *Kebikeç Dergisi* 43, (2017): 326.
120 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 50.
121 Gökçen ve Gül, "Ecanibin Durumu", 155.
122 Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 33, C.21 (2003): 116.
123 Çadırcı, "Men'i Mürur ve Pasaport", 178.

yenilik 1844 Mürur Talimatnamesi ile uygulanan pasaportsuz ya da geçerli pasaportu olmayan şahısların sınır dışı edileceğine dair kuralın hafifletilmesidir. Nizamnamenin 13. maddesine göre bu şahıslar sınır dışı edilmeden ilgili konsolosluğun görüşünün alınması kuralı getirilmiştir[124].

1867 Pasaport Odası Nizamnamesi, Osmanlı uyruklarının ülke dışına seyahatinden ziyade genellikle yabancı kişilerin Osmanlı ülkesine yapacakları seyahatlerin şartlarını belirlemiştir[125].

1867 Pasaport Odası Nizamnamesi, 1884 Pasaport Nizamnamesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. İfade etmek gerekmektedir ki arada geçen süreçte 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olan Kanuni Esasi kabul edilmiştir. Kanuni Esasi her ne kadar bazı temel hak ve hürriyetleri düzenlese de düzenlenen bu hürriyetler arasında seyahat hürriyeti bulunmamaktadır. Kanuni Esasi'nin seyahat hürriyeti ile ilişkilendirilebilecek tek maddesi 113. maddesidir[126]. Bu maddede polis soruşturması neticesinde tespit edilen emniyeti ihlal eden kişilerin sürgün edilmesi düzenlenmiştir.

1884 Pasaport Nizamnamesi

1884 Pasaport Nizamnamesi Şurayı Devlet tarafından hazırlanmıştır. Mevzuat tekniği ile hazırlanması yönüyle 1884 Nizamnamesinin önemli bir yönü mevcuttur. Pasaport nizamnamelerinin veya kanunların içeriklerine göre fasıllara ayrılması bu nizamname ile başlamıştır[127].

1884 Tarihli Pasaport Nizamnamesi, yabancıların Osmanlı ülkesine pasaportsuz şekilde girmesini kesinlikle yasaklamış ve geçerli pasaport bulundurmayanlara dolandırıcılık suçu işlemiş gibi ceza verileceğini düzenlemiştir. Bu durum diğer devletler tarafında tepki ile karşılanmıştır[128]. Ayrıca Osmanlı uyruklarının da ülke dışına seyahatlerinde pasaport bulundurması zorunluluğu getirilmiştir. Osmanlı uyruklarının ülke dışına seyahatlerini düzenlemesi yönüyle 1884 Nizamnamesi bir ilk olarak nitelendirilebilecektir. Pasaport almak isteyenlere

---

124 Gökçen ve Gül, "Ecanibin Durumu", 155.

125 Rona Aybay, "Son Dönem Osmanlı, TBMM Hükümeti ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Pasaportlar", *Tarih ve Toplum Dergisi* 13, C.3 (1985): 48.

126 Kanuni Esasi m.113 *"Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabıtanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zatı Hazireti Padişahînin yedi iktidarındadır."*

127 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 55.

128 Gökçen ve Gül, "Ecanibin Durumu", 155.

ayrıca mesleklerini, yanında bulunacak kişileri gösteren ilmühaber ibraz etme şartı getirilmiştir. Bu Nizamname ile pasaport alamayacaklar da düzenlenmiştir[129].

1884 Pasaport Nizamnamesi, 1894 Pasaport Nizamnamesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1894 Pasaport Nizamnamesi

1894 Pasaport Nizamnamesi Osmanlı Devletinde uygulanan son pasaport nizamnamesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu nizamname 1911 Pasaport Kanunu yürürlüğe girinceye kadar uygulanmıştır. 1884 Nizamnameden birkaç farklı yenilik getirmiştir. 1884 Nizamnamesini önemli oranda yinelemiştir. Belirtmek gerekir ki bu nizamname de Şurayı Devlet tarafından hazırlanmıştır[130].

1894 Nizamnamesindeki yeniliklerden biri servet ve ticaret erbabı dışındaki kişilerin, ülke dışına seyahat etmeleri durumunda ülkeye dönüşte masraflarının karşılanabileceğine ilişkin kefil gösterme mecburiyeti getirmesidir. Ayrıca pasaport düzenleyebilecek yerler arasına kaza ve nahiyeler de eklenmiş bu yerlerin en büyük memurunun yani mülki amirinin imzası ile pasaport verilebileceği hüküm altına alınmıştır[131].

1894 Nizamnamesi, 1911 Pasaport Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1911 Pasaport Kanunu

1911 Pasaport Kanunu, II. Meşrutiyetin hürriyetçi ortamında kabul edilmiştir. Bu yüzden bu tarihe kadar çıkarılan pasaport düzenlemelerinin hepsinden daha özgürlükçüdür[132].

1908 yılında Kanuni Esasi'nin mer'iyeti hakkında Babı Ali'de ilan edilen hattı hümayunda seyahat hürriyeti ile ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir: *"Salisen efrad-ı tebaamızın gerek ticaret gerek seyahat maksadı ile istediği memlekete gitmeğe ve istediği kimselerle içtima ve ithalat etmeğe hakkı vardır.*[133]*"*

Bu hürriyet ortamının 1911 Pasaport Kanunu'na yansıması ise ülke dışına çıkışlarda pasaport zorunluluğunun kaldırılması ile olmuştur. Kanun'un 1. maddesi

129 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 46.
130 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 65.
131 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 66.
132 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 47.
133 Akın, *Hak ve Özgürlükler*, 188.

şöyledir: *"Memalik-i Osmaniye'den diyarı ecnebiye gidenler pasaport ahzında muhtardır."* Bu belge, ülke dışına seyahatlerde pasaport şartının aranmadığı tek belge olma niteliğindedir. Fakat pasaportsuz şekilde ülkeye giren Osmanlı uyruklarının pasaport harcının iki misli ceza ödemleri gerektiğini hüküm altına almıştır[134]. Ayrıca Kanun'un 13. maddesi ise pasaportu olmayan yabancılar hakkında hüküm içermektedir[135].

1911 Pasaport Kanunu'nun yarattığı hürriyet döneminin ömrü uzun olmamıştır. 1915 yılında Pasaport Kanunu Muvakkati yürürlüğe girmiştir.

1915 Pasaport Kanunu Muvakkatı

1911 Pasaport Kanunu'nun benimsediği liberal düzen, 1915 Pasaport Kanunu Muvakkatı ile kaldırılmıştır. Pasaport mecburiyeti tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Tek fark ise ülkeye dönen Osmanlı uyruklarının, nüfus tezkeresi yahut hüviyet cüzdanı ile hüviyetlerini ispat etmeleri şartıyla Osmanlı ülkesine girişlerinde pasaport mecburiyeti aranmayacaktır[136].

15 Mart 1915 tarihinde Pasaport Kanunu Muvakkatı ile aynı gün yabancıların statüsünü belirleyen "*Ecnebilerin Memalik-i Osmaniye'de Seyahat ve İkametlerine Dair Kanun"* kabul edilmiştir[137].

Bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerden biri ise mürur tezkeresine benzerlik gösteren seyahat varakalarının kullanılmaya başlanmasıdır. 15 Mart 1915 tarihinde Pasaport Kanunu Muvakkatının yürürlüğe girmesinin bir gün sonrasında, 16 Mart 1915 tarihinde "*Hal-i Harb dolayısıyla Dâhilde Geşt-ü Güzar Edeceklere Verilecek Seyahat Varakası Hakkında Kanunu-ı Muvakkat"* yayımlanmıştır. Osmanlı Devletinin savaş halinde olmasından kaynaklı olarak iç seyahatlerdeki serbesti kaldırılmış, savaş hali devam ettikçe iç seyahatlerde kişilere, seyahat varakası adı

---

134 Aybay, "Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Pasaport", 50-51.

135 Madde 13 *"Pasaportu olmadığı yahud usulüne gayr-ı muvafık bir pasaportu hamil olduğu hâlde Memâlik-i Osmaniye'ye gelenlerin hudu veya sevahil-i Osmaniye'de memurin–i müte'allikası tarafından hüviyetleri tahkik olunacaktır. Bu misüllüler teb'ai ecnebiyeden olduğunu beyan eylediği hâlde polis nezareti altında bulunmak üzere kırk sekiz saat zarfında mensub olduğu konsoloshaneden bir pasaport yahud pasaporta mu'adil tâbi'iyyet ilm u haberi istihsal etmeye ba'de vize harcının iki mislini tediyeye mecburdur. İcabı hale göre mezkûr 48 saat müddet konsoloshane ile bi'l ittifak uzatılabilir. Bu müddetlerin mürurunda teb'a-i ecnebiyeden olan şahıs pasaport veya pasaporta muadil tâbi'iyyet ilmuhaberi istihsal edemediği hâlde memalik-i Osmaniye'den ihraç olunacaktır".*

136 Rona Aybay, *Yurt Dışına Çıkma ve Yurda Girme Özgürlüğü*, (Ankara: Nuray Matbaası, 1975), 123.

137 Arslan, "Seyahat Hakkı", 26.

verilen belgeyi alma mecburiyeti getirilmiştir. Böylece devlet, savaş döneminde kişilerin seyahatlerini kontrol etme olanağına kavuşmuştur[138]. Seyahat varakası uygulaması 1921 yılında kaldırılmıştır[139].

1918 Pasaport Kanunu

1918 Pasaport Kanunu 1915 tarihli Pasaport Kanunu Muvakkatını yürürlükten kaldırmakla birlikte herhangi bir yenilik getirmemiştir. Bu kanun 1938 yılına kadar yürürlükte kalmıştır[140].

1.2.2. Cumhuriyet dönemi anayasalarında seyahat hürriyetinin normatif düzeni

1924 Anayasası döneminde seyahat hürriyeti

1924 Anayasası'nın "Türklerin Hukuku Ammesi" isimli beşinci faslı, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini düzenlemiştir. 1924 Anayasası'nın, temel hak ve hürriyetlere yönelik bakış açısı incelendiğinde doğal hukuka dayalı, liberal ve bireyci bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Bunun nedeni 1924 Anayasası'nın hazırlanışında, Fransız Devriminin özgürlükçü ve ferdiyetçi havasının etkisinde kalan milletvekillerinin etkisidir[141]. Gerçekten 1924 Anayasası incelendiğinde, Anayasanın 68. maddesi ile 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin 4. maddesinin benzerliğini görmemek mümkün değildir.

1924 Anayasası'nın "Türklerin Hukuku Ammesi" isimli beşinci faslının 68. maddesi şu şekildedir: *"Her Türk doğar, hür yaşar. Hürriyet başkasına muzır olmayacak her türlü davranışta bulunmaktır. Hukuku tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tespit ve tayin edilir."* Hükümden de görüleceği üzere temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ile ilgili olarak kamu yararı, kamu düzeni vb. içeriği tam olarak belirli olmayan ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında suiistimal edilebilecek kavramlara dahi yer verilmemiştir. 1924 Anayasası hürriyetin sınırlarının, içeriğinin ve kullanımının belirlenmesini yasa koyucuya bırakmıştır. Bu yüzden 1924 Anayasası'nın hürriyet perspektifi, yasa ile sınırlandırılmış hürriyet

---

138 Akkoç, "Pasaport Nizamnameleri", 32.
139 Turna, "Seyahat Varakaları ve Kadınlar", 160.
140 Osman Karabıyık, Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar, (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2015), 16.
141 Bülent Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri,* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 309.

anlayışıdır. Doktrinde Sağlam, bu anlayışa "yasalar çerçevesinde özgürlük" ismini vermektedir[142]. Öte yandan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması hususunun müzakere edildiği dönemin meclis görüşmeleri incelendiğinde, milletvekillerinin bu konularda ne kadar hassas olduğu görülmektedir. Örneğin seyahat hürriyetinin düzenlendiği 78. maddenin müzakere edildiği görüşmelerde seyahat hürriyetinin nasıl sınırlandırılacağı ile ilgili tartışmalar bu hassasiyeti göstermektedir. Seyahat hürriyetinin kanunla sınırlanabileceği fikrine karşı çıkan bir *üye " Efendim Kanunu Esasilerde böyle bu gibi seyahatin takyidata tabi tutulacağını tazammun eden bir maddeye lüzum yoktur."* diyerek seyahat hürriyetinin sınırlandırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bir üyenin seyahat hürriyetinin kısıtlanmasının zorunlu olduğu durumlarda anayasada bir hüküm bulunmayışının eksiklik olacağını ifade etmesi üzerine Mersin Mebusu Besim Bey *" Bu madde hakikaten arkadaşların itirazını celbettiği gibi güya seyahatin takyidine cevaz vermek için yazılmış gibi anlaşılıyor. Hâlbuki burada maksat seyahatin takyid edilmediğidir. Seyahat takyid edilemez ancak şu şartla demek lazımdır…"* diyerek seyahat hürriyetinin esas, mecburi durumlarda sınırlandırılmasının istisna olduğunu ifade etmiştir[143]. Bu görüşmeler üzerine seyahat hürriyeti 1924 Anayasasının 78. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: " *Seferberlikte ve idare-i örfiye hâlinde veyahut müstevli emrazdan dolayı kanûnen müttehaz tedabir icabatından olarak vazedilecek takyidat müstesna olmak üzere seyahat hiçbir sûretle takyidata tâbi tutulamaz."* Hükümden de anlaşılacağı üzere 1924 Anayasasına göre seyahat hürriyeti ancak "seferberlik, olağanüstü hal yahut salgın hastalık" nedeniyle kanunla sınırlandırılabilecektir.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus, 1924 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetlerin yararlanıcısının "Türkler" olarak gösterilmesidir. Türk ifadesi ise Anayasanın 88. maddesinde tanımlanmıştır. Bu maddeye göre Türk "*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur.*" şeklinde tanımlanmıştır[144].

1924 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetler rejimi ile ilgili açıklanması gereken bir diğer yönü ise temel hak ve hürriyetlerin içeriğinin ve sınırlarının düzenlenmesini tamamen kanun koyucuya bırakması, kanun koyucunun ise bu

---

142 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 129.
143 Akın, *Hak ve Özgürlükler,* 189.
144 Ömer Anayurt, "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-2, C.7 (2003): 5.

yetkisini suiistimal etmesi durumunda bununla ilgili bir önleyici mekanizma öngörmemesidir. Yani 1924 Anayasası temel hak ve hürriyetleri, kanun koyucuya karşı koruma bakımından gerekli teminatları oluşturamamıştır[145]. Nitekim bu eksikliğin etkileri uygulamada fazlasıyla görülmüştür. 29.06.1938 tarihli 3529 sayılı Ecnebilerin Türkiye'de İkameti ve Seyahati Hakkında Kanun'un[146] 15. maddesi bu durumun tipik bir örneğini oluşturmaktadır[147]. Madde hükmüne göre yabancıların, 24 saati aşan seyahatlerinde, durumu polis ve jandarma karakoluna bildirme ve tezkerelerine işaret ettirme yükümlülüğü seyahat hürriyetine getirilen önemli bir sınırlandırmayı göstermektedir. Aynı Kanun'un 16. maddesi ise herhangi bir yabancıyı misafir edecek gerçek yahut tüzel kişiye, durumu 24 saat içinde polis ve jandarma karakoluna bildirme yükümlülüğü getirilmektedir. Kanunun 23. maddesinde ise şu hükme yer verilmiştir: *"Ecnebi tabiiyetinde bulunan Türk ırkına mensub kimselerin sınır dışı edilmeleri İcra Vekilleri Heyeti kararına bağlıdır."* Yani yabancı vatandaşlığı bulunan bir Türk Bakanlar Kurulu kararı ile sınır dışı edilebilecektir[148]. Ayrıca ifade edilmesi gerekmektedir ki 1924 Anayasası döneminde yabancı kişiler için yurt içinde serbest dolaşım yasağı uygulanmıştır. Bu yasağa göre yurt içinde seyahat etmek isteyen bazı azınlıklar için bir seyahat belgesine sahip olmaları gerektiğine yönelik şart getirilmiştir. Dikkat çekici husus ise bu seyahat belgesinin Yahudi olan kişilere nadiren verilmesidir[149].

3519 Sayılı Pasaport Kanunu

1924 Anayasası döneminde, Cumhuriyet tarihinin ilk Pasaport Kanunu kabul edilmiştir. 3519 sayılı Pasaport Kanunu[150] 28.06.1938 tarihinde kabul edilmiş, 15 Temmuz 1938 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

---

145 Adnan Küçük, "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler", *Liberal Düşünce Dergisi* 82, (2016): 8.

146 Kanun bilgileri için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3961.pdf, (Erisim) 14/08/2021.

147 Kanunun 15. Maddesi *"Ecnebiler 24 saatten fazla süren ve aynı şehir içindeki kazalar müstesna olmak üzere bir kaza mıntıkasını aşan seyahatlerinde de hareket ve muvasalat ettikleri yerin polis veya jandarma karakoluna bizzat veya bilvasıta haber vermek ve tezkerelerine işaret verdirmekle mükelleftirler."*

148 İzzet Eroğlu, "1924 Anayasası Döneminde İnsan Haklarının Normatif Çerçevesi ve Uygulaması", *Yasama Dergisi* 14, (2010): 114.

149 Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleşme Serüveni (1923-1945)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 125-126.

150 Kanun bilgileri için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3960.pdf, (Erisim) 14/08/2021.

Kanun'un 1. maddesine göre Türk vatandaşları ve yabancıların, hükümet tarafından belirlenmiş ve geçerli olan pasaport ve vesikalarla ülkeye giriş ve çıkış yapabileceği hüküm altına alınmıştır. Böylece zorunlu pasaport uygulaması devam ettirilmiştir.

Kanun'un 2. maddesi oldukça dikkat çekicidir. Bu maddeye göre pasaportsuz yahut vesikasız bir şekilde Türkiye'ye gelen ve Türk vatandaşı olduğunu iddia eden kişilerin bu durumu hüviyet cüzdanları ile ispat etmeleri gerektiği gibi, ülkeye girmelerinde başkaca bir engel bulunmuyorsa ülkeye giriş yapabileceklerdir. Hüviyet cüzdanı olmadan Türk vatandaşı olduğunu iddia eden kişiler içinse başkaca bir delil veya vesika gösterilmesi zorunluluğu getirilmiş ve polis tarafından yapılacak değerlendirmede bu kişilerin Türk vatandaşı olduğuna dair bir kanaatin de hâsıl olması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu şekilde Türk vatandaşlığını ispat edemeyenlerin ülkeye alınmayacağı belirtilmiştir.

Kanun'un 15. ve 16. maddesi seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından önem arz etmektedir. Kanun'un 15. maddesine göre, ülke dışına gidecek askerlik çağında bulunan Türk vatandaşlarının, gitmelerine engel bir durumun olmadığına dair askerlik şubesi tarafından verilmiş bir resmi vesika ile durumu ispat etmeleri gerektiği hüküm altına alınmıştır. 16. maddede ise savaş tehlikesi yahut ülkenin güvenliği bakımından vatandaşlara pasaport verilmesinin kısmen yahut tamamen yasaklanabileceği öngörülmüştür.

5682 sayılı Pasaport Kanunu

3519 sayılı Pasaport Kanunu 24.07.1950 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 15.07.1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu[151] ile yürürlükten kaldırılmıştır. 5682 sayılı Kanun'un, 3519 sayılı Pasaport Kanunu'na göre yenilikçi bir kanun olmadığını ve birkaç değişiklik dışında eski kanunu tekrar ettiğini belirtmek gerekir. Bu Kanun'un getirdiği en önemli yenilik yurda giriş serbestîsini benimsemesidir[152].

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri Türk Parasının Kıymetinin Korunması Kanunu'na dayanılarak çıkarılan 28.07.1955 tarih 5842 sayılı Bakanlar

---

151 Kanun bilgileri için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7564.pdf, (Erisim) 14/08/2021.

152 Aybay, *Yurt Dışına* Çıkma, 132-135.

Kurulu kararıdır[153]. Bu kararın 63. maddesi ile ülke dışına seyahat edeceklerin bu seyahatlerinin, zaruri bir sebepten kaynaklanması şartı getirilmiştir. Çünkü bu Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda Maliye Bakanlığı, ancak zaruri sebeplerle ülke dışına seyahat edecek kişilere döviz tahsis edebilecektir.

1961 Anayasası döneminde seyahat hürriyeti

1961 Anayasası 1924 Anayasası'nın temel hak ve özgürlük anlayışından tamamen farklı bir yaklaşım benimsemiştir. 1924 Anayasası temel hak ve özgürlük rejimi bakımından doğal hukuk anlayışını benimsemiştir. Fakat 1961 Anayasası bu anlayışı terk etmiştir. 1961 Anayasası, tarihsel süreç içerisinde toplumsal yahut siyasal iktidarın en çok yöneldiği yaşam alanlarına çeşitli güvenceler getirme yolunu seçmiştir. Bu da Anayasa'nın 10. maddesinde ifadesini bulmuştur[154]. 1961 Anayasası'nın 10. maddesi şu şekildedir:

> "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir, Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar."

1961 Anayasası'nın 1924 Anayasası'ndan ayrıştığı en önemli hususlardan biri temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması noktasındadır. 1924 Anayasası "yasalarla sınırlı bir hürriyet" anlayışını benimserken, 1961 Anayasası "yasaları sınırlayan temel hak normları" anlayışını benimsemiştir[155].

Seyahat hürriyeti 1961 Anayasası'nın 18. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

> "Herkes, seyahat hürriyetine sahiptir; bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. Herkes, dilediği yerde yerleşme hürriyetine sahiptir; bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama, salgın hastalıkları önleme, kamu mallarına koruma, sosyal, iktisadî ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirme zorunluluğuyla ve kanunla sınırlanabilir. Türkler, yurda girme ve yurt dışına çıkma hürriyetine sahiptir. Yurt dışına çıkma hürriyeti kanunla düzenlenir."

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak yurt dışına çıkma ve yurda girme hürriyetini de ayrı bir fıkrada güvence altına almıştır. Fakat burada dikkat çeken husus ise yurt dışına çıkma ve yurda girme hakkı bakımından herhangi

---

153 Kanun bilgileri için bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9104.pdf, (Erisim) 14/08/2021.

154 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 129.

155 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 130.

bir sınırlandırma sebebi öngörülmeyip konunun düzenlenişi tamamen kanuna bırakılmıştır[156].

1961 Anayasası döneminde yaşanan ve seyahat hürriyeti bakımından önem arz eden gelişmelerden biri 5682 sayılı Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinin anayasaya aykırılığı nedeniyle yapılan iptal başvurusudur. Bu başvuruda memleketten ayrılmalarında siyasi emniyet bakımından sakınca bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere pasaport verilmeyeceği yönündeki hükmün Anayasanın 11, 14 ve 18. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi'nin 29.04.1963 tarihli kararında iptal istemi şu gerekçelerle reddedilmiştir[157]:

> "Memleketten ayrılmalarında siyasi emniyet bakımından mahzur bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlerin yurt dışına seyahatine müsaade edilmemesi milli güvenlikle ilgi bulunmaktadır. Bir kimsenin Anayasa'nın 18. maddesinin birinci fıkrası uyarınca yurtiçinde seyahatinin milli güvenliği sağlama amacı ile sınırlanması mümkün olmadığı halde, böyle bir kişiye yurttan çıkma müsaadesi verilmesi, hareket ve faaliyetlerinin tamamen denetim dışında kalması ve zararlı sonuçlar doğurması gibi sakıncalar sebebiyle caiz görülemez. Bakanlığın yapacağı bu tespitle kazaî denetime tabi olduğundan keyfi tasarruf endişesine de yer verilmemek gerekir."

Anayasa Mahkemesi bu kararında söz konusu hükmün milli güvenlik nedeninden kaynaklandığını ifade etmiş, kaldı ki İçişleri Bakanlığının yapacağı tespitin yargı denetimine açık olduğunu belirterek söz konusu hükmün anayasaya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır[158]. Anayasa Mahkemesi'nin bu yaklaşımı doktrinde Kaboğlu tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

> "Yargısal başvuru, davanın geciktirici etkisi nedeniyle, ilgili özgürlüğü sınırlama ya da kullanılamaz hale getirme riskini her zaman gideremez. Bir turistik gezi, bir bilimsel toplantı ya da tedavi amacıyla yurt dışına gidiş isteğinin reddi üzerine altı ay ya da bir yıl sonra verilen yargı kararının artık güvence özelliği kalmaz. Bu bakımdan aktarılan Anayasa Mahkemesi karan (1963/100), özgürlükler hukuku bakımından dayanaksız kalmaktadır[159]."

---

156 bkz. Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 23. *"Sınırlama, herhangi bir temel hak ve hürriyetin norm alanına yasa koyucu tarafından yapılan bir müdahaledir ki bu müdahale ile ilgili temel hak ve hürriyetin, kişiye sağladığı imkânlar daraltılmış olunur. Oysa düzenleme, bir hakkın sınırlandırılmasından yahut bir hakkın kişiye sağladığı olanakların azaltılmasından ziyade herhangi bir temel hak ve hürriyetin anayasal sınırlarının somutlaştırılmasını, ilgili hakkın daha etkin şekilde kullanılabilmesini sağlayan ifadelerdir. Bu açıdan yaklaşıldığında her sınırlama bir düzenlemedir ancak her düzenleme bir sınırlama değildir."*

157 AYM 1963/190 E.-1963/100 K., 29.04.1963T.

158 Abdullah Sezer, "Pasaport Kanunu m.22 ve 23: 1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek IV Nolu Protokol'e Aykırılık Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 3, C.57 (2002): 49-76.

159 Kaboğlu, *Hukuksal Yapı*, 208.

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesine ilişkin Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru, sadece söz konusu hüküm dolayısıyla değil, aynı zamanda 22. maddede ifadesini bulan vergi borcu olan kişilere pasaport verilmemesinin de anayasaya aykırı olduğu iddiasını taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi konuyu bu yönüyle de ele almış ve kararında şu ifadelere yer vermiştir:

> "Bir vergi borçlusunun yurt dışına çıkması, devlet alacağını tahsilsiz hale getirebilir. Devlet gelirleri ile başarılacak kamu hizmetlerini ilgilendiren bu konuda kanun koyucunun, kamu yararına tedbirler almasında Anayasa'ya aykırılık düşünülemez. Borcunu ödemesi halinde seyahatine engel kalmayacak olan bir kimsenin borçlu olduğu sürece, yurt dışına çıkmasının yasak edilmesiyle seyahat hürriyetinin özüne dokunulmuş olmaz". [160]

Anayasa Mahkemesi'nin kararının bu kısmı da doktrinde eleştiri konusu olmuştur. Kararı değerlendiren Aybay, vergi borcu olan kişilerin yurt dışına çıkışlarının sınırlandırılmasının vergilerin tahsilinden beklenen kamu yararını aştığını şu örnekle açıklamıştır: *"Yurt dışına çıkışı sınırlandırılan kişinin iş adamı olduğu düşünüldüğünde yurt dışındaki iş imkânlarıyla pekâlâ bu vergi borcunu ödeyebilecektir. Bu durumda vergi borcu nedeniyle gerçekleştirilen sınırlandırmanın, kendisinden beklenen yararı aştığı değerlendirilmelidir[161]."* Nitekim nihai olarak gelinen aşama doktrindeki eleştiriler doğrultusunda olmuştur.

29.04.1963 tarihli kararında söz konusu hükmü anayasaya aykırı bulmayan Anayasa Mahkemesi, konunun 2007 yılında tekrar gündemine gelmesi üzerine doktrindeki eleştirileri ve AİHM içtihatlarını da dikkate alarak hükmü anayasaya aykırı bulmuş ve iptal etmiştir. AYM iptal kararında şu gerekçelere dayanmıştır[162]:

> "Yurt dışı çıkış yasağında, vatandaşın yurt dışına çıkma özgürlüğünü sınırlamanın amacı, vergi borcunun tahsilinin sağlanması, araç ise yurt dışına çıkışın yasaklanmasıdır. Amaç ile araç arasında makul bir ilişkinin bulunduğunun söylenebilmesi için yurt dışına çıkış ile vergi alacağının tahsilinin zorluğu veya olanaksızlığı arasında bağın varlığının aranması gereği açıktır. Yasak, hiçbir koşul öngörmeksizin, hatta vergi borcunun tutarı dahi belirtilmeden, vergi borcunun ödenmemesine bağlı olarak kendiliğinden uygulandığı zaman amaç ile araç arasındaki makul ilişki ve denge ortadan kalkar."

1961 Anayasası döneminde çıkarılan 18.02.1963 tarih ve 196 sayılı Dış Seyahat Harcamaları Vergisi Kanunu, 492 sayılı Harçlar Kanunu, yine harçları

---

160 AYM 1963/190 E.-1963/100 K., 29.04.1963T.

161 Rona Aybay, "Bir Kamu Özgürlüğü Sorunu: Pasaport Kanununun 22. Maddesi", *Amme İdaresi Dergisi* 4, C. VII (1974): 26-27.

162 AYM 2007/4 E.- 2007/81 K.,18.10.2007 T.

artıran 1318 sayılı Finansman Kanunu da ekonomik gerekçelerle seyahat hürriyetinin sınırlanmasına neden olmuştur[163].

1982 Anayasası döneminde seyahat hürriyeti

Seyahat hürriyeti, 1982 Anayasası'nın 23. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

> "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.
>
> Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;
>
> Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.
>
> Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.
>
> Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz."

1982 Anayasası'nın 23. maddesinin seyahat hürriyetini 1924 ve 1961 Anayasası'ndan daha sistematik bir şekilde düzenlediği görülmektedir. Bu madde de "seyahat hürriyeti", "yerleşme hürriyeti" ve "yurt dışı seyahat hürriyeti" birlikte düzenlenmiştir. Madde metninde seyahat hürriyetinin suç soruşturması veya kovuşturması nedeniyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabileceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Vatandaşın herhangi bir sebeple sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı açık bir şekilde hüküm altına alınmıştır. Bu haklar bakımından devlete bir takdir alanı bırakılmamıştır. Yani devlet, herhangi bir nedene dayanarak vatandaşını sınır dışı edemeyeceği gibi yurda girmek isteyen vatandaşına da herhangi bir yükümlülük yükleyemeyecektir.

1982 Anayasası döneminde temel hak ve hürriyetler bakımından yaşanan en önemli gelişmelerden biri 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleridir. 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanun ile yapılan anayasa değişikliklerinde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını düzenleyen 13. madde şu şekilde değiştirilmiştir:

> "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

---

[163] Aygün, "Seyahat Özgürlüğü", 26.

03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanun ile Anayasası'nın 23. maddesinde ise yurt dışı seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebeplerinden biri olarak madde metninde gösterilen "ülkenin ekonomik durumu" ifadesi madde metninden çıkarılmıştır.

03.10.2001 tarihli değişikliklerden sonra 1982 Anayasası'na göre seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasında, yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle bağlı olarak temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemini ifade eden "nitelikli yasa kaydı sistemi" benimsenmiştir. Buna göre seyahat hürriyeti 23. maddede belirtilen nedenler dışında herhangi bir nedenle sınırlandırılamayacaktır. Bu yüzden hukukumuzda seyahat hürriyeti ancak *suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek* amaçlarıyla yurt dışı seyahat hürriyeti ise *ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak* kanunla sınırlandırılabilecektir. Anayasa'nın 13. maddesi gereği ilgili maddelerde belirtilen nedenler kaydı dolayısıyla bu sebeplerden başkaca bir sebebe dayanılarak seyahat hürriyeti sınırlandırılamayacaktır.

Yapılan bu değişiklikler ise doktrinde tartışmaya ve fikir ayrılıklarına konu olmuştur. Çünkü seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasını gerekli kılabilecek en önemli sebeplerden biri salgın hastalık ya da genel sağlık nedenidir. Örneğin herhangi bir yerde salgın hastalığın meydana gelmesi halinde Anayasa'nın 23. maddesinde güvence altına alınan seyahat hürriyeti sınırlandırılabilecek midir? Anayasa'nın 23. maddesinde bir sınırlandırma sebebi olarak genel sağlık nedenine yer verilmemiş olması seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasına engel olacak mıdır? Bu konuya pozitivist şekilde yaklaşan görüşler olmakla birlikte, hakların doğal sınırlarından hareketle konuyu ele alan görüşler de bulunmaktadır.

Çalışmanın konusunun "Seyahat Hürriyetinin 1982 Anayasasına Göre Hukuki Düzeni" olduğu dikkate alındığında, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması ve sınırlandırılmasında karşılaşılan sorunlarla ilgili olarak bu konuda ikinci bölümde ayrıntılı açıklamalarda bulunulacaktır.

1.2.3. Seyahat hürriyetinin uluslararası hukuki metinlerdeki normatif düzeni

Seyahat hürriyeti çok sayıda uluslararası hukuki metinde düzenlenmiş bir temel hak ve hürriyettir. Öyle ki seyahat hürriyetinin güvence altına alınması Magna Carta Libertatum'a kadar uzanmaktadır. İnsan haklarının, 19 ve 20. yüzyıllarda kurumsallaşma sürecine girmesiyle birlikte pek çok anayasa ve uluslararası hukuki

metin seyahat hürriyetini güvence altına almış, güvence altına alınan hürriyetlerin ihlal edilmesi halinde, bu durumun dava edilebilmesi için koruma mekanizmaları oluşturmuştur.

Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi *(Universal Declaration of Human Rights),* Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarihli 217 A(III) sayılı kararı ile ilan edilmiştir. Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararı ile 27 Mayıs 1949 tarihli 7217 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi giriş kısmı ve 30 maddeden oluşmaktadır. Giriş kısmında devletler beyannamedeki hakların tanınmasını ve etkin bir şekilde uygulanmasını taahhüt etmişlerdir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin asıl amacı Samuel Freeman'ın ifadesiyle, Nazilerin yapmış olduğu zulümlerin tekrarlanmasını önlemektir[164]. Nitekim Beyanname, İkinci Dünya Savaşından sonra insan haklarının uluslararası eksene taşınmasının başlıca metni olmuştur[165]. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin devletler açısından hukuki bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Beyannamenin amacı devletlere bir hukuki yükümlülük yüklemekten çok devletlerin ahlaki olarak bu yönde çaba göstermelerini sağlamaktır. Bu yüzden Beyannamenin devletler açısından moral etki göstermesi hedeflenmiştir[166].

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer verilen temel haklardan biri de seyahat hürriyetidir. Beyanname'nin 13. maddesinde seyahat hürriyeti düzenlenmiştir. Bu maddeye göre *"Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır. Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir."*

Beyanname'nin 29. maddesi ise bu hakların sınırlandırılması rejimini düzenlemiştir. Madde 29/2'ye göre:

> "Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur."

---

164 Freeman, *Human Rights*, 41.

165 Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, (İstanbul: Legal Yayınevi, 2005), 348.

166 Freeman, *Human Rights*, 42.

Madde lafzından görüleceği üzere hakların sınırlandırılması nedenleri oldukça fazla ve muğlâktır. Özellikle genel ahlak, kamu düzeni, genel refah gibi ifadeler sınırlandırma gerekçelerini belirsizleştirmektedir.

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, uluslararası toplumu, devletleri hukuken bağlayıcı bir sözleşme yapma yoluna sevk etmiştir. Bu çabanın ilk ürünleri de Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi olmuştur. Bu sözleşmelerden Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi klasik haklar olarak nitelendirebilecek hakları teminat altına alırken, Uluslararası İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, devletlere pozitif edimlerde bulunmayı yükleyen pozitif statü haklarını teminat altına almıştır. Bu yüzden doktrinde bu iki uluslararası sözleşme "İnsan Hakları Uluslararası Yasası" şeklinde nitelendirilmektedir[167].

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararı ile kabul edilmiştir. 19 Aralık 1966 tarihinde devletlerin imzasına açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmeyi, 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. TBMM tarafından sözleşmenin onaylanmasını uygun bulan 04.06.2003 tarihli 4868 sayılı Kanun, 18 Haziran 2003 tarihinde 25142 sayılı Resmi Gazetede yayımlamıştır. Bakanlar Kurulunun 07.07.2003 tarih 2003/5851 sayılı kararı ile sözleşmenin onaylanması kararlaştırılmıştır. Türkiye onay belgesini Birleşmiş Milletlere 15 Eylül 2003 tarihinde iletmiştir. Sözleşmenin 49. maddesi, sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinin, onay belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine iletilmesinden üç ay sonra yürürlüğe gireceğini kararlaştırdığından Sözleşme Türkiye açısından, 15 Aralık 2003 tarihinde uluslararası hukukta bağlayıcı hale gelmiştir[168].

Türkiye Cumhuriyeti, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi, BM yasası çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini, Sözleşmenin hükümlerini sadece diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulayacağını, anayasal, yasal ve idari düzenin yürürlükte olduğu

---

167 Jack Donnely, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları,* çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995), 34.

168 İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/, (Erisim) 15/08/2021.

ülkesel sınırlar içerisinde uygulayacağını, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Andlaşması ve eklerinin hükümlerini saklı tutmak kaydıyla onayladığını ifade etmiştir.

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden ayıran özellik, teminat altına aldığı haklara saygı gösterilip gösterilmediğini denetleyecek olan bir denetim mekanizması öngörmesidir[169]. Sözleşme bu mekanizmaya 28. maddesinde İnsan Hakları Komitesi ismini vermiştir.

Sözleşmede seyahat hürriyeti ile ilgili düzenlemeye yer verilmiştir. Öncelikle seyahat hürriyeti, Sözleşmenin 12. maddesinde teminat altına alınmıştır. Madde hükmünde sırasıyla yurt içi seyahat hürriyeti, yurt dışı seyahat hürriyeti, seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebepleri ve kişinin kendi ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamayacağı düzenlenmiştir. Sözleşmenin seyahat hürriyetini düzenleyen 12. maddesine göre;

> "1. Bir Devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir kimse, o ülke sınırları içinde seyahat etme özgürlüğüne ve yerleşeceği yeri seçme hakkına sahiptir.
>
> 2. Herkes kendi ülkesi de dâhil, bir ülkeden ayrılmakta serbesttir.
>
> 3. Yukarıda belirtilen haklar, bu Sözleşmede tanınan diğer haklara uygun olarak ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık veya genel ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli sebepler ile hukuken öngörülmüş sınırlamalar dışında hiç bir sınırlamaya tabi tutulamaz.
>
> 4. Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz."

Maddede seyahat hürriyetinin sınırlandırma nedenleri şu şekilde gösterilmiştir:

- Seyahat hürriyeti, Sözleşmede tanınan diğer haklara uygun şekilde sınırlandırılabilecektir.

- Sınırlandırma, ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık veya genel ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli sebeplerden birine dayanmalıdır.

- Sınırlandırmalar, hukuken öngörülmüş olmalıdır.

---

[169] Münci Kapani, *Kamu* Hürriyetleri, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993), 65.

Seyahat hürriyetinin ya da Sözleşmede teminat altına alınmış diğer temel hak ve hürriyetlerden birinin ihlal edilmesi durumunda, Sözleşmenin öngörmüş olduğu koruma mekanizmalarına başvurulması gerekmektedir.

Sözleşmenin koruma mekanizması olan İnsan Hakları Komitesinin çalışma usul ve esasları, m.28 vd. hükümlerinde düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 40. maddesi gereğince, devletler hakların uygulamayı geçirilmesi ve ilerleme sağlamak için aldıkları tedbirleri rapor etmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece taraf devlet, aldığı tedbirler bakımından İnsan Hakları Komitesine bir denetimi imkânı vermektedir. m.40/4 hükmü gereğince Komite raporları inceledikten sonra yapmış olduğu yorumları taraf devlete iletecektir.

Sözleşmenin 41. maddesi, devletlerin yapabileceği ihlal başvurularını düzenlemiştir. Madde 41 hükmüne göre:

> "Bu Sözlesmeye Taraf bir Devlet bu maddeye göre her zaman, Taraf Devletlerden birinin bir diğer Taraf Devlet aleyhine bu Sözlesme ile üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirmediği biçimindeki iddiaları kapsayan sikâyetleri Komitenin ele alma ve inceleme yetkisini tanıdığını beyan edebilir. Bu maddeye göre yapılan sikâyetler ancak, Komitenin yetkisini tanımış olan bir Taraf Devlet tarafından yapılması halinde ele alınıp incelenebilir. Komite, kendisinin bu yetkisini tanımamış olan bir Taraf Devleti ilgilendiren bir şikâyeti ele almaz."

Kişilerin, ihlal iddiası ile yapabilecekleri bireysel başvuru imkânı, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye ek ihtiyari protokol ile getirilmiştir.

Ek ihtiyari protokolün 1. maddesi şu şekildedir*:*

> "Bu Protokole Taraf haline gelen Sözleşmeye Taraf bir Devlet, kendi egemenlik yetkisine tabi bulunan ve Sözleşmede düzenlenen haklarının bu Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğini iddia eden bireylerin yapacağı şikâyetleri Komitenin alma ve tezekkür etme yetkisini tanır. Komite, Sözleşmeye Taraf olup da bu Protokole taraf olmayan bir Devlet hakkında yapılan şikâyetleri alamaz"

Yukarıdaki hüküm gereğince kişiler, haklarının ihlal edildiği iddiası ile Komiteye başvuruda bulunabileceklerdir.

<u>Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme</u>

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 21 Aralık 1965 tarihli 2106 A (XX) sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Sözleşme Türkiye Cumhuriyeti tarafından 13 Ekim 1972 tarihinde imzalanmıştır. Sözleşmenin onaylanmasını uygun bulan 4750 sayılı 3 Nisan 2002 tarihli Kanun, 9 Nisan 2002 tarihinde 24721 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 13 Mayıs 2002 tarih 2002/4171 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 16 Haziran 2002 tarihli 24787 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. 16 Eylül 2002 tarihinde Birleşmiş Milletlere iletilmiştir. Bir ay sonra 16 Ekim 2002 tarihinde uluslararası bağlayıcılık kazanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşmenin hükümlerini sadece diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulayacağını, anayasal, yasal ve idari düzenin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar içerisinde uygulayacağını beyan etmiş ayrıca Sözleşmenin uygulanması ve yorumlanmasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanına intikal ettirileceğine dair Sözleşmenin 22. maddesine çekince koymuştur[170].

Seyahat hürriyeti Sözleşmenin 5. maddesinde düzenlenmiştir. Sözleşmenin 5. maddesine göre;

> " Taraf Devletler özellikle aşağıdaki haklardan yararlanmada herkesin kanun önünde eşitlik hakkını garanti altına almak yükümlülüğünü üstlenirler.
>
> i. Devlet sınırları içerisinde hareket serbestîsi ve ikamet hakkı
>
> ii. Kendi ülkesi dâhil herhangi bir ülkeyi terk etmek ve kendi ülkesine geri dönmek hakkı"

Bu Sözleşmenin denetim organı Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesidir.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 14 Aralık 1950 tarihli 429 (V) sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşmeyi, 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme, 29 Ağustos 1961 tarihli 359 sayılı kanun ile onayı uygun bulunmuştur. Sözleşmenin onaylandığına dair belge, 30 Mart 1962 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel

[170] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/116-her-turlu-irk-ayrmclgnn-ortadan-kaldrlmasna-iliskin-uluslararas-sozlesme/, (Erisim) 15/08/2021.

Sekreterliğine iletilmiştir. Böylece Sözleşme uluslararası hukukta Türkiye Cumhuriyeti bakımından bağlayıcı hale gelmiştir[171].

Sözleşmenin 26. maddesi, mülteci olarak tanımlanan kişilerin seyahat hürriyetini güvence altına almaktadır. Bu maddeye göre: *"Her Âkıd Devlet ülkesinde muntazam surette ikamet eden mültecilere, aynı şartlarla umumiyetle yabancılara tatbik olunan mevzuattaki istisnalar mahfuz olmak şartı ile ikamet mahallerini seçmek ve serbestçe seyrüsefer etmek hakkı tanırlar."*

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20 Kasım 1989 tarihli 44/25 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmeyi, 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. TBMM tarafından 9 Aralık 1994 tarihli 4058 sayılı kanun ile onaylanması uygun bulunmuştur. Sözleşmenin onaylandığına dair belge, 4 Nisan 1995 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine iletilmiştir. Böylece Sözleşme uluslararası hukukta Türkiye Cumhuriyeti bakımından bağlayıcı hale gelmiştir[172].

Sözleşmenin 10. maddesi çocuğun üstün yararı gereğince aile birleşimi amaçlarıyla yapılacak olan seyahatlere saygı gösterecekleri hüküm altına alınmıştır. Sözleşmenin 10. maddesine göre:

> "9. maddenin 1 inci fıkrası uyarınca Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, çocuk veya ana-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu terk etme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvuru yapılmasının başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler.
>
> 2. Ana-babası, ayrı Devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir. Bu nedenle ve 9 uncu maddenin 1 inci fıkrasına göre Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, Taraf Devletler çocuğun ve ana-babasının Taraf Devletlerin ülkeleri dâhil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler. Herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı, yalnızca yasada öngörüldüğü gibi ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığı ve ahlâk veya başkalarının hak

[171] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/114-multecilerin-hukuki-durumuna-dair-sozlesme/, (Erisim) 16/08/2021.

[172] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/124-cocuk-haklarna-dair-sozlesme/, (Erisim) 16/08/2021.

ve özgürlüklerini korumak amacı ile ve işbu Sözleşme ile tanınan öteki haklarla bağdaştığı ölçüde kısıtlamalara konu olabilir."

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 22 Kasım 1969 tarihinde kabul edilmiştir[173]. Sözleşmenin 22. maddesi seyahat hürriyetini güvence altına almaktadır. Bu maddeye göre:

"Bir taraf devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan her kişinin, yasa hükümlerine tabi olarak, bu ülke içinde seyahat etme ve yerleşme hakkı vardır.

2. Her kişinin kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeyi serbestçe terk etme hakkı vardır.

3.Üstte belirtilen hakların kullanılması sadece yasaya uygun olarak, bir demokratik toplumda suçun önlenmesi ya da ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin, kamu düzeninin, genel ahlakın, genel sağlığın ya da başkalarının haklarının yahut özgürlüklerinin korunması için gerekli olduğu ölçüde kayıtlanabilir."

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, 27 Haziran 1981 tarihinde imzalanmış ve 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir[174].

Sözleşmenin 12. maddesi seyahat hürriyetini güvence altına almıştır. Bu maddeye göre:

"1. Her birey, yasaya uyması kaydıyla, bir devletin sınırları içinde seyahat etme ve yerleşme özgürlüğüne sahiptir.

2. Her birey, kendi ülkesi dâhil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve kendi ülkesine geri dönme hakkına sahip olacaktır. Bu hak, sadece, ulusal güvenliğin, hukukun ve düzenin, genel sağlık ya da ahlakın korunması için yasayla öngörülen kayıtlamalara tabi tutulabilir."

Arap İnsan Hakları Sözleşmesi

Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, 23 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilmiştir[175].

Seyahat hürriyeti, Sözleşmenin 20 ile 22. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelere göre:

---

173 Volkan Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, C.3 (2012): 268.

174 Neslihan Özeler, "İnsan Ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2, (2017): 45.

175 Süleyman Dost, "Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 35, (2018): 86.

"Madde - 20 Ülke topraklarında ikamet eden her fert, kanun sınırları çerçevesinde, taşınma ve ülke topraklarının herhangi bir yerinde ikamet yerini seçme özgürlüğüne sahiptir.

Madde – 21 Vatandaşa, keyfi veya kanuna aykırı olarak kendi ülkesi de dâhil olmak üzere bir Arap ülkesinden ayrılma yasağı konamaz. Aynı şekilde, belirli bir yerde ikamet yasağı veya ülkesinde belirli bir yerde ikamet zorunluluğu getirilemez.

Madde – 22 Vatandaş ülkesinden kovulamaz veya ülkeye dönüşü yasaklanamaz."

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan haklarının korunmasına ilişkin diğer bölgesel sözleşmeler içerisinde şüphesiz en özel konumda olan sözleşmedir. Bu Sözleşme ve ek protokollerinin kapsamı, öngördüğü koruma mekanizmaları ve bu koruma mekanizmalarının etkililiği dikkate alındığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi diğer bölgesel sözleşmelerden ayrılmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında insan haklarının standart bir düzeninin sağlanması için ortak bir insan hakları koruma mekanizması kurmuştur[176].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950 tarihinde konsey üyesi devletlerin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır. Sözleşme 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşmeyi, 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme, 10 Mart 1954 tarihli 6366 sayılı onay kanunu ile uygun bulunmuştur. Onay belgelerinin, 18 Mayıs 1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine iletilmesiyle, Sözleşme Türkiye açısından bağlayıcı hale gelmiştir[177].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin koruma mekanizması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmedeki ifadesi ile "Yüksek Sözleşmeci Tarafların", Sözleşme ve protokollerine uymasını sağlamak amacıyla AİHS'in 19. maddesi uyarınca kurulmuştur. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini kabul etmişlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde tanınan hakların ihlal edilmesi durumunda m. 33 uyarınca taraf devletler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine

[176] Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017), 203.

[177] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/, (Erisim) 16/08/2021.

"devlet başvurusu" yapabileceği gibi, m.34 uyarınca gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları da haklarının ihlal edildiği iddiası ile Mahkemeye " bireysel başvuru" yapabilecektir.

Seyahat hürriyeti, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 4 Nolu Protokolü ile düzenlenmiş ve Protokolün "Serbest Dolaşım Özgürlüğü" başlığını taşıyan 2. maddesinde güvence altına alınmıştır. Protokolün seyahat hürriyetini düzenleyen 2. maddesi şu şekildedir:

> "1. Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını seçebilme hakkına sahiptir.
>
> 2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir.
>
> 3. Bu haklar, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngörülmüş sınırlamalara tabi tutulabilir.
>
> 4. Bu maddenin 1. fıkrasında sayılan haklar, belli yerlerde, yasayla konmuş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabilir."

Görülmektedir ki insan haklarını düzenleyen ve teminat altına alan insan hakları belgelerinde, seyahat hürriyetinin vazgeçilmez bir konumu bulunmaktadır. Bu durum da seyahat hürriyetinin, temel insan hakları arasında sahip olduğu önemi göstermektedir[178].

Ek 4 Nolu Protokol'ün Türkiye Cumhuriyeti açısından bağlayıcılığı

Ek 4 Nolu Protokol, 16 Eylül 1963 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılmıştır. 2 Mayıs 1968'de ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Ek 4 Nolu Protokolü, 19 Ekim 1992 tarihinde imzalamıştır. 23 Şubat 1994 tarihli 3975 sayılı kanun ile Ek 4 Nolu Protokolün onaylanması TBMM tarafından uygun bulunmuştur. Bakanlar Kurulu, 9 Haziran 1994 tarihli 94/5749 sayılı karar ile Ek 4 Nolu Protokolü onaylamıştır. Bakanlar Kurulunun bu kararı 14 Temmuz 1994 tarihli 21990 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Fakat Ek 4 Nolu Protokolün onaylandığına dair onay belgeleri, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine halen iletilmediği için Ek 4 Nolu Protokol, Türkiye Cumhuriyeti açısından uluslararası bağlayıcılık kazanmamıştır[179]. Diğer bir ifade ile Ek 4 Nolu Protokol, iç hukuk açısından

---

[178] Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 69.

[179] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi İnternet Sitesi.

yürürlüğe girmiştir. Fakat Protokolün uluslararası bağlayıcılık kazanmaması nedeniyle, bu Protokolde güvence altına alınan insan haklarının, ihlal edilmesi durumunda kişiler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuruda bulunamayacaktır. Yani Ek 4 Nolu Protokolde güvence altına alınan haklar, Türkiye açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde başvuru konusu edilemeyecek haklardandır. Seyahat hürriyeti de Ek 4 Nolu Protokolün 2. maddesinde düzenlendiğinden Mahkeme nezdinde başvuru konusu edilemeyecektir.

Burada değinilmesi gereken husus ise Ek 4 Nolu Protokolün Türkiye açısından iç hukukta yürürlüğe girmesidir. Doktrinde bir andlaşmanın iç hukuk açısından yürürlüğe girebilmesi için, kural olarak Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazetede yayımlanması gerektiği ifade edilmiştir[180]. Yani Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazetede yayımlanması ile birlikte andlaşmanın iç hukukta kanun kuvvetini kazandığı söylenebilir. Bu durumda Ek 4 Nolu Protokolün Türkiye Cumhuriyeti bakımından iç hukukta yürürlüğe girdiği kabul edilmelidir.

Türkiye Cumhuriyetinin Ek 4 Nolu Protokol kapsamındaki bu özel durumu ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesinin seyahat hürriyetine yaklaşımı önem taşıyan bir husustur.

1.3. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Seyahat Hürriyetine Bakış Açısı

Seyahat hürriyetini düzenleyen Ek 4 Nolu Protokol, Türkiye bakımından uluslararası bağlayıcılık kazanmamıştır. Bu nedenle seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesine ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunulamayacaktır. Çünkü Anayasanın 148. maddesi ve 6216 sayılı Kanunun 45. maddesi gereğince, Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokollerinin ortak koruma alanı kapsamında kalan hakların ihlal edildiği iddiası ile bireysel başvuruda bulunulabilecektir[181]. Fakat yine de seyahat hürriyetinin ve bu hürriyet ile bağlantılı olarak diğer hakların ihlal edildiği iddiasına dayanılarak Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde bireysel

---

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/54-avrupa-insan-haklar-sozlesmesine-ek-4-numaral-protokol/, (Erisim) 16/08/2021.

[180] Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2017), s.72.; Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, (İstanbul: Beta Kitabevi, 2006), 40.

[181] Şeref İba ve Abbas Kılıç, *Anayasa Yargısı Dersleri*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2021), 119-128.

başvurular yapılmıştır. Bu bireysel başvurulara ilişkin verilen kararlar aşağıda kısaca incelenecektir.

1.3.1. Seyahat hürriyeti ile ilgili başvurularda Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımı

Anayasa Mahkemesi seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiasına dayanılarak yapılan bireysel başvurularda kategorik bir yaklaşım sergilemektedir[182]. Anayasa Mahkemesi, seyahat hürriyetinin, Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokollerinin ortak koruma alanı içerisinde olmadığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin, seyahat hürriyetini güvence altına alan Ek 4 Nolu Protokole taraf olmadığını ifade ederek yapılan bireysel başvurularda *"konu bakımından yetkisizlik"* kararı vermektedir[183]. Anayasa Mahkemesi'nin bu yönde vermiş olduğu referans kararlardan biri *Sebahat Tuncel Başvurusunda* vermiş olduğu karardır. Anayasa Mahkemesi bu kararda, başvurucu hakkında ceza yargılaması sürecinde uygulanan yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbirinin, öncelikle kişi hürriyeti ve güvenliğine mi yoksa seyahat hürriyetine mi getirilen bir sınırlandırma olduğunu tartışmıştır. AİHM içtihatları doğrultusunda yapılan değerlendirmede yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbirinin seyahat hürriyetine getirilen bir sınırlandırma olduğuna karar vermiştir. Kararın devamında ise şu ifadelere yer vermiştir:

> " 53. AİHS'e Ek 4 No.lu Protokol'e ülkemiz taraf değildir. Bu nedenle, anılan Protokol kapsamında kalan ve Anayasa'nın 23. maddesinde yer alan seyahat özgürlüğüne yönelik şikâyetle ilgili olarak bireysel başvuruda bulunulamaz.
>
> 54. Açıklanan nedenlerle başvurunun Anayasa'nın 23. maddesinde yer alan seyahat özgürlüğüne yönelik şikâyetle ilgili kısmının, diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin "konu bakımından yetkisizlik" nedeniyle kabul edilemezliğin karar verilmesi gerekir". [184]

Yukarıdaki karardan da görüleceği üzere Anayasa Mahkemesi, seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiası ile yapılan başvurularda, Türkiye Cumhuriyetinin Ek 4 Nolu Protokole taraf olmadığı gerekçesi ile *"konu bakımından yetkisizlik"*

---

182 Şirin, *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*, 54.

183 Revşan Deniz Yıldırım Çobanoğlu, *Avukatlar İçin Karşılaştırmalı AYM – AİHM Kabul Edilebilirlik Rehberi*, (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2020), 20.; Gülay Arslan Öncü**,** *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 8*, (Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2019), 73-74.

184 AYM Sebahat Tuncel Başvurusu, Karar Tarihi: 20.02.2014, Başvuru No:2012/1051.

kararı vermektedir. Böylece Ek 4 Nolu Protokol kapsamında bulunan hakları bireysel başvuru yolu dışında tutmaktadır[185].

Kanaatimizce bu yaklaşım kimi hukuki sorunları barındırmaktadır. Yukarıda seyahat hürriyetinin diğer temel hak ve hürriyetlerle ilişkisi kısmında ifade edildiği üzere, seyahat hürriyetinin kısıtlanması çoğu zaman sadece seyahat hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğurmamaktadır. Seyahat hürriyeti, diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını mümkün kılan bir hürriyet olarak değerlendirildiğinde, seyahat hürriyetinin kısıtlanması aynı zamanda bağlantılı temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi sonucunu doğurabilecektir. Bu noktada her ne kadar seyahat hürriyetini düzenleyen protokole Türkiye Cumhuriyeti taraf olmasa da bağlantılı hakların geneli AİHS'de güvence altına alınmış olduğundan bu haklar yönünden ayrıca bir değerlendirmenin yapılması isabetli bir yaklaşım olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de konuyu bu şekilde değerlendirdiği kararlar mevcuttur. Nitekim Anayasa Mahkemesi de seyahat hürriyetine getirilen kısıtlamaların bağlantılı haklar kapsamında değerlendirilmesi içtihadına kayıtsız kalamamıştır. Çok yakın bir tarihte *Latife Akyüz Başvurusunda* vermiş olduğu kararda ilk defa seyahat hürriyetine getirilen bir kısıtlamanın kişinin özel hayatına saygı hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir. Tekrar vurgulamak gerekmektedir ki Anayasa Mahkemesi ilk defa bu yönde bir karar vermiştir[186].

Başvuruya konu olayda başvurucu, üniversitede akademisyen olarak görev yapan bir kişidir. Başvurucu kamuoyunda "Barış Bildirisi" olarak bilinen metne imza atmış ve sonrasındaki süreçte hakkında Düzce Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından soruşturma başlatılmıştır. 15 Ocak 2016 tarihinde gözaltına alınan başvurucu her ne kadar tutuklama istemiyle Sulh Ceza Hâkimliğine sevk edilmişse de hakkında yurt dışına çıkış adli kontrol yükümlülüğü uygulanmasına karar verilmek suretiyle serbest bırakılmıştır. Başvurucu değişik tarihlerde hakkında uygulanmasına karar verilen yurt dışına çıkış yasağına beş defa itiraz etmiştir. Bu itirazları her defasında reddedilmiştir. Başvurucu, itirazlarında kendisinin bir akademisyen olduğunu, 02.05.2016 – 06.05.2016 tarihleri arasında Paris Dauphıne Üniversitesinde gerçekleştirilen seminere konuşmacı olarak çağrıldığını fakat hakkında

[185] Didem Yılmaz, "6216 Sayılı Kanundaki "Taraf Olma" Koşulu ve AİHS'e Ek 4. ve 7. Protokollerde Yer Alan Hakların Anayasal Temel Haklar Olarak Bireysel Başvuru Yolunda Uygulanabilirliği Hakkında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3, C.64 (2015): 821-824.

[186] AYM Latife Akyüz Başvurusu, Karar Tarihi: 07.09.2021, Başvuru No:2016/50822.

uygulanmasına karar verilen adli kontrol nedeniyle bu seminere katılamadığını, yine Goethe Üniversitesi'nden post doktora bursu kazandığını, bu bursun 01.07.2016 – 30.06.2018 tarihleri arasında kullanılabileceğini fakat yurt dışı yasağı nedeniyle bu burstan faydalanamadığını, hal böyleyken yurt dışı yasağının kendisinin eğitim ve kariyeri açısından orantısız sonuçlara yol açtığını ifade etmiştir. Başvuruyu değerlendiren Sulh Ceza Hâkimlikleri, matbu olarak "verilen kararın usul ve yasaya uygun olduğu" gerekçesine dayanarak yapılan itirazları reddetmiştir. Başvurucu Düzce 1. Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmış ve 12.09.2019 tarihinde hakkında beraat kararı verilmiştir. Kararın kesinleşmesine kadar yurt dışı çıkış yasağının devamına karar verilmiştir. Kararın kesinleşmesiyle 25.12.2019 tarihinde yurt dışı çıkış yasağı kaldırılmıştır. Aradan geçen süreçte başvurucu, Goethe Üniversitesi'nden kazanmış olduğu post doktora bursundan yararlanamamıştır.

Anayasa Mahkemesi, başvuruya konu olayla ilgili değerlendirmesinde, öncelikle kişinin mesleki hayatının özel hayatın tartışmasız en önemli parçalarından birini oluşturduğunu, dolayısıyla uygulanan tedbirin başvurucunun "özel hayatına bir müdahale" teşkil ettiğini tespit etmiştir. Bu tespitin sonrasında, başvurucu hakkında, 15.01.2016 ile 25.09.2019 tarihleri arasında üç yıl sekiz ay yurt dışı çıkış yasağı uygulandığı, Sulh Ceza Hâkimlikleri tarafından verilen kararlarda başvurucunun iddialarının tartışılmadığı ve bu itirazlara matbu gerekçelerle ret kararı verildiği, koruma tedbirlerini haklı kılan gerekçelerin bu kararlarda belirtilmediği, söz konusu koruma tedbirinin süreklilik arz eder şekilde uygulanmasının başvurucunun mağduriyetini artırdığı ifade edilmiştir. Başvurucu hakkında makul olmayan bir sürede öngörülemez şekilde uygulanan yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbirinin, orantısız olduğuna böylece başvurucunun özel hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, seyahat hürriyetine getirilen söz konusu kısıtlamayı ilk defa özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirmiştir. Benzer değerlendirmelerini *Onur Can Taştan Başvurusunda*[187] ve *Yağmur Erşan Başvurusunda*[188] da devam ettirmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi'nin seyahat hürriyetinin kısıtlanması ile ilgili yukarıdaki başvurulara benzer başka bir başvuruda

[187] AYM Onur Can Taştan Başvurusu, Karar Tarihi: 27.10.2021, Başvuru Numarası: 2018/32475.
[188] AYM Yağmur Erşan Başvurusu, Karar Tarihi: 27.10.2021, Başvuru Numarası: 2018/36451.

vermiş olduğu kabul edilemezlik kararı ise Anayasa Mahkemesi'nin konuya yaklaşımını belirlemekte soru işaretlerine neden olmaktadır[189].

Kabul edilemezlik kararına konu başvuruda, başvurucu, yüksek lisans ve doktora eğitimini ABD'de tamamladıktan sonra Kocaeli Gebze Teknik Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi Fiziki Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başlamıştır. Başvurucunun göreve başlamasından sekiz ay sonra 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimi gerçekleşmiş ve başvurucu, 01.09.2021 tarihli 672 sayılı Kanunu Hükmünde Kararname ile kamu görevinden ihraç edilmiştir. Kocaeli Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başvurucu hakkında soruşturma başlatılmış, yürütülen soruşturma neticesinde Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmiştir. Başvurucu bu süreçte kovuşturmaya yer olmadığına dair karara rağmen mesleğine dönememiştir. Başvurucu doktora eğitimini aldığı California Üniversitesi'nden 2018 yılında 2019 yılının Mayıs ayına kadar geçerli iş teklifi almıştır. Başvurucu söz konusu iş teklifini kabul etmiş ve gerekli hazırlıklara başlamıştır. Başvurucu, yurt dışından iş teklifi aldığı gerekçesiyle pasaport talebinde bulunmuş fakat pasaport talebi, başvurucunun KHK ile ihraç edilmiş olması ve görevine iade edildiğine dair karar bulunmaması nedeniyle reddedilmiştir. Başvurucu hakkında yürütülen soruşturmada verilen kovuşturmaya yer olmadığına dair karar değerlendirme konusu yapılmamıştır. İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü, 6749 sayılı Kanunun 5. maddesi gereği pasaport talebinin reddedildiğini ifade etmiştir. Bu işlem üzerine Kocaeli İdare Mahkemesi'nde açılan iptal davasında Kocaeli 2. İdare Mahkemesi anılan kanun hükümlerini gerekçe göstererek işlemin hukuka uygun olduğuna karar vermiş, başvurucunu anayasaya aykırılık iddiasını ise incelememiştir. Bu karar üzerine başvurucu, Bölge İdare Mahkemesi'ne istinaf başvurusunda bulunmuştur. İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, 17.10.2019 tarihli 7188 sayılı Kanun'un 2. maddesiyle getirilen ek 7. maddeye[190] dayanarak başvurucunun yeniden pasaport talebinde bulunabileceği ve bu talebin reddedilmesi durumunda dava açabileceği gerekçesiyle başvurunun reddine karar vermiştir. Yani İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, dava konusu işlem gerçekleştirildiği sırada yürürlükte bulunmayan bir

189 AYM Ali Cemil Başaran Başvurusu, Karar Tarihi: 24.06.2021, Başvuru Numarası: 2020/16954.

190 *"...devam etmekte olan herhangi bir idari veya adli soruşturma veya kovuşturma bulunmayanlara, kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilenlere, ...başvurmaları hâlinde kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna göre İçişleri Bakanlığınca pasaport verilebilir."*

kanuna atıf yapmak suretiyle istinaf başvurusunun reddine karar vermiştir. Bölge İdare Mahkemesi, ilk derece mahkemesi gibi başvurucunun anayasaya aykırılık iddiasını değerlendirme konusu yapmamıştır. Bu süreçte başvurucu, California Üniversitesi'nden almış olduğu iş teklifini kabul etmesine rağmen 31 Mayıs 2019 tarihine kadar ABD'ye gitmesi gerekirken pasaport tahdidi nedeniyle yurt dışına çıkamadığı için bu iş teklifini kaçırmıştır. Yani başvurucu hakkında uygulanan pasaport tahdidi, başvurucunun yurt dışından almış olduğu iş teklifini değerlendirememesine sebep olmuştur. Başvurucu, Bölge İdare Mahkemesi kararının sonrasında hakkında uygulanan pasaport tahdidi nedeniyle özel hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi 24.06.2021 tarihli kararında, başvuru yollarının tüketilmemesi gerekçesiyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

Bu kabul edilemezlik kararının, Latife Akyüz Başvurusu ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, Latife Akyüz Başvurusunda, başvurucunun mesleki hayatının özel hayatı ile tartışılmaz bir ilişki içerisinde olduğunu, bir ceza kovuşturması sırasında dahi başvurucun seyahat hürriyetinin sınırlandırılabilmesi için makul ve kabul edilebilir gerekçelerin tartışılması gerektiğini, başvurucunun seyahat hürriyetinin otomatik olarak değil orantılı ve makul bir süre sınırlandırılması gerektiğini ifade ederken, diğer yandan ayrıntıları yukarıda açıklanan kabul edilemezlik kararında, hakkında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilen başvuru hakkında benzer değerlendirmelerde bulunmamaktadır. Anayasanın seyahat hürriyetini düzenleyen 23. maddesi gereğince, vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti ancak suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilecekken, idari tasarruflarla başvurucunun yurt dışına çıkış hürriyeti sınırlandırılmış ve başvurucu kendisi, mesleği ve ailesi bakımından son derece önem arz eden bir iş teklifini, idarenin keyfi tutumu nedeniyle değerlendirememiştir.

Kanaatimizce Anayasa Mahkemesi, seyahat hürriyetinin ihlali dolayısıyla gerçekleştirilen başvuruları incelerken, bu başvuruları olabildiğince özel ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında değerlendirmelidir. Böylece seyahat hürriyeti ihlali iddiasıyla yapılan başvurular esastan değerlendirilebilecek, seyahat hürriyeti gibi diğer temel hak ve hürriyetlerle sıkı ilişki içerisinde bulunan bir temel hak ve hürriyet korumasız bırakılmayacaktır. Bu durum – yukarıdaki örneklerde olduğu

gibi- keyfi şekilde gerçekleştirilen hak ihlallerinin de önüne geçecektir. Bu tür bir içtihat Anayasa Mahkemesinin varlık sebebiyle de uyum içerisinde olacaktır.

Doktrinde bu sorunla ilgili önerilen çözümlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin Ek 4 Nolu protokolü iç hukukta öngörülen bütün işlemleri tamamlayarak onaylaması nedeniyle, iç hukuk bakımından protokol ile bağlı olduğunun kabulü gerektiğidir. Bu görüşe göre Türkiye Cumhuriyeti Ek 4 Nolu protokolün yürürlüğe girmesi için Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazetede yayımlanması dâhil olmak üzere bütün işlemleri yapmış sadece onay belgesini Avrupa Konseyi'ne tevdi etmemiştir. Bu durumda protokol iç hukuk bakımından yürürlüğe girmiş fakat uluslararası bağlayıcılık kazanmamıştır. Yani bu protokol kapsamında bulunan hakların ihlali iddiasıyla Anayasa Mahkemesi nezdinde bireysel başvuruda bulunulabilecek fakat AİHM nezdinde başvuruda bulunulamayacaktır. Çünkü bu görüşe göre, bir andlaşmanın iç hukuk bakımından onay işlemlerinin tamamlanması, bu andlaşmanın iç hukukla sınırlı olarak uygulanabilmesi için yeterlidir[191].

Bu görüşe dayanak bir örnek olarak Avustralya Yüksek Mahkemesinin Teoh Davasında[192] vermiş olduğu karar gösterilmektedir. Davaya konu olayda Malezya vatandaşı Teoh, Avustralya vatandaşı Jean Lim ile evlenmiştir. Lim'in önceki evliliklerinden dört çocuğu bulunmaktadır. Teoh ile evliliğinden de üç çocuğu bulunmaktadır. Teoh, kalıcı oturum izni başvurusu yaptığı süreçte uyuşturucu bulundurma suçu işlediğinden bahisle gözaltına alınmış ve kalıcı oturum başvurusu reddedilmiştir. Bu işleme karşı Teoh dava açmıştır. Dava Avustralya Yüksek Mahkemesi'nin incelemesine konu olmuştur. Avustralya Yüksek Mahkemesi, Teoh'un oturum izni başvurusunun reddedilmesinin yedi çocuğun bakımı ve refahını olumsuz etkileyeceği için BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne dayanarak davayı kabul etmiştir. Ancak Avustralya, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne dava tarihi itibariyle taraf değildir. Daha doğru bir ifadeyle Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için iç hukuk bakımından bütün işlemleri gerçekleştirmiş fakat onay belgelerini tevdi etmemiştir. Buna rağmen Avustralya Yüksek Mahkemesi kararında, bir ülkenin bir sözleşmeyi

---

191 Ece Göztepe, "Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine EK 4. Protokolle Bağlı Mıdır? Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Açısından Bir Değerlendirme", *Rona Aybay'a Armağan Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı*, (2014): 1129.

192 Minister for Immigration and Ethnic Affairs v Teoh (1995) 183 CLR 273, s.287 Aktaran: Murat Erdoğan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*, (Ankara: Lykeıon Yayınları, 2019), 185.

onaylamasının o sözleşmeyi uygulayacağını dünyaya beyan etmesi anlamına gelmekte olduğunu ve insanlarda bu yönde beklenti oluşturduğunu dolayısıyla iç hukuktaki işlemlerin tamamlanmasıyla sözleşmenin iç hukuk bakımından bağlayıcılık kazandığını ve uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir.

Yukarıda yer verilen örnekten görüleceği üzere, Avustralya Yüksek Mahkemesinin içtihadı Türkiye Cumhuriyeti yargı organları bakımından da dikkate alınacak niteliktedir. Aksi takdirde açıklandığı üzere Anayasa Mahkemesi, ek protokoller kapsamındaki hakları korumasız bırakmış olacaktır[193].

1.3.2. Seyahat hürriyeti ile ilgili başvurularda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımı

Genel olarak

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiasına ilişkin başvuruları incelerken öncelikle söz konusu müdahalenin, Sözleşmenin 5. maddesinde güvence altına alınan kişinin özgürlük ve güvenlik hakkına mı yoksa Ek 4 Nolu Protokolde düzenlenen seyahat hürriyetine mi müdahale oluşturup oluşturmadığını tespit etmektedir. Bu ayrımı yaparken müdahalenin yoğunluğundan hareket etmektedir. Bu değerlendirmenin sonrasında seyahat hürriyetine bir müdahalenin söz konusu olduğu tespit edilirse, bu müdahalenin madde lafzında ifadesini bulan nedenlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ve müdahalenin hukuka uygunluğunu incelemektedir. Ek 4 Nolu Protokolün 2. maddesi gereği müdahale, yasa ile öngörülmüş olmalı, demokratik toplum bakımından gereklilik arz etmeli ve meşru bir amaca hizmet etmelidir. Müdahalenin bu ölçütlere aykırı olduğunun saptandığı durumlarda ihlal kararı verilmektedir[194].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin seyahat hürriyetinin ihlali iddiası ile Türkiye'den yapılan başvurulara yaklaşımı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, seyahat hürriyeti ile ilgili yapılan başvuruları incelerken, hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin Ek 4 Nolu Protokole taraf olmadığını gözetmektedir. Bu nedenle öncelikle Mahkeme'nin, Türkiye'nin

[193] Erdoğan, *Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*, 186.
[194] Emre Akbulut, "Yurt Dışına Çıkış Yasağı", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007), 48.

Sözleşmeye Ek Protokole taraf olmaması nedeniyle vermiş olduğu konu bakımından yetkisizlik kararlarının üzerinde durulması gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Nicolatos ve Diğerleri v. Türkiye*[195] kararında ve *Fathi v. Türkiye*[196] kararında başvurucuların seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiasını incelerken, Türkiye'nin Ek 4 Nolu Protokole taraf olmadığı gerekçesiyle "konu bakımından yetkisizlik" kararı vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, seyahat hürriyetinin ihlal edildiği iddiasına ilişkin Türkiye'den yapılan başvurular ile ilgili vermiş olduğu dikkate değer kararlardan biri *İletmiş v. Türkiye*[197] kararıdır. Karara konu olayda, Türk vatandaşı olan ve ailesi ile birlikte Almanya'da yaşayan başvurucu, Türkiye'ye geldiği 21 Şubat 1992 tarihinde gözaltına alınmış ve pasaportuna el konulmuştur. Sonrasında serbest bırakılan başvurucu hakkında, yargılama süreci başlamış ve bu süreçte başvurucunun pasaportu kendisine iade edilmemiştir. Yargılama sürecinde başvurucu idari makamlardan pasaportunu talep etse de bu talepler reddedilmiştir. Başvurucu hakkında yargılamayı yapan Mahkeme de başvurucu ve müdafiinin bu yöndeki taleplerini reddetmiştir. Taleplerin reddine ilişkin gerekçe ise başvurucu ve müdafiine açıklanmamıştır. Hal böyleyken başvurucu, Almanya'da yaşayan eşi ve iki çocuğundan yıllarca ayrı kalmıştır. 1 Temmuz 1999 tarihinde yargılamayı yapan Ağır Ceza Mahkemesi tarafından başvurucu hakkında beraat kararı verilmiştir. Beraat kararının sonrasında başvurucunun pasaportu kendisine ileriki bir tarihte iade edilmiştir. Uzun süren yargılama boyunca pasaportunun iade edilmemesi nedeniyle başvurucu ailesinden ayrı kalmıştır. Başvurucu pasaportunun verilmemesi nedeniyle özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiası ile AİHM'e başvuruda bulunmuştur. Öncelikle ifade etmek gerekmektedir ki kişinin pasaportunun iade edilmemesi yahut devam eden bir ceza yargılaması nedeniyle yurt dışı çıkış yasağı uygulanması, kişinin seyahat hürriyetine gerçekleştirilmiş en önemli müdahalelerden biridir. Yani başvuruya konu olayda başvurucunun seyahat hürriyetine bir müdahale söz konusudur. Fakat Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, seyahat hürriyetine gerçekleştirilen bu müdahaleyi dar bir şekilde yorumlamamış ve seyahat hürriyetini, özel ve aile yaşamına saygı hakkı ile birlikte değerlendirmiştir. Mahkeme aksi yönde

---

195 AİHM Nicolatos ve Diğerleri v. Türkiye, Karar Tarihi: 01.06.2010, Başvuru Numarası: 45663/99.

196 AİHM Fathi v. Türkiye, Karar Tarihi: 30.06.2009, Başvuru Numarası: 32598/06.

197 AİHM İletmiş v. Türkiye, Karar Tarihi: 06.12.2005, Başvuru Numarası: 29871/96.

bir değerlendirmede bulunsa idi Türkiye'nin Ek 4 Nolu Protokole taraf olmadığını belirtip konu bakımından yetkisizlik kararı vermesi beklenirdi. Ancak Mahkeme başvuruya konu olayı seyahat hürriyeti ve özel ve aile yaşamına saygı hakkı ile birlikte değerlendirmiştir ve başvurucunun özel ve aile yaşamına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Kararında ise şu ifadelere yer vermiştir:

> "Dolaşım özgürlüğünün ve özellikle sınır ötesi ulaşımın, başvuran gibi birçok ülkede yerleşmiş olan aile, iş ve ekonomik bağlantıları bulunan kişiler söz konusu olduğunda, özel yaşamın gelişmesi için temel unsur olarak değerlendirildiği dönemde, hiçbir gerekçe olmadan söz konusu özgürlüğü kısıtlamak, yargılamasına tabi kişiler karşısında Devletin yükümlülüklerinin ciddi şekilde ihmalini oluşturmaktadır.
>
> Türkiye tarafından imzalanan ama onaylanmayan Ek 4 Nolu Protokol'ün 2. Maddesinde olduğu gibi dolaşım özgürlüğünün güvence altına alınması, bir tek ve aynı fiil Sözleşme ve Ek Protokollerin birçok hükümleriyle ters düşebileceğinden dolayı, söz konusu tespit konusunda bir sakınca doğurmamaktadır.
>
> AİHM, Yurt dışına çıkış yasağının devam ettirilmesinin kaçınılmaz sosyal bir ihtiyaç olmadığı ve AİHS m.8'deki amaçlarla orantılı olmadığı sonucuna varmıştır."

Yukarıda yer verilen karardan da görüleceği üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin her ne kadar Ek Protokole taraf olmadığını gözetse de seyahat hürriyetinin diğer temel hak ve hürriyetlerle olan kaçınılmaz ilişkisini vurgulamakta ve konuyu diğer temel haklar yönünden de değerlendirebilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu yaklaşımını *Paşaoğlu v. Türkiye*[198] kararında da devam ettirmiştir. Bu başvuruya konu olayda başvurucu, Yunanistan'da ikamet etmektedir. Başvurucu tarafından 18.10.1999 tarihinde gerçekleştirilen pasaport süresi uzatma talebi, Selanik Başkonsolosluğu tarafından İçişleri Bakanlığının verilerine dayanılarak reddedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dört yıla yakın bir süre İçişleri Bakanlığının verilerine dayanılarak pasaport uzatım talebi reddedilen başvurucunun hayatında meydana gelen olumsuz etkileri de göz önünde bulundurarak başvurucunun özel ve aile yaşamına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi son olarak 03.12.2019 tarihinde vermiş olduğu *Parmak ve Bakır v. Türkiye*[199] kararında da bu içtihadını devam ettirmiştir. AİHM söz konusu kararda öncelikle seyahat hürriyetinin Ek 4 Nolu Protokol ile

---

198 AİHM Paşaoğlu v. Türkiye, Karar Tarihi: 08.07.2008, Başvuru Numarası:8932/03.

199 AİHM Parmak ve Bakır v. Türkiye, Karar Tarihi: 03.12.2019, Başvuru Numarası: 22429/07 ve 25195/07.

korunduğunu ifade ederken bu olgunun diğer sözleşme maddeleri ile çatışabileceğinin de altını çizmiştir. Başvuruya konu olayda başvurucu, Almanya'da ikamet eden bir Türk vatandaşıdır. Başvurucu Türkiye'de yargılanmış ve 21 Ocak 2003 tarihinde tahliye edilmesinin akabinde hakkında yurt dışına çıkış yasağı konmuştur. Söz konusu yasak, kararın kesinleştiği 25 Aralık 2006 tarihine kadar devam etmiştir. 24 Haziran 2009 tarihinde ise başvurucunun talebi üzerine kaldırılmıştır. Başvurucu, yargılama sürecinde Almanya ile ailevi, mesleki ve ekonomik olarak güçlü kişisel bağlarının bulunduğunu, yakalandığı tarihe kadar olan bütün hayatını Almanya'da geçirdiğini, Türkiye'de hayatını idame ettirecek bir gelirinin ve güvencesinin olmadığını ifade etmiş ve hakkında uygulanmasına karar verilen seyahat yasağının kaldırılmasını ve daha orantılı olabilecek kefalet vb. herhangi bir tedbirin konulmasını talep etmiştir. Başvurucu, yargılama süresince yedi defa bu yönde talepte bulunmuştur. Talepleri inceleyen mahkeme her defasında yargılamanın aşamasını dikkate alarak ve hiçbir şekilde ölçülülük değerlendirmesi yapmadan talebin reddine karar vermiştir. AİHM, başvurucu hakkında uygulanan seyahat yasağının otomatikleştirilmesinin ve bir ölçülülük değerlendirmesi yapmaksızın başvurucunun taleplerinin reddedilmesinin ve başvurucunun somut durumunun gözetilmemesinin orantısızlık teşkil ettiğini tespit etmiş ve Sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

BÖLÜM 2: SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASI'NA GÖRE SINIRLANDIRILMASI REJİMİ

2.1. 1982 Anayasası'na Göre Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Rejimi

2.1.1. Genel Olarak

Toplumsal hayatın istikrarı için temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bir gereklilik olarak ortaya çıkabilir[200]. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlarının olmadığı bir düzende, devletin ve toplumun sürekliliğinin mevcut olması düşünülemeyecektir[201]. Bu nedenle temel hak ve hürriyetler, bizatihi kişilerin bu hürriyetlerden faydalanabilmesi ve toplumsal hayatın sürdürülebilmesi için sınırlandırılmayı gerektirebilir. Zira hürriyetlerin sınırlandırılması herkesin hürriyetlerden yararlanabilmesi amacını taşır[202]. Macpherson, her yasa, özgürlüğün bir ihlalidir görüşünü eleştirdiği bir makalesinde bu durumu şu şekilde açıklar:

> "Her yasa, özgürlüğün bir ihlalidir bu doğrudur. Ancak şu da en az o kadar doğru ki, bireyleri başkalarının müdahalesine karşı koruyacak yasalar olmasaydı, herkesin başkalarının müdahale ve egemenliğine karşı güvence içinde olduğu bir özgürlük ya da bir alan söz konusu olamazdı. Şu halde yasasız bir durumdan hareket edilirse, her yasa belli bir sınıfı müdahalelerden korumakla özgürlüğü toplam olarak çoğaltmış olacaktır". [203]

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması çerçevesinde şu üç kavram üzerinde durmak gerekmektedir: Sınırlılık, sınırlandırma ve düzenleme. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlılığı ve sınırlandırılması şüphesiz farklı hususları ifade etmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlılığı, bir temel hak ve hürriyetin bizzat kendi doğasından kaynaklanan ve gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin o temel hak ve hürriyetin norm alanını daraltmadığı durumu ifade etmektedir[204]. Yani her temel hak ve hürriyet, anayasada belirtilmemiş olsa dahi eşyanın tabiatından kaynaklı objektif, doğal sınırlara sahiptir[205]. Hürriyetlerin bu yönü bakımından yapılacak anayasal ya da yasal düzenlemeler ise söz konusu hürriyetin alanını daraltıcı değil bu sınırlılığı izhar edici yani açıklayıcı nitelik taşır.

---

200 Kubalı, *Anayasa Hukuku*, 158.
201 Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 228.
202 İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku I İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), 77.
203 Aktaran: Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 19.
204 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2000), 220.
205 Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2018), 113.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması ise yasa koyucu tarafından gerçekleştirilen bir müdahalenin varlığını zorunlu kılmaktadır. Yasa koyucu tarafından gerçekleştirilen bir müdahale, bir temel hak ve hürriyetin koruma alanı içine aldığı norm alanının daraltılması sonucunu doğuruyorsa yani o temel hak ve hürriyet çerçevesinde kişilerin sahip olduğu hareket olanakları azaltılıyorsa bu durumda bir temel hak ve hürriyetin sınırlandırılması söz konusudur[206]. Nitekim Anayasa Mahkemesi de temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından benzer bir tanımlamada bulunmuştur: *"Sınırlama belirli bir temel hak ve özgürlüğün Anayasada öngörülen ya da belirlenen alanı içinde kişiye sağlanan olanakların yasa koyucu tarafından daraltılmasıdır[207]."* Yasa koyucunun temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sonucunu doğuran işlemleri ise inşai yani kurucu nitelik taşımaktadır.

Yasa koyucu tarafından bir temel hak ve hürriyet ile ilgili gerçekleştirilen müdahaleler her zaman o temel hak ve hürriyetin norm alanının daraltılması sonucunu doğurmayabilir. Hatta bu müdahaleler, söz konusu hürriyetin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan ve o hürriyeti güçlendiren müdahaleler de olabilir. Bu durumda söz konusu hürriyetin sınırlandığından bahsedilemeyecektir. Burada gerçekleştirilen müdahaleler, düzenleme niteliğindedir. Bu nedenle her sınırlandırmanın bir düzenleme olduğu ancak her düzenlemenin bir sınırlandırma olmadığının ifade edilmesi gerekmektedir. Yasa koyucu tarafından gerçekleştirilen bir müdahalenin sınırlama mı yoksa düzenleme mi olduğu o müdahalenin içeriğine bakılarak belirlenecektir. Eğer ki bu müdahale, yukarıda ifade edildiği gibi söz konusu temel hak ve hürriyetin norm alanını daraltıcı yahut kişilerin hukuk düzeni içerisindeki hareket kabiliyetlerini azaltıcı bir içerik taşıyorsa bu müdahale bir sınırlandırmadır[208].

1982 Anayasası'nın benimsediği temel hak ve hürriyetler rejimi devlet - birey ilişkisinde bireyi öncelemekten uzak bir yapı ile kabul edilmiştir. Bu haliyle 1982 Anayasası temel hak ve hürriyetler bakımından adeta bireyden çok devleti veya otoriteyi korumayı hedeflemiştir. Bu yüzden doktrinde, 1982 Anayasası'nın birey ve

---

206 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 22.
207 AYM 1992/36 E.- 1993/4 K., 20/01/1993 T.
208 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 23.

toplumu bir tehdit olarak gören anlayıştan hareket ettiği yönünde eleştiriler yapılmıştır[209]. Bu nedenledir ki 1982 Anayasası birçok kez değişikliğe uğramıştır.

1982 Anayasası'nın Temel Haklar ve Ödevler başlıklı ikinci kısmının birinci bölümünde temel hak ve hürriyetlerin niteliği, sınırlandırılması, kötüye kullanılmaması ve kullanılmasının durdurulması hüküm altına alınmıştır.

2.1.2. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının şartları

Anayasanın 12. maddesine göre *"Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir."* Anayasada öngörülen temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında serbestliğin esas, bu temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlandırmaların ise istisna olduğunu belirtmek gerekir[210]. Dolayısıyla anayasada güvence altına alınmış temel hak ve hürriyetler ancak anayasanın öngördüğü şekilde sınırlandırılabilir.

Temel hak ve hürriyetlerin, olağan dönemlerde sınırlandırılması sistemi, Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre:

> "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

Madde lafzından anlaşılacağı üzere Anayasa, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını şartlara bağlamıştır. Bu şartlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Temel hak ve hürriyetler ancak kanunla sınırlandırılabilir.
2. Temel hak ve hürriyetler yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlandırılabilir.
3. Temel hak ve hürriyetler özlerine dokunulmaksızın sınırlandırılabilir.
4. Temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz.
5. Temel hak ve hürriyetler ölçülülük ilkesine aykırı olarak sınırlandırılamazlar.

---

[209] Tahsin Fendoğlu "2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması", *Anayasa Yargısı* 19, (2002): 178.

[210] Hasan Tunç, Faruk Bilir ve Bülent Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2015), 112.

6. Temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olamaz.

7. Temel hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar, laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olamaz.

Yukarıda belirtilen şartların tamamına uyulması suretiyle temel hak ve hürriyetler sınırlandırılabilecektir[211]. Nitekim Anayasa Mahkemesi de kararlarında bu hususu vurgulamaktadır. AYM konu ile ilgili bir kararında şu ifadelere yer vermiştir:

> "66. Bu sebeple, bir temel hak ve özgürlüğe yönelik müdahalenin Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen öze dokunmama, Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilmiş olma, kanunlar tarafından öngörülme, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmama koşullarına uygun olup olmadığının belirlenmesi gerekir".[212]

Sınırlamada kanunilik şartı

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 4. maddesine göre: *"Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir. Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir. Bu sınırlar da sadece yasa ile belirlenebilir."* 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin ilanından bugüne geçen süreçte temel hak ve hürriyetlerin kanun ile sınırlandırılabileceği kabul edilmiştir[213].

1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi temel hak ve hürriyetlerin kanun ile sınırlandırılabileceği prensibini benimsemiştir[214]. Temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlandırılabilmesi "kanunilik şartı" olarak ifade edilebilecektir. Kanunilik şartından anlaşılması gereken iki husus bulunmaktadır: Birincisi temel hak ve hürriyetler kanunla sınırlanabileceğinden dolayı bu sınırlandırmayı ancak TBMM yapabilecektir. Yani bu durum yasama organı dışında temel hak ve hürriyetlerle ilgili sınırlandırma yapabilecek bir organ olmadığını ifade etmektedir[215]. Kapani bu durumu değerlendirirken, demokratik devletlerde iktidarın kaynağının halk olduğunu ve parlamentonun da halkı temsil ettiği dikkate alındığında, temel hak ve hürriyetlerin parlamento tarafında yapılacak kanunlarla sınırlandırılabilmesinin

---

211 Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2017), 140.
212 AYM Esra Nur Özbey Başvurusu, Karar Tarihi: 20.5.2015, Başvuru Numarası: 2013/7443.
213 Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 230.
214 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2006), 177.
215 Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Orıon Yayınları, 2011), 205.

mantıklı olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte temel hak ve hürriyetlerin parlamento tarafından sınırlandırılabilmesinin iki faydası bulunduğuna da işaret etmektedir: Birincisi parlamentolar açık tartışma ve görüşme usullerine göre çalışırlar bu da gerçekleştirilecek düzenlemelerin şeffaf şekilde yapılmasını sağlar. İkincisi ise parlamento herkes için genel, soyut ve kişilik dışı kurallar koyar. Bu durum ise objektifliğe hizmet eder[216].

Kanunilik şartından anlaşılması gereken diğer husus ise sınırlandırmanın ancak kanunla yapılabilecek olmasıdır. Yani kanun dışındaki yasama organı işlemleri ile özellikle TBMM kararıyla ve idari işlemlerle bu türden sınırlandırma yapılamayacaktır[217]. Kanunla sınırlandırmanın istisnası ancak olağanüstü dönemlerde kendisini gösterir ve bu dönemlerde olağanüstü hal cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile temel hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması görüldüğü üzere kanun dışında bir işlemle gerçekleştirilememektedir. Yani bir idari işlem yahut bir genelge ile anayasada güvence altına alınmış bir temel hak ve hürriyet sınırlandırılamayacaktır[218]. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir: Yürütme organı, temel hak ve hürriyetlerle ilgili kanuna dayalı ve bunlara aykırı olmamak üzere düzenleyici işlemler yapabilir ancak bu düzenleyici işlemler, temel hak ve hürriyetleri sınırlandırıcı kayıtlar içeremeyecektir. Bununla birlikte düzenleyici işlemler, dayandıkları kanunun teknik detaylarına yahut kanunda öngörülen sınırlandırmaları somutlaştırmaya yönelik hükümler içerebilecektir[219].

Anayasa Mahkemesi temel hak ve hürriyetler ile ilgili yapılan başvurularda, öncelikle kanunilik incelemesi yapmaktadır. Bu değerlendirme neticesinde eğer ki müdahale kanunilik şartını taşımıyorsa, diğer unsurlar yönünden inceleme yapmamaktadır[220]. Konu ile ilgili bir kararda Anayasa Mahkemesi şu gerekçelere yer vermiştir:

> "79. Hak ve özgürlüklerin yasayla sınırlanması ölçütü anayasa yargısında önemli bir yere sahiptir. Hak ya da özgürlüğe bir müdahale söz konusu olduğunda öncelikle tespiti gereken husus, müdahaleye yetki veren bir kanun

---

216 Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 231.

217 Abbas Kılıç, *Türkiye'de Parlamento Kararlarının Hukuki Rejimi*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020): 77-97.

218 Metin Günday, *İdare Hukuku*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2011), 134.

219 Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 226.

220 Haşim Özpolat, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 33, C:9 (2018): 610.

> hükmünün yani müdahalenin hukuki bir temelinin mevcut olup olmadığıdır. Zira kanuna dayanmayan bir müdahalenin, öze dokunmama, demokratik toplum düzeninin gereklerinden olma ve ölçülülük gibi diğer güvencelere uygun olup olmadığı incelenmeden bir Anayasal hakkı veya özgürlüğü ihlal ettiği sonucuna ulaşılacaktır''.[221]

Bu nedenle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında, kanunilik ilkesi bakımından açıklanması gereken önemli bir husus kanunilikten ne anlaşılması gerektiğidir. Anayasa hükmünde ifadesini bulan "kanun" lafzı maddi anlamda kanunu mu yoksa şekli anlamda kanunu mu ifade etmektedir? Bu soruya cevap vermeden önce maddi anlamda ve şekli anlamda kanun ifadelerinin tanımlanması gerekmektedir. Şekli anlamda kanun, yasama organı tarafından yapılan, normlar hiyerarşisinde anayasanın altında yer alan ve parlamento kararları dışında kalan yasama organı işlemlerini ifade etmektedir[222]. Maddi anlamda kanun ise genel, soyut ve kişilik dışı olan hukuk kurallarını ifade etmektedir[223]. Bir metinde yer alan genel, soyut ve kişilik dışı olan kurallar geniş anlamda maddi kanun anlayışını ifade eder[224].

Anayasa Mahkemesi, kanunilik ifadesinden ilk olarak şekli anlamda kanunun anlaşıldığını ifade etmektedir. Yani yasama organı tarafından "kanun" adı altında yapılan işlemleri esas almaktadır. Bu durumu Anayasa Mahkemesi Tuğba Arslan Başvurusunda vermiş olduğu kararda şöyle açıklamıştır:

> "87. Anayasa'ya göre mutlaka kanunla düzenlenmesi gerekmeyen bir konu, kanuni dayanağı olmak kaydıyla idarenin düzenleyici işlemlerine bırakılabilir. Buna karşın temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının ancak kanunla yapılacağına ilişkin Anayasa'nın 13. maddesi, bir kanun hükmü olmaksızın yürütme ve idarenin bir hak ve hürriyeti ilk elden düzenleyici işlemle sınırlamasına izin vermez". [225]

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, şekli anlamda kanuna dayanma koşuluyla yargı içtihatları yahut idarenin düzenleyici işlemleri ile de kanunilik şartının sağlanabileceğini ifade etmektedir. Necmiye Çiftçi ve Diğerleri Başvurusunda vermiş olduğu kararda bu hususu şu şekilde ifade etmiştir:

> "55.Kanunun varlığı kadar kanun metninin ve uygulamasının da bireylerin davranışlarının sonucunu önceden öngörebilecekleri kadar hukuki belirlilik taşıması gerekir. Bir diğer ifadeyle kanunun kalitesi de kanunilik koşulunun sağlanıp sağlanmadığının tespitinde önem arz etmektedir.

---

221 AYM Tuğba Arslan Başvurusu, Karar Tarihi: 25.6.2014, Başvuru Numarası: 2014/256.

222 Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2015), 153.

223 Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2015), 16.

224 Akif Tögel, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Kanun Kavramı*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 46.

225 Anayasa Mahkemesi Tuğba Arslan Başvurusu, Karar Tarihi: 25.6.2014, 2014/256.

> 56."Belirlilik" ilkesi yalnızca yasal belirliliği değil, daha geniş anlamda hukuki belirliliği ifade etmektedir. Erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir gibi niteliksel gereklilikleri karşılaması koşuluyla yasalar, mahkeme içtihatları ve yürütmenin düzenleyici işlemleri ile de hukuki belirlilik sağlanabilir. Aslolan muhtemel muhataplarının mevcut şartlar altında belirli bir işlemin ne tür sonuçlar doğurabileceğini öngörmelerini mümkün kılacak bir normun varlığıdır". [226]

Yukarıda yer verilen AYM kararı değerlendirildiğinde ancak şekli anlamda kanuna dayanması koşuluyla idarenin düzenleyici işlemleri ve yargısal içtihatlarla temel hak ve hürriyetlere müdahalede bulunulabilecektir[227].

Anayasa Mahkemesi şekli anlamda kanuna bağlılık kriteri bakımından AİHM'e göre daha katı bir yaklaşım ortaya koymakla birlikte, özellikle bireysel başvuru usulünün kabul edilmesinden sonra şekli anlamda kanunun maddi nitelikleri bakımından yaptığı incelemelerle içtihatlarını AİHM perspektifine yaklaştırmıştır[228]. Yani Anayasa Mahkemesi, sadece şekli anlamda kanun ile bağlı kalarak değerlendirme yapmamış şekli anlamda kanunu, AİHM içtihatlarında yer alan belirlilik, öngörülebilirlik ve kanun kalitesi gibi maddi kriterlerle de değerlendirmiştir[229]. Bu hususta Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yaklaşımının birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından kanunilik ilkesi değerlendirmesi yaparken şekli anlamda kanundan ziyade maddi anlamda kanun kriterlerine öncelik vermektedir. Yani AİHM'e göre bir temel hak ve hürriyete müdahalede bulunulabilmesi için bu müdahalenin iç hukukta bir dayanağı olmalıdır. AİHM'e göre bu dayanak, şekli anlamda bir kanun olabileceği gibi bir yargısal içtihat da olabilecektir[230].

Temel hak ve hürriyetlere müdahale bakımından yasa ile öngörülme koşulunun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde *"prescribed by law"* ve *"in accordance with the law"* olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu ifadeler, hukukumuzda geçerli olan şekli anlamda kanun anlayışından yani yasama organı tarafından kanun adı altında yapılmış işlemden ziyade hukuken öngörülmüş olma

---

226 Anayasa Mahkemesi Necmiye Çiftçi ve Diğerleri Başvurusu, Karar Tarihi:30.12.2014, Başvuru No:2013/1301.

227 Erdoğan, *Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*, 314.

228 Dilşad Çiğdem Sever, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2021), 20.

229 Özpolat, "Maddi Anlamda Kanun", 611.

230 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, s. 152.

durumunu karşılamaktadır. Yani AİHM içtihadı bakımından önemli olan husus bir temel hakka gerçekleştirilen müdahalenin hukuken öngörülmüş olmasıdır. Öngörülebilirliğe hizmet eden hukuki dayanak, bir yasa, bir düzenleyici işlem yahut bir mahkeme içtihadı olabilecektir. AİHM içtihadı bakımından önem arz eden husus ise temel hak ve hürriyete müdahaleyi mümkün kılan hukuki dayanağın niteliğidir. AİHM temel hak ve hürriyetlere müdahaleye hukuki zemin oluşturan metinlerin nitelik olarak çeşitli kriterleri karşılaması gerektiğini ifade etmektedir. AİHM tarafından "yasa kalitesi" *(quality of law)* olarak ifade edilen bu teste göre, kanunilik ilkesine hizmet eden işlem, erişilebilir, belirlenebilir ve öngörülebilir nitelikte olmalıdır[231].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kanunilik testi bakımdan belirlediği bu kriterleri içtihatlarında açıklamıştır.

AİHM, *Müller v. İsviçre* kararında şu gerekçelere yer vermiştir:

> "Öngörülebilirlik, Sözleşmenin yasa ile öngörülen deyimine içkin olan koşullardan biridir. Vatandaşların davranışlarını düzenlemelerine, olanak vermek için yeterli açıklıkta düzenlenmemiş bir norm, yasa olarak kabul edilemez. Vatandaşlar belirli eylemlerin doğuracağı sonuçları, durumun makul saydığı ölçüde ve gerekiyorsa uygun bir danışmayla, önceden görebilmelidir". [232]

AİHM *Sunday Times v. The United Kingdom* kararında ise şu ifadelere yer vermiştir:

> "Vatandaşlar, belirli eylemlerin veya eylemsizliklerin ne gibi yansımaları olacağını makul ölçüde öngörebilmelidir. Vatandaşlar hangi eylemlerin yasak olduğunu bilmezlerse kurallara uyamazlar. Bu anlamda, genel olarak geçerli yasal standartları takip etmek isteyen vatandaşların bunu yapabilmesi yasal etkililik meselesidir". [233]

Anayasa Mahkemesi de AİHM'in belirlemiş olduğu bu kriterleri benimsemiş olduğunu ve kanunilik testi bakımından değerlendirme yaparken sadece şekli anlamda kanun kriterini değerlendirmeyeceğini, kanunların niteliklerine ilişkin de denetim de bulunacağını ifade etmiştir[234]. Anayasa Mahkemesi bu durumu Ali Karatay Kararında şu şekilde ifade etmiştir:

> "48.Kanunilik şartı, hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların yalnızca şekli olarak kanunla düzenlenmesi ile sınırlı olmayıp, bunların içerik olarak

---

231 Harris, O'Boyle, Bates ve Buckley, *Avrupa İnsan Hakları*, 485.

232 AİHM Müler ve Diğerleri İsviçre Kararı, Karar Tarihi:24.05.1988, Başvuru Numarası:10737/84.

233 AİHM Sundays Times Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 06.11.1980, Başvuru Numarası: 6538/74.

234 Özpolat, "Maddi Anlamda Kanun", 61.

da belirli bir amacı gerçekleştirmeye elverişli olmalarına ilişkin gerekliliği de ifade etmektedir''.[235]

Anayasa Mahkemesi bu gerekliliklerin ayrıntılarını açıkladığı Youtube Corporation Service Company ve diğerleri başvurusunda şu ifadelere yer vermiştir:

> "56.Anayasal haklara yönelik müdahalenin bir kanuna dayanması yeterli olmayıp, bu kanunun belirlilik ve öngörülebilirlik gibi belli niteliklere sahip olması gerekir. Başka bir ifadeyle kanun, ilgili kişinin davranışlarını belirlemesi amacıyla, kolayca ulaşabileceği, gerektiğinde profesyonel yardım almak suretiyle de olsa anlayabileceği, açık, net ve yeterince belirgin nitelikte olmalıdır''. [236]

Yukarıda yer verilen içtihatlarda görüleceği üzere Anayasa Mahkemesi, AİHM içtihatlarını da dikkate alarak şekli anlamda kanunun temel hak ve hürriyetlere müdahale için yeterli olmadığını, "kanun" adı altında yasama organı tarafından yapılan işlemin "yasa kalitesi" olarak ifade edilen belirli kriterleri karşılaması gerektiğini aksi takdirde söz konusu kuralın kanunilik testinden geçemeyeceğini ve temel hak ve hürriyetlere müdahale bakımından hukuki dayanak oluşturamayacağını ifade ederek kendine has bir perspektif belirlemiştir. Anayasa Mahkemesi bir yandan şekli anlamda kanun kriterine bağlı kalarak temel hak ve hürriyetler için AİHM'e göre daha katı bir koruma alanı sağlarken diğer yandan AİHM kriterlerini de benimseyerek şekli anlamda kanunun taşıması gereken nitelikleri de belirlemektedir. Önemle ifade etmek gerekir ki bu içtihatlar, uygulamaya yansıdığı ölçüde temel hak ve hürriyetleri korumaya matuf olabilecektir.

Kanunilik ilkesi, Covid 19 pandemi sürecinde uygulanan sokağa çıkma yasakları bakımından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira hukuki dayanak olarak gösterilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve İl İdaresi Kanununun sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisini içerip içermediği son derece tartışmalıdır ve belirsizdir. Bir sonraki kısımda bu konu ayrıntılı olarak açıklanacak ve kanunilik ilkesi çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Sınırlamada ilgili maddelerde belirtilen özel sebeplere bağlı kalma şartı

Anayasa'nın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetler ancak ilgili temel hakkın düzenlendiği maddede öngörülen sebeplere bağlı kalınarak sınırlandırılabilecektir. Özel sınırlandırma sebeplerine bağlılık şartı olarak ifade

---

[235] AYM Ali Karatay Başvurusu, Karar Tarihi: 10.12.2014, Başvuru Numarası: 2012/990.

[236] AYM Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, Karar Tarihi: 29.5.2014, Başvuru Numarası: 2014/4705.

edilebilecek bu düzenleme, 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile hukukumuzda yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında yapılan anayasa değişikliklerinden önce genel sınırlandırma ve özel sınırlandırma sebepleri birlikte bulunmaktaydı. Anayasa'nın 13. maddesinin önceki haline göre:

> "Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğinin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplere… uygun olarak sınırlanabilir."

2001 yılı anayasa değişiklikleri ile genel sınırlandırma sebepleri olarak Anayasanın 13. maddesinde öngörülen bu sebepler kaldırılmış maddenin yeni hali *" Temel hak ve hürriyetler… yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak,,, sınırlanabilir."*şeklinde değiştirilmiştir.

2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ilkesel bakımdan doktrinde olumlu karşılanmıştır[237]. Özellikle AİHS'in benimsemiş olduğu sisteme uygun olması bu olumu kanaati kuvvetlendirmiştir[238]. Özgürlükçü bir değişiklik olarak değerlendirilmiştir[239]. Bu değişikliklerle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında genel sınırlama sisteminden kademeli veya hak ve özgürlüğe özgü sınırlama sistemine geçiş yapılmıştır[240]. Bununla birlikte her temel hak ve hürriyet için ayrı sınırlandırma sebepleri belirlenmesi suretiyle hürriyetlerin niteliklerine göre farklılaştırılmış bir sınırlandırma sistemi benimsenmiştir[241]. Fakat bu değişiklikler aynı zamanda doktrinde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kemal Gözler, 2001 yılı anayasa değişikliklerini bir abesle iştigal olarak tarif ederken, bu değişikliklerin 13. madde bakımından çeşitli sorunları da beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Gözler'e göre anayasadan genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılması yerinde olmamıştır; çünkü genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılmasıyla bazı temel hak ve hürriyetlerin düzenlendikleri maddelerde herhangi bir sınırlandırma sebebi öngörülmemiş, bazı temel hak ve hürriyetler içinse bu hürriyetlerin niteliklerine uygun sınırlandırma

---

237 Tahsin Fendoğlu "2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması", *Anayasa Yargısı Dergisi* 19, (2002): 135.; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, 82.

238 Sevtap Yokuş, "Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasasının Evrimi", *Anayasa Yargısı Dergisi* 2, C:37 (2020): 10.; Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 112.

239 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 141.

240 Fazıl Sağlam, "2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları", *Anayasa Yargısı Dergisi* 19, (2002): 289.

241 Yılmaz Aliefendioğlu, "2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut", *Anayasa Yargısı Dergisi* 19, (2002): 154.

sebepleri öngörülmemiştir. Bu durum ise herhangi bir sınırlandırma sebebi öngörülmemiş temel hak ve hürriyetlerin tamamen sınırlandırılamaması sonucunu doğururken, diğer temel hak ve hürriyetler ise düzenlendikleri maddede belirtilmeyen sınırlandırma sebepleri bakımından sınırsız hale gelmiştir[242]. Diğer bir sorun ise bazı temel hak ve hürriyetler için niteliklerine uygun sınırlandırma sebebinin öngörülmemiş olması nedeniyle bu temel hak ve hürriyetlerin sınırlanamayacak olmasıdır. Gözler'e göre buna örnek olarak seyahat hürriyeti gösterilebilecektir. Seyahat hürriyetinin düzenlendiği 23. maddede bir sınırlandırma sebebi olarak "genel sağlık" sebebine yer verilmemiştir. Bu durumda bir salgın hastalık ihtimalinde herhangi bir yerin "genel sağlık" gerekçesiyle karantina altına alınmasının hukuki dayanağı kalmamıştır. Doktrinde Yüzbaşıoğlu da benzer eleştirilerde bulunmuştur. Yüzbaşıoğlu'na göre, 2001 anayasa değişikliklerinden sonra seyahat hürriyetinin genel sağlık nedeniyle sınırlandırılmasının, hak arama hürriyeti kapsamında mahkeme kararlarına karşı temyiz yolunun kapatılmasının, çalışma ve sözleşme hürriyeti bakımından sınırlandırmalar yapılabilmesinin anayasal dayanağı kalmamıştır[243]. Yüzbaşıoğlu ve Gözler'in görüşleri doktrinde genel olarak kabul görmemiştir[244]. Sağlam, anayasa değişikliğindeki bu sorunun nedenini, ön çalışma eksikliği ve temel hak ve hürriyetlerin koruduğu nesnel alanın tam olarak tespit edilmemesi olarak belirtmiştir. Fakat yine de bunun "görünüşte bir sorun" olduğunu ifade etmiş, hiçbir temel hakkın sınırsız olmadığını, nesnel içerikleri ve koruma alanları itibariyle norm sınırlarının bulunduğunu, aynı zamanda her bir temel hakkın diğer temel haklarla çatıştığı oranda sınırlamaya uğrayabileceğini ifade etmiştir[245]. Benzer şekilde Oder de sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel hakların, diğer anayasal haklarla ve değerlerle çatışması durumunda bir uyumlaştırma yapılmasının zorunlu olduğunu, bu durumda Anayasa'nın 13. maddesinin denetiminin önem taşıdığını ifade etmiştir. Yani anayasal değerler, sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel hakların sınırlandırılmasını istisnai durumlarda zaruri kılabilecektir. Burada önem arz eden husus 13. maddede belirtilen

---

242 Kemal Gözler, "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştial Örneği", *Anayasa Yargısı Dergisi* 19, (2002): 326-354.

243 Necmi Yüzbaşıoğlu, "Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *Anayasa Yargısı Dergisi* 22, (2005): 342-349.

244 Tijen Dündar Sezer, "1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları", *Anayasa Hukuku Dergisi* 5, C.3 (2014): 382.

245 Sağlam, "Çözüm Olanakları", 289.

temel ilkelere katı şekilde uyulmasıdır[246]. Ergül de bu yaklaşıma destek vermekte, Anayasanın 13. maddesinin temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından çok az şey söylediği eleştirisinde bulunurken, sadece sınırlanamazlık teorisini değil aynı zamanda sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel haklar ile anayasal değerlerin ve diğer kişilerin haklarının çatışması ihtimalinin göz ardı edilmesini eleştirmektedir[247]. Yüzbaşıoğlu ise bu hususta, sorunlara "pratik uyuşum ilkesi" ile çözüm aranabileceğini, bu formül bakımından en uygun hakkın ise sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olduğunu ifade etmiş ve bu yönde devletin kişilerin maddi ve manevi varlığını koruması ve gelişmesi için gerekli önlemleri alma görevinin bu tür sınırlamalara anayasal dayanak oluşturabileceğini belirtmiştir. Fakat bu ihtimalde de "pratik uyuşum ilkesi", norm alanı vb. yaklaşımların diğer temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından yaygınlaşma tehlikesinin bulunduğu ve bu durumun temel hak ve hürriyetlerin bütünü bakımından bir tehdit teşkil ettiği eleştirisinde bulunmuştur[248]. Görülmektedir ki Gözler, sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel haklar bakımından pozitivist bir yaklaşım sergilemektedirler. Fakat Gözler de esasında temel hak ve hürriyetlerin sınırsız olamayacağını ifade etmektedirler. Ancak yukarıda yer verilen eleştirilerle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması konusundaki anayasal düzenlemenin yetersizliğine işaret etmekte, bu hususu vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte Anayasa'nın 13. maddesine rağmen sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel hak ve hürriyetlerle ilgili anayasal değerler ve diğer temel hak ve hürriyetler birlikte değerlendirilerek sınırlandırma yapılabileceği görüşünü benimseyen yazarlar da bu eksikliği belirtmektedirler. Sağlam, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanamazlığı tezini kabul etmemekle birlikte, 13. maddenin ilke olarak sınırlamaya elverişli olmadığı eleştirisinde de bulunmaktadır[249].

---

246 Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, (İstanbul: Beta, 2010), 307.

247 Ozan Ergül, "Temel Hak ve Özgürlükler – Hukuk Devleti- Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu", içinde: *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı*, (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2012), 193.

248 Yüzbaşıoğlu, "Uyum Sorunu", 347.

249 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 116 *"...Bu tür haklarda Anayasanın sınırlama açısından susması, yasal sınırlamanın mümkün olmadığı anlamına gelir… Ancak burada yine belirtelim ki vardığımız bu sonuçtan, yasa kayıtsız hakların büsbütün sınırsız olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Burada söylenmek istenen şey, bu hakların ancak kendi norm alanlarıyla sınırlı olmaları veya başka Anayasa normlarıyla çatışmaları halinde yapılacak pratik uyuşum sonucu belli ölçüde bir sınırlamaya uğrayabilmeleridir."*

Burada üzerinde durulması gereken husus ise bu tartışmalı noktanın Anayasa Mahkemesi içtihatlarında nasıl değerlendirildiğidir. Anayasa Mahkemesi, 2001 yılı değişikliklerinin yapılmasının akabinde 2001 – 2010 yılları arasında, düzenlendikleri maddelerde özel sınırlandırma sebebi öngörülmeyen temel hak ve hürriyetleri sınırlandıran yasaları, bu temel hak ve hürriyetlerin ilgili maddelerinde özel sınırlandırma sebebi öngörülmediği gerekçesiyle iptal etmiştir[250]. Bu içtihadına çalışma hürriyeti ile ilgili 2009 yılında vermiş olduğu bir karar örnek gösterilebilecektir. Anayasa Mahkemesinin 01.10.2009 tarihli kararında, Ankara 7. İdare Mahkemesi tarafından Avukatlık Kanunu'nun 69. maddesinin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptali talep edilmiştir. İptali talep edilen kanun hükmü şu şekildedir:

> "Nakil isteği ile başvurulan baronun yönetim kurulu, istekte bulunan avukat hakkında gerekli gördüğü her türlü inceleme ve işlemleri yapar ve özellikle avukatın disiplin kovuşturması altında olup olmadığını, ödenecek borcu bulunup bulunmadığını levhasına yazılı olduğu barodan sorar. Disiplin kovuşturmasının sonuçlanmasından veya avukatın baroya borçlarını ödemesinden evvel hiçbir işlem yapılamaz."

Anayasa Mahkemesi konu ile ilgili vermiş olduğu kararda, çalışma hürriyetinin düzenlendiği anayasa maddesinde herhangi bir özel sınırlandırma sebebine yer verilmediğini ifade ederek söz konusu kanun hükmünün anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiştir. Kararın gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir:

> "… nakil talebiyle ilgili olarak, disiplin kovuşturması sonuçlanana kadar hiçbir işlem yapılmaması ve başka bir baro bölgesinde sürekli olarak çalışmasının engellenmesi, çalışma özgürlüğünün sınırlandırılmasına yol açacak niteliktedir. Anayasa'nın 13. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, Anayasa'nın ilgili maddelerinde özel sınırlandırma nedeni bulunmasına bağlı tutulmuştur. Anayasa'nın çalışma özgürlüğünün düzenlendiği 48. maddesinde bu özgürlüğün sınırlandırılması konusunda özel bir sınırlama nedenine yer verilmemiştir. Bu nedenlerle çalışma özgürlüğünü sınırlandıran kural Anayasa'nın 13. ve 48. maddelerine aykırıdır, iptali gerekir". [251]

Anayasa Mahkemesi'nin 2001-2010 yılları arasına benimsediği bu sınırlanamazlık tezi, doktrinde genel olarak benimsenmemiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi de devam eden süreçte bu içtihadından dönmüş, doktrinde ifade edilen hakların nesnel sınırları teorisini kabul etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 04.07.2013

---

250 Metin Özdemir, "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 1982 Anayasasında Sınırlama Kaydı İçermeyen Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması", *Anayasa Hukuku Dergisi* 5, C.3 (2014): 425.

251 AYM 2008/73 E.-2009/120 K., 01.10.2009 T.

tarihli kararında, temel hak ve hürriyetlerin nesnel sınırlarının bulunduğu şu ifadelerle vurgulanmıştır:

> "Temel hak ve özgürlükler ancak Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen nedenlere bağlı olarak sınırlandırılabilir. Ancak bu, düzenlendiği maddede hiçbir sınırlama nedenine yer verilmeyen hakların tamamının mutlak olduğunu ve bu hakların hiçbir şekilde sınırlandırılamayacağı anlamını taşımamaktadır. Anayasa Mahkemesinin önceki kararlarında da belirtildiği gibi temel hak ve hürriyetlerin doğasından kaynaklanan bazı sınırları bulunduğu gibi Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan kurallar da temel hak ve hürriyetlerin doğal sınırını oluşturur. Bir başka deyişle, temel hak ve özgürlüklerin kapsamının ve objektif uygulama alanının her bir norm yönünden bağımsız olarak değil Anayasa'nın bütünü içerisindeki anlama göre belirlenmesi gerekir". [252]

Anayasa Mahkemesi bu yaklaşımını halen devam ettirmektedir. Adil yargılanma hakkı ile ilgili olarak Ufuk Rıfat Çobanoğlu başvurusunda da benzer ifadeleri tekrar etmiştir[253].

Yukarıdaki açıklamalardan ve yer verilen Anayasa Mahkemesi kararlarından görüleceği üzere, Anayasa'nın 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından anayasanın önceki haline göre daha fazla güvence sağlamaktadır. Fakat mevcut haliyle tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kanaatimizce, temel hak ve hürriyetlerin bir bütün olarak değerlendirilip niteliklerine uygun olacak şekilde her birinin sınırlandırma sebebinin ilgili maddelerine eklenmesi yönünde bir anayasa değişikliği yapılmasında fayda bulunmaktadır. Elbette ki bu değişikliklerin yapılması da temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimini tamamen tartışmasız bir boyuta taşımayacaktır. Ancak özel sınırlandırma sebepleri belirlenmemiş temel hak ve hürriyetlerle ilgili olarak daha güvenceli bir sistemi beraberinde getireceği muhakkaktır.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında öze dokunma yasağı

Öze dokunma yasağı diğer bir ifade ile öz güvencesi Anayasa'nın 13. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: *"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın sınırlanabilir."* Öz güvencesi hukukumuza ilk olarak 1961

---

252 AYM 2012/100 E.- 2013/84 K., 04.07.2013 T.

253 AYM Ufuk Rıfat Çobanoğlu Başvurusu, Karar Tarihi: 01.02.2017, Başvuru Numarası: 2014/6971 K. sayılı kararı *"Anayasa'nın 36. maddesinde herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiş ise de bu hakkın hiçbir şekilde sınırlandırılması mümkün olmayan mutlak bir hak olduğu söylenemez. Özel sınırlama nedeni öngörülmemiş hakların da doğasından ve Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan ilke ve haklardan kaynaklanan bazı nesnel sınırları bulunmaktadır. Bu, Anayasa'nın bütünlüğü ilkesinin bir sonucudur. Böyle durumlarda hakkın nesnel sınırları ile çatışan diğer hak ve ilkeler dikkate alınmalı, bir dengeleme yapılmalıdır."*

Anayasası döneminde girmiştir. 1961 Anayasası döneminde, Federal Almanya Anayasası'nın 19. maddesinden esinlenilerek temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında hakkın özüne dokunulamayacağı kabul edilmiş ve Anayasanın 11. maddesine bu şart eklenmiştir[254].

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda, öz güvencesine oldukça sık başvurmuştur[255]. Anayasa Mahkemesi, içtihatlarında öz güvencesini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Bir hak ve hürriyetin kullanılmasını açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde yapılamaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldırıcı nitelikteki kanuni sınırlamalar o hakkın özüne dokunur". [256]

Yani Anayasa Mahkemesi'ne göre, yapılacak sınırlandırma ile temel hak ve hürriyetin kullanılması son derece güçleşecek ve bu hürriyete anayasada yer verilmesinin bir anlamı kalmayacak duruma gelinmesi halinde söz konusu temel hak ve hürriyetin özüne dokunulduğu ifade edilebilir.

Doktrinde Sağlam ise öz güvencesi ile ilgili şunları dile getirmiştir:

> "Öz güvencesi her temel hakta bir öz bir cevher olduğunu varsayar. Bir hakkın özüne dokunulmaz demek onu belli bir içeriğe sahip saymak demektir… Bu alanın öyle vazgeçilmez unsurları vardır ki buna dokunmak, temel hak güvencesinin varlık nedenini ortadan kaldırmak, güvenceyi nesnesiz bırakmak anlamına gelir. Temel hak normunun varlık nedeni olan bu çekirdek, daha az korunmuş nesnel unsurlarla çevrelenmiştir. Bunları yasa kayıtlarında ifadesini bulan kamusal çıkarlarla belli bir hukukî disiplin altına almak mümkündür ama çekirdeğe hiçbir nedenle dokunulamaz". [257]

1982 Anayasası'nın ilk halinde öz güvencesine yer verilmemiştir. Öz güvencesi kriteri yerine "demokratik toplum düzeninin gerekleri" kriteri kabul edilmiştir[258]. 1982 Anayasası'nın ilk haline göre *"temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz."* 1982 Anayasası'nın kabulü ile 2001 anayasa değişiklikleri arasında geçen dönemde Anayasa Mahkemesi, içtihatlarında öz güvencesini vurgulamaya devam etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunup bu hürriyetleri kullanılamaz hale getiren sınırlamalar demokratik toplum düzenin

---

254 Zühtü Arslan, "Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler", *Anayasa Yargısı Dergisi* 19, (2002): s.143.; Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2018), 454.

255 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 153.

256 AYM 1962/208 E. -1963/1 K., 04.01.1963 T.

257 Sağlam, *Hakların Sınırlanması ve Özü*, 156.

258 Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 116.

gereklerini de sağlayamayacaktır. Böylece Anayasa Mahkemesi hakkın özü kavramını, demokratik toplum düzeninin gerekleri şartı ile birlikte değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu yaklaşımı doktrinde de genel olarak destek görmüştür[259]. Fakat Sağlam, demokratik toplum düzeninin gerekleri ile öz güvencesinin iki farklı kavram olduğunu ifade etmiştir. Sağlam'a göre demokratik toplum düzeninin gerekleri, bir sınırlama kıstası iken öz güvencesi, kişilere temel hak ve hürriyetler bakımından dokunulmaz güvenceli bir alan sağlamaktadır. Bu nedenle öz güvencesinin teminat altına aldığı bu alanda sınırlandırma yapılamayacaktır. Dolayısıyla bu iki kavram birbirinden farklı mahiyettedir[260].

2001 Anayasa değişiklikleri ile öz güvencesi, Anayasanın 13. maddesinde tekrar yer bulmuştur. Öz güvencesinin 2001 Anayasa değişiklikleri ile tekrar anayasaya eklenmesi Gözler tarafından eleştirilmiştir. Gözler'e göre, öz güvencesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında işlevsel bir şart değildir. Çünkü demokratik toplumlarda bazı durumlarda kişilerin yaşamına son verilebilmekte, mektuplar okunup telefonlar dinlenebilmektedir. Bu durumlarda yaşam hakkı, haberleşmenin gizliliği hakkı bakımından dokunulmamış bir öz kalmamaktadır. Çünkü bu ihtimallerde temel hak ve hürriyetler bakımından bir sınırlandırma değil direkt olarak bu hürriyetlerin kaldırıldığı eleştirisinde bulunulmuş ve öz güvencesinin kabul edilmesi halinde bu müdahalelerin anayasal dayanağının mevcut olmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle Gözler'e göre, demokratik toplum düzeninin gerekleri şartı temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından yeterlidir[261].

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında demokratik toplum düzeninde gereklilik şartı

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında, demokratik toplum düzeninin gerekleri şartı 1982 Anayasası'nda yer almıştır. Anayasanın ilk haline göre *"temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz."*

1961 Anayasası'nda öz güvencesi bulunmasına rağmen 1982 Anayasası'nda öz güvencesinin kaldırılıp yerine demokratik toplum düzeninin gerekleri şartının

---

259 Atar, *Anayasa Hukuku*, 149.

260 Fazıl Sağlam, "1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar", *Bahri Savcıya Armağan* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları - 7, 1988), 436.

261 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2011), 130-131.

eklenmesinin temelde iki sebebi bulunmaktadır: Birincisi, demokratik toplum düzeninin gerekleri şartının başta AİHS olmak üzere uluslararası sözleşmelerde benimsenen bir şart olması, ikincisi ise bu kavramın içeriğinin daha belirgin şekilde tespit edilebilir olmasıdır.[262].

1982 Anayasası'nı hazırlayan kurul, öz güvencesinin içeriğinin tespitinin zor ve muğlâk olduğunu bu kavram yerine demokratik toplum düzeninin gerekleri şartının daha açık bir şekilde belirlenebilir olduğunu düşünmüşlerdir. Dönemin Anayasa Komisyonu Başkanvekili Feyyaz Gölcüklü'ye göre *"demokratik toplum gereklerinin içeriğini tespit etmek, öz güvencesini tespit etmekten daha kolaydır[263]."*

Fakat bunların arka planında bir sebep daha vardır ki öz güvencesi yerine demokratik toplum düzeni gerekleri şartının tercih edilmesi bu sebepten kaynaklanmaktadır. Buna göre dönemin Anayasa Komisyonu ve Genel Kurulunda yetkili kişilerce (O. Aldıkaçtı, F. Gölcüklü) öz güvencesinin, haberleşme hürriyeti gibi bazı hakların sınırlandırılmasına imkân tanımadığı bu durumun ise anarşi olaylarına katkı sağladığı ifade edilmiştir. Bu nedenle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında daha fonksiyonel bir kavram olan demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı tercih edilmiştir. Yani bu kavramın tercih edilmesindeki asıl kaygı, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında yasama organını rahatlatmaktır[264].

AİHM'in konuya ilişkin yaklaşımında ise AİHM, öncelikle bir temel hak ve hürriyete gerçekleştirilecek müdahalenin "demokratik bir toplumda gerekli" olması gerektiğini ifade etmektedir. Mahkeme, "gerekli" tabirinden ne anlaşılması gerektiğini de şu şekilde açıklamaktadır: *"gerekli, zorunlu ile aynı anlama gelmemekte, öte yandan "kabul edilebilir", "olağan", "makul", "yararlı" gibi ifadelerin sahip olduğu esnekliğe de sahip değildir[265]." Olsson v. İsveç* Kararında *"Gereklilik kavramı, bir müdahalenin toplumsal ihtiyaç baskısına cevap vermesi gerekliliğine işaret eder ve özellikle, müdahalenin izlenen meşru amaçla orantılı olması gerekir[266]."*ifadelerine yer vermiştir. Yani AİHM'ye göre sınırlamanın meşru olabilmesi, acil toplumsal bir ihtiyaca orantılı bir şekilde cevap verebilmesine

---

262 Arslan, "Bazı Düşünceler", 147.
263 Arslan, "Bazı Düşünceler", 147.
264 Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, (İstanbul: Kazancı Yayınları, 1992), 174.;Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 150-151.
265 AİHM Handyside Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 07.12.1976, Başvuru Numarası:5493/72.
266 AİHM Olsson v. İsveç Kararı, Karar Tarihi: 24.03.1988, Başvuru Numarası: 10465/83.

bağlıdır. Demokratik toplum düzeninin gerekleri şartı, ölçülülük ilkesinin uygulanmasının ilk adımı olan gereklilik unsurunu ifade etmektedir[267].

AİHM, *Dudgeon v. Birleşik Krallık* Kararında ise demokratik toplumun iki özelliğinden bahsetmiştir. AİHM'e göre "hoşgörü" ve "açık fikirlilik" demokratik toplumun iki temel özelliğidir[268]. Bu nitelikler, toplum içindeki bazı kişilerin hoşgörüsüzlüğünü ve dar görüşlülüğünü hukuken korumak amacı ile yapılan müdahalelerin meşrulaştırılmasına karşı durmaya yöneliktir[269].

Anayasa Mahkemesi, demokratik toplum düzeni kavramını 06.10.1986 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu hakkındaki kararında yorumlamıştır. Bu kararda *"burada sözü edilen demokratik toplum düzeniyle hiç şüphesiz Anayasamızda gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin kastedildiğinde duraksamaya yer yoktur."* ifadelerine yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi sonraki kararlarında demokratik toplum düzeni gerekleri ile hakkın özü kavramını sık sık birlikte kullanmıştır[270]. Buna örnek bir kararında şu ifadelere yer vermiştir:

> "Demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunup tümüyle kullanılamaz hale getiren sınırlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Bu nedenle, temel hak ve özgürlükler, istisnaî olarak ve ancak özüne dokunmamak koşuluyla demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde ve ancak yasayla sınırlandırılabilirler". [271]

Anayasa Mahkemesi, demokratik toplum düzeninin gerekleri içtihadını AİHM içtihadına paralel şekilde belirlemiştir. Anayasa Mahkemesi'nin aşağıdaki kararı bu hususu vurgulamaktadır.

> "56. AİHM, konuyla ilgili ilk kararlarından itibaren, Sözleşme'nin 10. ve 11. maddelerinin ikinci fıkralarında geçen "gerekli" kavramının ne anlama geldiğini açıklamıştır. AİHM'e göre "gerekli" kavramı, "zorlayıcı bir toplumsal neden"i (pressing social need) ima etmektedir (Handyside/Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, 7.12.1976, § 48). O halde örgütlenme özgürlüğüne ve sendika hakkına yargısal veya idari bir müdahalenin, toplumsal bir ihtiyaç baskısını karşılayıp karşılamadığına bakılması gerekecektir. Bu çerçevede bir müdahale, meşru amaçla orantılı bir müdahale olmalıdır; ikinci olarak müdahalenin haklılığı için kamu makamlarının gösterdikleri gerekçeler konuyla ilgili ve yeterli olmalıdır (Stankov ve Ilinden Birleşik

[267] Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 17.
[268] AİHM Dudgeon v. Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 24.02.1983, Başvuru Numarası:7525/76.
[269] Harris, O'Boyle, Bates ve Buckley, *Avrupa İnsan Hakları*, 356.
[270] Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 117.
[271] AYM 2006/142 E.-2008/148 K., 24.09.2008T.

Makedonyalılar Örgütü /Bulgaristan, B. No: 29221/95 29225/95, 2.10.2001, § 87)". [272]

Yukarıdaki karardan da görüleceği üzere Anayasa Mahkemesi, AİHM ve AİHS'in belirlemiş olduğu demokratik toplum düzeninin gerekleri içtihadını benimseyerek benzer standartları Türk hukukunda sağlamaya çalışmaktadır.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında ölçülülük şartı

Ölçülülük ilkesi, 2001 tarihli Anayasa değişiklikleri ile hukukumuzda benimsenmiştir. Anayasa'nın 13. maddesinde *"Bu sınırlamalar, ... ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."* hükmü ile temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında ölçülülük ilkesine uygun düzenlemelerin yapılması zorunluluğu vurgulanmıştır. Fakat 2001 Anayasa değişikliklerine kadar ölçülülük ilkesi açıkça zikredilmemiş ise de Anayasa Mahkemesi örtülü olarak ölçülülük ilkesi çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu yaklaşımın hukuki temelini ise 1982 Anayasası'nın m.13/2'de ifadesini bulan sınırlamalar *"öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz"* hükmü ile m.15/1'de ifadesini bulan temel hak ve hürriyetler *"durumun gerektirdiği ölçüde kullanılması durdurulabilir"* hükmü oluşturmaktadır. Özbudun'a göre olağanüstü dönemlerde dahi temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasında bir ölçü olması gerekmekteyse olağan dönemler evleviyetle bu ölçü temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında dikkate alınmalıdır[273]. Diğer bir hukuki temel ise Anayasa Komisyonu gerekçesinde belirtilmektedir. Bu gerekçeye göre, temel hak ve hürriyetlere getirilecek olan sınırlamalar, amacın zorunlu yahut gerekli kıldığından fazla olmamalıdır[274]. Görüldüğü üzere ölçülülük ilkesi, açıkça zikredilmese dahi hukuki altyapısı 1982 Anayasası'nda bulunmaktadır. 2001 yılında ölçülülük ilkesinin madde hükmüne eklenmesi, durumun açıklığa kavuşmasını sağlamıştır[275].

Anayasa Mahkemesi 2001 yılına kadar vermiş olduğu kararlarda ölçülülük ilkesine zımni olarak şu şekilde atıfta bulunmuştur:

"Makul, kabul edilebilir sınırların aşılması aykırılığı oluşturur. Makul ölçülerin aşılması bir iptal nedenidir. Yapılan sınırlama ile sağladığı yarar arasında hakkaniyete uygun bir dengenin bulunması gerekir. Amaçla araç

[272] AYM Tayfun Cengiz Başvurusu, Karar Tarihi: 18.09.2014 Başvuru No:2013/8463.
[273] Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 115.
[274] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 154.
[275] Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 115.

arasındaki makul ölçüyü aşmış görülen yeni sınırlamanın uygun olmadığı ortadadır". [276]

Anayasa Mahkemesinin yukarıda örnek verilen içtihadından da görüleceği üzere ölçülülük ilkesinin hukukumuzda açıkça benimsenmesine kadar geçen süreçte Anayasa Mahkemesi ölçülülük ilkesinin alt unsurlarını da belirlemiştir[277]. Doktrin ve yargı içtihatlarına göre ölçülülük ilkesi üç alt unsurdan oluşmaktadır: Elverişlilik, gereklilik ve orantılılık.

Bu üç alt unsur Anayasa Mahkemesi içtihatlarında şu şekilde açıklanmıştır.

"38. "Elverişlilik", öngörülen müdahalenin ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmasını, "gereklilik", ulaşılmak istenen amaç bakımından müdahalenin zorunlu olmasını yani aynı amaca daha hafif bir müdahale ile ulaşılmasının mümkün olmamasını… ifade etmektedir."Orantılılık" ise bireyin hakkına yapılan müdahale ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerekliliğidir". [278]

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında anayasanın sözüne ve ruhuna uygunluk şartı

Anayasanın 13. maddesinde *"Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, aykırı olamaz."* hükmüne yer verilmiştir. Doktrinde, anayasanın sözünden kastın anayasa metnindeki somut hükümler ve anayasanın sağladığı ek güvenceler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte anayasanın ruhu ifadesinin nesnel sınırları bulunmamaktadır. Burada ifade edilenin ise anayasanın bütünü ve bu bütünden çıkan anlamın anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir[279]. Ayrıca anayasa yargısında denetim yapılırken, anayasanın ruhundan hareket edilmesinin Mahkemenin yerindelik denetimi yapmasına yol açabilme sakıncasının olduğu doktrinde belirtilmiştir[280].

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında laik cumhuriyetin gereklerine uygunluk şartı

Anayasa'nın 13. maddesinde *"Bu sınırlamalar, lâik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olamaz."* hükmüne yer verilmiştir. Laik cumhuriyet vurgusunun yapılmış olması, anayasanın bu ilkeye vermiş olduğu önemi göstermektedir[281]. Böyle

---

276 AYM 1986/17 E.- 1987/11 K., 22.05.1987 T.

277 Korkut Kanadoğlu, *Türk Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2000), 167.

278 AYM Mehmet Akdoğan vd. Başvurusu, Karar tarihi:19.12.2013, Başvuru Numarası:2013/817.

279 Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 114.

280 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 150.

281 Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa*, 152.

bir sınırlandırma sebebinin öngörülmüş olması doktrinde eleştirilmiştir[282]. Uygulamaya yansıması ve temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına laik cumhuriyetin gerekleri şartına nasıl bir anlam yüklenmesi gerektiği Anayasa Mahkemesi'nin içtihatları ile netlik kazanacaktır.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında yabancıların durumu

Temel hak ve hürriyetlerin yabancılar için sınırlandırılması Anayasa'nın 16. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: *"Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir."* Seyahat hürriyeti özelinde bir değerlendirme yapılması gerekirse, Anayasa'nın 23. maddesinde seyahat hürriyeti vatandaş ve yabancı ayrımı gözetilmeksizin herkese tanınmıştır. Dolayısıyla anayasada belirtilen sebeplere bağlı olarak ve milletlerarası hukuka uygun olacak şekilde yabancılar için seyahat hürriyeti kanunla sınırlandırılabilecektir. Yabancıları Türkiye'deki seyahatlerini düzenleyen ve sınırlandıran temel kanun Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'dur. Fakat münferit kanunlarda da yabancıların ülke içinde seyahatini sınırlandırıcı hükümler bulunmaktadır.

2.2. Seyahat Hürriyetinin Sınırlandırılması Rejimi

Çalışmanın bu kısmında özel olarak seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimi ele alınacaktır. Öncelikle seyahat hürriyetinin anayasadan kaynaklanan sınırları üzerinde durulacak buna bağlı olarak seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran mevzuat incelenecektir. Bu kısımda üzerinde durulacak önemli hususlardan biri Covid 19 pandemi sürecinde İçişleri Bakanlığı genelgeleriyle sokağa çıkma kısıtlamaları ilan edilmesidir. Söz konusu sokağa çıkma kısıtlamalarının yasal dayanakları ve bu kısıtlamaların anayasada öngörülen seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimine uygunluğu ele alınacaktır. Bu kısımda önem arz eden diğer bir husus ise olağanüstü hal döneminde ilan edilen Kanun Hükmünde Kararnamelerle kişilerin seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasıdır. Yine bu sınırlandırmaların da anayasada öngörülen seyahat hürriyetinin sınırlandırılması rejimine uygunluğu değerlendirilecektir.

[282] Gözler, *Türk Anayasa*, 131.

2.2.1. Anayasa'dan kaynaklanan sınırlamalar

Anayasa'nın 23. maddesinde düzenlenen ve güvence altına alınan seyahat hürriyeti de ancak Anayasa'nın 13. maddesinde belirlenen şartlara bağlı kalınarak sınırlandırılabilecektir. Bu nedenle seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından Anayasa'nın 13. ve 23. maddelerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir

Anayasa'nın "Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması" başlığını taşıyan 13. maddesine göre;

> "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

Anayasa'nın "Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti" başlığını taşıyan 23. maddesi ise şu şekildedir:

> "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.
>
> Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;
>
> Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.
>
> Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.
>
> Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz."

Yukarıdaki açıklamalardan ve anayasa hükümlerinden anlaşılacağı üzere seyahat hürriyetinin sınırlandırılması aşağıdaki şartlarla mümkün olabilecektir:

1- Seyahat hürriyeti ancak kanunla sınırlanabilir.
2- Seyahat hürriyeti ancak suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla sınırlanabilir.
3- Seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasında seyahat hürriyetinin özüne dokunulamaz.
4- Seyahat hürriyetinin sınırlandırılması ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.
5- Seyahat hürriyetinin sınırlandırılması demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz.
6- Seyahat hürriyeti anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı şekilde sınırlanamaz.

7- Seyahat hürriyetinin sınırlandırılması laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olamaz.

Bununla birlikte anayasada vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin sınırlandırılması "*ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak"* şartına bağlanmıştır. Son olarak saklı bir alan yaratılmak suretiyle vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından mahrum bırakılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm başta AİHS olmak üzere uluslararası düzenlemelerle de uyum içerisindedir. Dikkat edilmelidir ki vatandaşın sınır dışı edilmemesi yahut yurda girme hakkı hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmamıştır. Burada önem arz eden husus vatandaşlık bağının ispatı noktasındadır[283].

Anayasa'nın 13. maddesi ile 23. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, sınırlandırma şartları bakımından tartışma bulunun en önemli hususun 13. maddede benimsenen "ilgili maddede belirtilen sebeplerine bağlılık şartı" olduğu görülmektedir. Bu hususta doktrinde tartışma bulunmasının nedeni seyahat hürriyetinin yalnızca "*suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek"* amaçlarıyla sınırlandırılabilecek olmasıdır. Ancak, olası bir salgın hastalık durumunda sokağa çıkma kısıtlaması ilan etmek gerekirse yahut karantina uygulamasına geçilmek gerekirse bu durumun hukuki dayanağı ne olacaktır. Anayasa'nın 23. maddesinde sınırlandırma ölçütü olarak "genel sağlık" nedenine yer verilmeyişi bu tedbirlerin alınmasının önünde bir engel olarak değerlendirilebilir mi?

Bu konuda doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Gözler, bu konuda pozitivist bir bakış açısı sergileyerek seyahat hürriyetinin düzenlendiği maddede genel sağlık sebebine yer verilmediği için herhangi bir bölgede karantina uygulamasının anayasal dayanağı bulunmadığını ifade etmiştir[284]. Fakat bu görüş doktrinde benimsenmemiştir. Başta Sağlam olmak üzere, anayasada genel sağlık nedenine yer verilmemiş olmasının salgın hastalık nedeniyle bir bölgenin karantinaya alınmasına hukuken engel oluşturamayacağını ifade etmiştir. Çünkü Sağlam'a göre anayasada güvence altına alınan seyahat hürriyeti, salgın hastalığın mevcut olduğu

[283] Aygün, "Seyahat Özgürlüğü", 80.

[284] Kemal Gözler, "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13. Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Barosu Dergisi* 4, (2001): 65.

bir bölgeye gerçekleşecek olan seyahatleri koruma altına alacak nesnel içeriğe sahip değildir[285].

Anayasa Mahkemesi de yukarıda ifade edilen görüşlerden ikinci görüşü benimsemektedir. Mahkeme konu ile ilgili vermiş olduğu bir kararda şu ifadelere yer vermektedir:

> "Anayasa Mahkemesinin birçok kararında da belirtildiği gibi temel hak ve hürriyetlerin doğasından kaynaklanan bazı sınırları bulunduğu gibi Anayasa'nın başka maddelerinde yer alan kurallar da temel hak ve hürriyetlerin doğal sınırını oluşturur. Bir başka deyişle, temel hak ve özgürlüklerin kapsamının ve objektif uygulama alanının her bir norm yönünden bağımsız olarak değil Anayasa'nın bütünü içerisindeki anlama göre belirlenmesi gerekir. Dolayısıyla Anayasa'nın diğer hükümlerinin gerektirmesi nedeniyle düzenlendiği maddede hiçbir sınırlama nedenine yer verilmeyen hakların da sınırlanabilmesi veya maddelerinde belirtilen nedenler dışında diğer anayasal nedenlere dayalı olarak sınırlama yapılabilmesi mümkün bulunmaktadır". [286]

Sonuç olarak doktrinde yaygın görüş ve Anayasa Mahkemesi'nin benimsediği ölçütler bir arada değerlendirildiğinde bir temel hak ve hürriyetin sınırlandırılmasında sadece ilgili maddeye ve o maddedeki sınırlandırma sebeplerine değil aynı zamanda Anayasanın bütününe, sistematik düzenine ve genel sağlık, kamu düzeni, devletin amaç ve görevleri gibi diğer hususlarda göz önünde bulundurulmalıdır.

Kanaatimizce de doktrinde ve Anayasa Mahkemesi tarafından benimsenen bu görüş isabetlidir. Fakat şunun da ifade edilmesi gerekmektedir ki temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında, bu gerekçeye dayanılmasının genellik arz etmesi, Anayasadan 2001 yılında çıkarılan genel sınırlandırma sebeplerinin örtülü olarak yeniden hukukumuza dâhil olması sonucunu doğurmaktadır. Burada yapılması gereken, ilgili hakların niteliklerine ve nesnel sınırlarına uygun olacak sınırlandırma sebeplerinin tespit edilerek bu sebeplerin temel hakların düzenlendikleri ilgili maddelere eklenmesi ve istisnai durumlarda hakların nesnel sınırlılığı teorisine dayanılmasıdır. Böylece seyahat hürriyeti örneğinde olduğu gibi, bu ve benzer nitelikteki temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasındaki belirsizlik giderilmiş ve bu sınırlandırmalar, anayasal normatif temel kazanmış olacaktır.

---

[285] Fazıl Sağlam, "Çözüm Olanakları", 7.
[286] AYM 2014/176 E.- 2015/53 K., 27.05.2015 T.

2.2.2. Kanunlardan kaynaklanan sınırlamalar

Türk hukuk sisteminin yürürlükteki hükümlerine göre seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasına yönelik hükümler içeren birçok kanuni düzenleme bulunmaktadır.

Pasaport Kanunu ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

Türk vatandaşları ve yabancıların Türkiye'ye giriş ve çıkışları, bu süreçlerde uygulanacak olan usul ve kurallar 15.07.1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu'nda ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda düzenlenmiştir. YUKK yürürlüğe girmeden önce yabancıların Türkiye'ye giriş çıkışları Pasaport Kanunu ile düzenlenmekteyken YUKK'un yürürlüğe girmesi ile Pasaport Kanunu'nun birçok hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Hâlihazırda Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış hususunda bu iki kanun birlikte uygulandığı için bu kısımda Pasaport Kanunu ile YUKK'dan kaynaklanan düzenlemeler birlikte ele alınacaktır.

Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkışın kapılardan yapılma zorunluluğu

Pasaport Kanunu'nun 1. maddesi Türkiye'ye giriş çıkışları düzenlemiştir. Bu maddeye göre *"Türk vatandaşları ve yabancılar Cumhurbaşkanınca tayin olunan yolcu giriş - çıkış kapılarından Türkiye'ye girip çıkabilirler. Gümrük kapılarının açılışında İçişleri Bakanlığının görüşü alınır."* YUKK'un da 5. maddesinde bu husus düzenlenmiştir. Bu maddeye göre *"Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış, sınır kapılarından, geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılır."*

Yukarıda yer verilen iki madde hükmünden de görüleceği üzere Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkışların Cumhurbaşkanınca tayin olunan yolcu giriş - çıkış kapılarından yapılması gerekmektedir. Bu hükme aykırı davranılması yani sınır kapılarından giriş çıkış yapılmaması halinde YUKK'un 102. maddesinde öngörülen idari para cezası uygulanacaktır. 102. maddeye göre;

> "5 inci maddeye aykırı şekilde, Türkiye'ye yasa dışı giren veya Türkiye'yi yasa dışı terk eden ya da buna teşebbüs eden yabancılar hakkında iki bin Türk Lirası idari para cezası uygulanır."

Pasaport veya pasaport yerine geçen bir belge sunma zorunluluğu

Pasaport Kanunu'nun 2. maddesinde pasaport yahut pasaport yerine geçerli bir vesika sunma zorunluluğu düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

> "Türk vatandaşları ile yabancılar Türkiye'ye girebilmek ve Türkiye'den çıkabilmek için yolcu giriş - çıkış kapılarındaki polis makamlarına usulüne uygun ve muteber pasaport veya pasaport yerine geçerli bir vesika ibraz etmeye mecburdurlar."

Bu zorunluluk YUKK'un 5. maddesine göre de *"Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış, sınır kapılarından, geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılır."*

İki hükümden de görüleceği üzere Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkışlarda "zorunlu pasaport" uygulaması benimsenmiştir[287]. Bu zorunluluğu aykırı davranılması halinde yabancılar için uygulanacak idari para cezası YUKK'un 112. maddesinde, vatandaşlar için uygulanacak idari para cezası Pasaport Kanununun 34. maddesinde belirtilmiştir.

Pasaport, vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devlet tarafından, gerçek kişilere verilen ve bu kişilerin uluslararası seyahatlerini kolaylaştıran bir belge niteliğindedir. Pasaport kural olarak devletler tarafından kendi uyruklarına verilir[288]. Bu durumun istisnası Pasaport Kanunu'nun 18. maddesidir[289]. Bu maddede vatansızlara ve tabiiyet durumları usulüne uygun olmayan kişilere pasaport verilebileceği hüküm altına alınmıştır. Şunu da ifade etmek gerekmektedir. Sınır kapılarında ibraz edilecek pasaportlar, usulüne uygun ve geçerli olmalıdır. Pasaportun usulüne uygunluğu ve geçerliliği, pasaportun yetkili makamlarca düzenlenmiş, süresi dolmamış, üzerinde herhangi bir sahtecilik yahut tahrifat yapılmamış ve ibraz eden kişiye ait olmasını ifade etmektedir[290].

Pasaport Kanunu'nun 2. maddesinde ve YUKK'un 5. maddesinde pasaport yerine geçen belgelerle de Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış yapılabileceği belirtilmiştir. Pasaport yerine geçen bu belgeler, Türk makamlarınca düzenlenip Türk vatandaşlarına verilen belgeler olabileceği gibi bu belgelerin yabancı devlet makamları tarafından verilmiş karşılıkları da olabilecektir. Yani yabancıların da bu belgeleri ibraz ederek Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış yapabileceği ifade

---

287 Aygün, "Seyahat Özgürlüğü", 88.

288 Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 114.

289 *"Tabiiyetsiz bulunan veya tabiiyet durumlarının muntazam bulunmaması hasebiyle ikamet ve seyahatleri bakımından fiilen tabiiyetsizlere tatbik edilen muamelelere tabi tutulmasında İçişleri Bakanlığınca zaruret görülen kimselere icabında mezkür Bakanlığın alacağı kararla "yabancılara mahsus" damgasını taşıyan ve Türk vatandaşlığını iktisap bakımından her hangi bir manayı veya hamili lehine her hangi bir hak iktisabını tazammun etmeyen bir pasaport verilir".*

290 Bülent, Çiçekli, *Yabancılar Hukuku***,** (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 77.

edilebilir[291]. Pasaport yerine geçen belgelerin neler olduğu Pasaport Kanunu'nun 12. maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre *"Pasaport yerine geçerli vesikalar: I. Pasavanlar, idari mektuplar ve hudut geçiş belgeleri, II. Gemiadamı cüzdanları, demiryolu ve hava ulaşım araçları memur ve mürettebatına verilen vesikalar, III. Seyahat belgesi ve benzeri belgeler."* Pasavanlar, idari mektuplar ve hudut geçiş belgeleri Pasaport Kanunu'nun 19. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Gemiadamı cüzdanları, demiryolu ve hava ulaşım araçları memur ve mürettebatına verilen vesikalar aynı kanununun 20. maddesinde düzenlenmiştir. Seyahat belgesi ise Pasaport Kanunu'nun 15. maddesi ile YUKK m.84'de düzenlenmiştir.

Uluslararası sözleşmelerle pasaport yerine geçen yeni belgeler öngörülebilecektir. Bu Sözleşmelerden birine Avrupa Konseyine Üye Ülkeler Arasında Kişilerin Dolaşımını Düzenleyen Kurallara Dair Avrupa Sözleşmesi örnek gösterilebilecektir. Bu Sözleşmenin 1. maddesine göre Sözleşmeye taraf devletlerin vatandaşları, sözleşme ekinde yer alan belgelerden - bu belgelere örnek olarak süresi sona ermiş pasaport, kimlik kartları – biri ile taraf devletlerin ülkelerine girebileceklerdir. Sözleşme'nin 1. maddesine göre bu imkân süresi 3 ayı aşmayan seyahatler için tanınmıştır[292]. Türkiye, Sözleşme ekine Türk vatandaşlarının geçerli bir pasaport taşımaları yönünde kayıt koyduğu için Türk vatandaşları pasaport olmaksızın seyahat etme imkânından yararlanamamaktadır.

İfade etmek gerekmektedir ki iki şartın gerçekleşmesi halinde yani yabancıların pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerden biri ile sınır kapılarına gelmeleri halinde dahi Türkiye'ye mutlak şekilde girme haklarının olduğundan söz edilemez[293]. YUKK m.7 ve m.9 bu durumu düzenlemektedir. Pasaportsuz veya pasaport yerine geçen belgelerden biri ile gelmeyen yabancılar ise geri çevrileceklerdir. Pasaportsuz veya pasaport yerine geçen belgelerden biri ile gelmeyen veya bu belgelerden birini ibraz edemeyen ancak Türk vatandaşlığını iddia edenler, Pasaport Kanunu'nun 3. maddesi gereği Türkiye'ye alınırlar. Fakat vatandaşlıklarını ispat etmeleri gerekir. Bu ispatın herhangi bir şekil şartı bulunmamaktadır. Türk Vatandaşlığı Kanunu m.36 gereği, nüfus kayıtları, nüfus

---

291 Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 116.

292 Gamze Aydoğdu, "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahat Özgürlüğü", (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2017), 86.

293 Vahit Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2016), 38.

cüzdanları. pasaport veya pasaport yerine geçen belgeler aksi sabit oluncaya kadar Türk vatandaşlığına karine teşkil edecektir.

Türkiye'ye girişte vize zorunluluğu

Pasaport, bir kişinin başka bir devletin ülkesine girmesi için çoğu zaman yeterli bir belge olarak kabul edilmemektedir. Bu belgenin seyahat edilecek ülkenin devleti tarafından da onaylanması yani vize edilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan "vize", kişinin elinde bulunan pasaport ile bir devletin ülkesine giriş yapabilmesi için o devlet tarafından verilmiş bir onaydır[294]. Vize alma zorunluluğu YUKK'un 11. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bu maddeye göre *"Türkiye'de doksan güne kadar kalacak yabancılar, vatandaşı oldukları veya yasal olarak bulundukları ülkedeki konsolosluklardan geliş amaçlarını da belirten vize alarak gelirler."* YUKK m.19 gereği doksan günden fazla Türkiye'de kalacak yabancıların ikamet izni alması gerekmektedir. YUKK m.11/3'e göre, bir yabancıya vize verilmiş olması, Türkiye'ye girme hakkını mutlak şekilde bu kişiye tanımamaktadır. YUKK'un 7. ve 9. maddelerinde öngörülen durumlardan birisinin gerçekleşmesi halinde kişinin Türkiye'ye girişine izin verilmeyecektir.

Vize vermeye yetkili kılınmış makamlar

YUKK m.11/4 hükmüne göre *"Vizeler, konsolosluklarca, istisnai durumlarda ise sınır kapılarının bağlı olduğu valiliklerce verilir. Konsolosluklara yapılan başvurular doksan gün içinde sonuçlandırılır."* Madde hükmünden anlaşılacağı üzere vize verme konusunda asıl yetkili makam konsolosluklardır. Fakat 11. maddede bir istisna öngörülmüştür. Bu istisnaya göre yabancı ülke diplomatlarına, Türkiye Cumhuriyeti büyükelçiliklerince resen vize verilebilecektir. Bu durumda yabancı ülke diplomatlarına vize verilmiş olduğu Dışişleri Bakanlığı'na ve İçişleri Bakanlığı'na derhal bildirilecektir. Yine benzer şekilde ülke menfaatleri doğrultusunda vize verilmesinde fayda mülahaza edilen kişilere de büyükelçilik vasıtasıyla vize verilebilecektir. Bu şekilde verilen vizelerin de Dışişleri Bakanlığına ve İçişleri Bakanlığına derhal bildirilmesi gerekmektedir.

YUKK m.13'te istisnai bir usule de yer verilmiştir. Bu maddeye göre vize almadan sınır kapılarına gelen yabancılara vize verilebilecektir. Fakat bu şekilde vize

[294] Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 119.

verilebilmesi, yabancının, süresi içinde Türkiye'den ayrılacaklarını belgelemelerine bağlı kılınmıştır. Kanunda sınır vizesi olarak ifade edilen bu vize, sınır kapısının bağlı bulunduğu valilikçe yahut bu valiliğin yetkisini devretmesi halinde sınırda görevli olarak bulunan kolluk birimince verilebilecektir. Sınır vizesi Türkiye'de en fazla on beş gün kalma hakkı tanımaktadır. Cumhurbaşkanınca farklı bir süre belirlenebilecektir. Sınır vizesinin hangi şartlarda verilebileceği YUKK yönetmeliğinin 15. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir[295]. Uygulamada bu vizeye "bandrol vize" de denmektedir[296].

Vize çeşitleri

Vize türleri YUKK yönetmeliğinin 11. maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu yönetmeliğe göre yabancının geliş amacına göre isimlendirilmektedir[297].

---

[295] Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m.15/1 *"Türkiye'ye girişlerine izin verilmeyecek yabancılar hariç, vize almadan sınır kapılarına gelen yabancılara, aşağıda sayılan durumlarını ve süresi içinde Türkiye'den ayrılacaklarını belgelemeleri durumunda aşağıda belirlenen istisnai haller çerçevesinde valiliklerce vize verilebilir:*
a) Yabancının yasal olarak bulunduğu ülkede konsolosluğun bulunmaması veya vize işlemlerinin konsolosluk üzerinden gerçekleştirilememesi.
b) Yabancının veya Türkiye'deki eşi ve yakın akrabalarının hastalığı, ölümü veya kaza gibi mücbir sebeplerinin bulunması.
c) Yabancının geri gönderilmesinde sağlık durumu yönünden risk görüldüğünün ilgili birimlerce bildirilmesi.
ç) Yabancının ulusal ve uluslararası bilimsel, ekonomik, kültürel ve ticari etkinliklere katılmak amacıyla gelmesi.
d) Deniz limanlarına gelen ticari gemi mürettebatının ülkesine veya başka bir ülkeye devam etme veya aynı limanda başka bir gemiye katılma zorunluluğunun ortaya çıkması.
e) Yabancıya sınır kapısında vize verilmesine ihtiyaç duyulduğunun kamu kurum ve kuruluşları tarafından bildirilmesi."

[296] Aybay, *Yabancılar Hukuku*, s.120

[297] Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m.11/1 "*Vize türleri şunlardır:*
a) Turizm vizesi: Türkiye'ye turistik veya resmi ziyaret, iş görüşmesi, konferans, seminer, toplantı, festival, fuar, sergi, sportif etkinlik, kültürel ve sanatsal etkinlik gibi amaçlarla gelmek isteyen yabancılara verilir.
b) Transit vize: Türkiye'ye herhangi bir sınır kapısından girerek belirlenen süre içinde Türkiye'den geçiş yapmak isteyen yabancılara verilecek transit vize ile belirlenen geçiş süresi, vizenin geçerlilik süresi içinde sınır kapısından her girişte yeniden başlar.
c) Havalimanı transit vizesi: Türkiye'ye giriş yapmaksızın sadece hava sınır kapısından geçiş yapmak isteyen yabancılara verilir.
ç) Eğitim vizesi: Türkiye'ye eğitim, öğrenim, staj, kurs, öğrenci değişim programı, Türkçe dil kursuna katılma amacıyla gelmek isteyen yabancılara verilir.
d) Çalışma vizesi: Türkiye'ye 29.8.2003 tarihli ve 25214 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliğinin 55 inci maddesi kapsamındaki yabancılar ile bu kapsamda olmayan ve çalışma amacıyla gelmek isteyen yabancılara verilir.

Vize muafiyeti

Vize muafiyeti, bir yabancının bir devletin ülkesine vize alma zorunluluğu bulunmadan girebilmesini ve belli bir süre boyunca ülkede yasal olarak bulunabilmesini ifade eder[298]. Devletler, kanuni düzenlemeler yahut devletlerarasında imzalanan andlaşmalar ile vize muafiyeti sağlayabilirler.

Kanunda bazı yabancılar için vize muafiyeti sağlanacağı hüküm altına alınmışken bazı yabacılar içinse vize muafiyetinin sağlanabileceği YUKK m.12/1'de hüküm altına alınmıştır. Bu maddeye göre:

> "(1) Aşağıda sayılan yabancılardan Türkiye'ye girişte vize şartı aranmaz:
>
> a) Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalarla ya da Cumhurbaşkanı kararıyla vizeden muaf tutulan ülkelerin vatandaşları
>
> b) Türkiye'ye giriş yapacağı tarih itibarıyla, geçerli ikamet veya çalışma izni bulunanlar
>
> c) 15.7.1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanununun 18 inci maddesine göre verilmiş ve geçerliliklerini yitirmemiş yabancılara mahsus damgalı pasaport sahipleri
>
> ç) 29.5.2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamında olduğu anlaşılanlar
>
> (2) Aşağıda sayılan yabancılardan Türkiye'ye girişte vize şartı aranmayabilir:
>
> a) Mücbir nedenlerle, Türk hava ve deniz limanlarını kullanmak zorunda kalan taşıtlardaki yabancılardan liman şehrine çıkacak kişiler
>
> b) Deniz limanlarına gelip, yetmiş iki saati geçmemek kaydıyla, liman şehrini veya civar illeri turizm amaçlı gezecek kişiler"

Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen hallerde vizesiz şekilde ülkeye giriş izni kararını valilikler verecektir. Bu durum YUKK Uygulama Yönetmeliğinin 14. maddesinde belirtilmiştir. Verilecek olan bu izin on beş günü geçemeyecektir.

Vize verilmeyecek yabancılar

Vize verilmeyecek olan yabacı kişiler YUKK m.15'de ayrıntılı olarak belirtilmiştir. YUKK m.15'e göre:

---

e) Resmi görev vizesi: Resmi göreve atanan veya diplomatik kurye olarak görevlendirilen yabancılara verilir.
f) Diğer vizeler: Türkiye'ye (a), (b), (c), (ç), (d), (e) bentlerinde belirtilen amaçlar dışında kalan ve arkeolojik kazı, araştırma, film veya belgesel çekimi, tedavi, refakat, aile birleşimi, insani yardım, taşımacılık gibi amaçlarla gelmek isteyen yabancılara verilir."

298 Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 89.

" (1) Aşağıda belirtilen yabancılara vize verilmez:

a) Talep ettikleri vize süresinden en az altmış gün daha uzun süreli pasaport ya da pasaport yerine geçen belgesi olmayanlar

b) Türkiye'ye girişleri yasaklı olanlar

c) Kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından sakıncalı görülenler

ç) Kamu sağlığına tehdit olarak nitelendirilen hastalıklardan birini taşıyanlar

d) Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalar uyarınca, suçluların geri verilmesine esas olan suç veya suçlardan sanık olanlar ya da hükümlü bulunanlar

e) Kalacağı süreyi kapsayan geçerli sağlık sigortası bulunmayanlar

f) Türkiye'ye giriş, Türkiye'den geçiş veya Türkiye'de kalış amacını haklı nedenlere dayandıramayanlar

g) Kalacağı sürede, yeterli ve düzenli maddi imkâna sahip olmayanlar

ğ) Vize ihlalinden veya önceki ikamet izninden doğan ya da 21.7.1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre takip ve tahsil edilmesi gereken alacakları ödemeyi kabul etmeyenler veya 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununa göre takip edilen borç ve cezalarını ödemeyi kabul etmeyenler

(2) Bu madde kapsamında olmasına rağmen vize verilmesinde yarar görülenlere Bakanın onayıyla vize verilebilir."

Yukarıdaki hükümden anlaşılacağı üzere vize verilmeme nedenlerinin sadece birkaçı objektif niteliktedir[299]. Bu durum idareye geniş bir takdir alanı sağlamaktadır.

YUKK m.17 hükmü gereği vize taleplerinin reddedilmesi durumunda ilgiliye tebligat yapılması gerekmektedir. Vizenin reddi işlemi hukuken bir idari işlem niteliğini haiz olduğu için bu işleme karşı dava açılabileceği doktrinde ifade edilmiştir[300].

Vizenin iptali

YUKK m.16'da hangi şartlarda vizenin iptaline karar verileceği hüküm altına alınmıştır. Bu madde hükmüne göre

"(1) Vizeler;

a) Sahteciliğe konu olduğunun tespiti,

b) Üzerinde silinti, kazıntı veya tahrifat yapıldığının anlaşılması,

[299] Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 128.

[300] Rona Aybay ve Esra Dardağan Kibar, *Yabancılar Hukuku*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 115.

c) Vize sahibinin Türkiye'ye girişinin yasaklanması,

ç) Yabancının suç işleyebileceği yönünde kuvvetli şüphe bulunması,

d) Pasaport veya pasaport yerine geçen belgenin sahte olması veya geçerliliğinin sona ermesi,

e) Vize veya vize muafiyetinin amacı dışında kullanılması,

f) Vizenin verilmesine temel olan şartların veya belgelerin geçerli olmadığının anlaşılması, hâllerinde, vizeyi veren makamlar veya valiliklerce iptal edilir.

(2) Vizenin geçerlilik süresi içinde yabancıyla ilgili sınır dışı etme kararı alınması hâlinde vize iptal edilir."

Yukarıdaki durumlardan birinin gerçekleşmesi halinde idarenin vizeyi iptal etme yönünde bir takdir yetkisi bulunmayıp idare, vizeyi iptal etme yükümlülüğü altındadır[301]. Kanunda geçen "…iptal edilir." hükmü idareye bir görev yüklemektedir. Vizenin iptali kararı da vizenin reddi kararı gibi YUKK m.17 gereği ilgilisine tebliğ edilir.

Pasaport veya vesika verilmesi yasak olan kişiler

Anayasa ve uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan seyahat hürriyeti, başta pasaport olmak üzere kişilerin yurt dışına çıkış yapabilmesini sağlayan evrakları edinme hakkını içermektedir. Dolayısıyla devletleri de vatandaşlarına karşı bir yükümlülük altına sokmaktadır. Bu nedenle devletler, vatandaşlarına seyahat etmelerine imkân sağlayacak belgeleri düzenlemekle yükümlüdürler. Aksi bir işlem, kişilerin yurt dışına seyahat hürriyetinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Devletlerin vatandaşlarına pasaport vermeyi reddetmesi, mevcut olan pasaportlarını iptal etmesi yahut bu pasaportların süresini uzatmayı reddetmesi kişilerin seyahat hürriyetinden yararlanamamasına sebep olur. Devletlerin bu işlemleri keyfi şekilde yapamayacağı düşünüldüğünde, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran bu işlemlerin anayasa, uluslararası sözleşmeler ve kanunlara uygun şekilde yapılması gerekmektedir[302].

Seyahat hürriyetinin düzenlendiği Anayasa'nın 23. maddesi, yurt dışına seyahat hürriyetinin *ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabileceğini* hüküm altına almıştır. Hal böyleyken

---

[301] Barış Teksoy, "6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3, C. 62 (2013): 888.

[302] Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, s.122-123.

vatandaşın yurt dışına çıkış hürriyeti, hâkim kararına bağlı olmak şartıyla ancak bir suç soruşturması veya kovuşturması nedeniyle sınırlanabilecektir. Kişilere pasaport yahut yerine geçen bir vesika verilmemesinin yurt dışına çıkış hürriyetinin sınırlandırılmasına yol açacağı düşünüldüğünde Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinin, Anayasanın 23. maddesi eşliğinde değerlendirilmesi bir zarurettir.

Anayasa'nın 23. maddesi:

"Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir."

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi:

"Yurt dışına çıkmaları; mahkemelerce yasaklananlara, memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere ve terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen yurtdışındaki her türlü eğitim, öğretim ve sağlık kuruluşları ile vakıf, dernek veya şirketlerin kurucu ve yöneticisi olduğu veya bu yerlerde çalıştığı İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere pasaport veya seyahat vesikası verilmez.

Birinci fıkrada yazılı makamlar tarafından pasaport verilmesi veya yurt dışına çıkması yasaklananlarla, yurt dışında kalmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunduğu tespit edilenlerin süreleri dolan pasaportları yenilenmez, kendilerine Türkiye'ye dönmeleri için seyahat vesikası verilir."

Memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunan kişiler

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesine göre, *memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere* pasaport veya seyahat vesikası verilmeyecektir. Madde hükmünden anlaşılacağı üzere kanun, anayasada öngörülmeyen bir sınırlandırma sebebi belirlemiş ve genel güvenlik bakımından mahzurlu olduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilecek kişilere pasaport verilmeyeceği ifade edilmiştir. Madde mevcut haliyle doktrinde de tartışılan önemli hususlardan biridir. Anayasada seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından öngörülmeyen genel güvenlik sebebi, kanun hükmünde ifade edilerek sınırlandırmanın nedeni haline gelmiştir. Diğer bir husus ise genel güvenlik bakımından mahzurlu olan kişilerin İçişleri Bakanlığınca tespit edileceğidir. Yani

anayasanın açıkça yargı kararına bıraktığı bir konuda İçişleri Bakanlığı kararı ile kişinin yurt dışı seyahat hürriyeti sınırlandırılmış olacaktır[303].

Mezkûr madde 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olmuş, Anayasa Mahkemesi ise o dönemde tartışmalara yol açan şu kararı vermiştir:

> "… Böyle bir kişiye yurttan çıkma müsaadesi verilmesi, hareket ve faaliyetlerinin tamamen denetim dışında kalması ve zararlı sonuçlar doğurması gibi sakıncalar sebebiyle, caiz görülemez. Kaldı ki, idareye verilen bu yetki sınırlıdır, içişleri Bakanlığı bu sınırlı yetkiye dayanarak bir kimsenin memleketten ayrılmasında millî güvenlik bakımından sakınca bulunup bulunmadığını tespit edecektir. Bakanlığın yapacağı bu tespitte kazai denetime tabi olduğundan keyfi tasarruf endişesine de yer verilmemek gerekir". [304]

Kararın bu kısmına muhalefet eden Hakkı Ülkmen'in muhalefet şerhi şu şekildedir:

> "Hiç şüphesiz millî güvenlik mülâhazaları dış seyahat hürriyetinin sınırlanmasını da gerektirebilir. Ancak bu sınırlama objektif, vazıh ve müstakar ölçülere bağlanarak yapılmalı ve idarî makamların sübjektif görüş ve anlayışlarına bağlı tutulmamalıdır. Anayasa'nın maksat ve amacı da bunu sağlamaktır. Henüz sosyal devlet kavramı ile sosyalist devler kavramının ayırt edilemediği bir ülkede idarî makamların takdiri ile dış seyahat hürriyetinin kayıtlanmasına cevaz verilmesi keyfi ve indi uygulamalara yol açan bir esas olmak itibariyle Anayasa'nın 11 ve 18 inci maddelerinin sözüne ve ruhuna aykırıdır ve seyahat hürriyetinin özüne dokunmaktadır. Yeni Anayasa karsısında Pasaport Kanununun bahse konu 22 nci maddesi yeniden düzenlenmek icap eder."[305]

Gerçekten de söz konusu kanun hükmü idareye çok geniş bir takdir alanı sağlamakta ve idareyi keyfiliğe yönlendirme tehlikesi taşımaktadır. İçişleri Bakanlığı kararlarının idari yargıda denetime tabi olması keyfiliğin olmayacağı anlamına gelmemektedir. Tanör'e göre bu hüküm idareyi, kişiler hakkında gizli soruşturmalar yapmaya yani bir anlamda fişlemeye ve bu soruşturmalara dayanarak karar vermeye yönelteceği için Pasaport Kanunu'nun bu hükmü yürürlükten kaldırılmalıdır[306].

Pasaport Kanunu'nun 22. madde hükmüne göre hakkında herhangi bir cezai soruşturma olmayan kişiler dahi İçişleri Bakanlığınca "mahzurlu" olarak

---

303 Nimet Özbek Hadimoğlu, "Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanların Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü İle Pasaport Kanununun 23. Maddesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 3, C.67 (2012): 128.

304 AYM 1963/190 E -1963/100 K., 29.04.1963 T.

305 AYM 1963/190 E -1963/100 K., 29.04.1963 T.

306 Bülent Tanör, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, (İstanbul: Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği Yayınları, 1997): 110.

değerlendirilebilecek ve bu kişilere pasaport verilmeyebilecektir[307]. Her ne kadar doktrinde idari işlemin sebebinin somut olgu, olay ve durumlara dayanması gerektiği[308] ifade edilmiş olsa da bu hükme dayanılarak çok sayıda kişinin yurt dışına çıkışı fiili olarak engellenmiştir[309].

Pasaport Kanunu'nun 22. madde hükmünün Anayasaya açıkça aykırı olmasından dolayı doktrinde Anayasa hükmünün doğrudan uygulanması gerektiğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konuya bu açıdan da yaklaşılması gerekmektedir. Anayasa hukuku öğretisine göre sonradan çıkan kanunun hükümleri önceden çıkan kanun hükümleriyle çatışıyorsa sonraki kanun önceki kanunu ilga eder[310]. Anayasanın ise kanun hükümlerini ilga edip edemeyeceği tartışmalıdır. Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda her iki yönde de kararları bulunmaktadır[311]. Doktrinde bu konuya ihtiyatlı yaklaşılmıştır. Ancak benimsenen görüş bir kanun, Anayasaya açıkça aykırılık teşkil ediyorsa bu durumda doğrudan Anayasa hükmünün uygulanması yönündedir[312]. Teziç, bu konuda şu ifadelerde bulunmuştur: *"Sonradan yürürlüğe giren bir anayasa, önceden yürürlükte bulunan bir kanun ile çeliştiğinde eğer ki anayasa konuya ilişkin açık ve ayrıntılı hükümler içeriyorsa bu durumda sonradan yürürlüğe giren anayasa da bir kanun olduğu için aynı konuyu düzenlemiş kanunları zımni olarak ilga ettiği kabul edilmelidir".* [313]

Bu durumda Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi, Anayasa'nın 13. ve 23. maddelerine açıkça aykırı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Öncelikle konuya sınırlandırma sebepleri bakımından yaklaşılması gerekmektedir. Anayasaya göre temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında ilgili maddelerdeki özel sınırlandırma sebeplerine dayanılabilecektir. Seyahat hürriyeti bakımından bu sebepler "*suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle"* sınırlıdır. Görülmektedir ki anayasada genel güvenlik gibi bir sınırlandırma sebebi öngörülmemiştir. Dolayısıyla da Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi sınırlandırma sebebi nedeniyle anayasaya açıkça aykırıdır. Bununla birlikte vatandaşın yurt dışına çıkış hürriyetinin ancak hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabileceği 23. maddede hüküm altına alınmıştır.

---

307 Hadimoğlu, "Genel Güvenlik", 122.
308 Metin Günday, *İdare Hukuku*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2004), 141.
309 Esen, *Dolaşım Özgürlüğü*, 141.
310 Gözler, *Hukuka Giriş*, 244.
311 AYM 1963/205 E.- 1963/123 K., 22.5.1963 T.; AYM 1976/13E.- 1976/31K. 3.6.1976 T.
312 Hadimoğlu, "Genel Güvenlik", 130.
313 Teziç, *Anayasa Hukuku*, 68.

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinde ise bu yetki İçişleri Bakanlığına verilmektedir. Yani Anayasa'ya göre kesin bir şekilde yargı organı tarafından kullanılması gereken bir yetki kanun ile yürütme organına verilmektedir ki bu durum da Anayasaya açık bir aykırılık teşkil etmektedir.

Pasaport Kanunu'nun 22. madde hükmüne benzer bir düzenleme, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası ilan edilen olağanüstü hal sürecinde de yapılmıştır. 18.10.2016 tarihli ve 6749 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunun 5. madde hükmü şu şekildeydi:

> " (1) Millî güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı nedeniyle haklarında idari işlem tesis edilenler ile aynı gerekçeyle haklarında suç soruşturması veya kovuşturması yürütülenler, işlemi yapan kurum ve kuruluşlarca ilgili pasaport birimine derhal bildirilir. Bu bildirim üzerine ilgili pasaport birimlerince pasaportlar iptal edilebilir.
>
> (2) Birinci fıkraya göre ilgili pasaport birimine isimleri bildirilen kişilerin eşlerine ait pasaportlar da genel güvenlik açısından mahzurlu görülmesi halinde aynı tarihte İçişleri Bakanlığınca iptal edilebilir."

Yukarıda yer verilen hükmün 6749 sayılı Kanun ile değiştirilerek kabul edilmesi üzerine Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi 24.07.2019 tarihli kararında Kanun hükmünü Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Kararın gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Seyahat hürriyetinin suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla kanunla sınırlanabileceği, vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararıyla sınırlanabileceği hüküm altına alınmıştır.
>
> Dava konusu kural ise belirli koşullardaki kişilerin haklarında bir suç nedeniyle yapılan soruşturma ya da kovuşturma olmaksızın ve hâkim kararı aranmaksızın pasaportlarının bakanlıkça iptaline karar verilebilmesine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle kural, Anayasa'nın yerleşme ve seyahat özgürlüğüne tanıdığı güvencelerle bağdaşmamaktadır.
>
> Olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklere Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınmasına Anayasa belirli koşullarda cevaz vermiştir. Bu nedenle kuralın olağan dönemde seyahat özgürlüğüne aykırı olduğu yönünde yapılan tespit kuralın olağanüstü dönemle sınırlı uygulamasını kapsamamaktadır". [314]

[314] AYM 2016/205 E.- 2019/63 K., 24.07.2019 T.

Söz konusu Anayasa Mahkemesi kararından da görüleceği üzere, hâkim kararı aranmaksızın, bakanlıkça pasaportların iptali yönünde bir karar alınması, Anayasa'nın 23. maddesine aykırılık teşkil etmektedir. Bu kararın şu şekilde de değerlendirilmesi gerekmektedir: Hâkim kararı olmadan bir kişinin pasaportunun iptal edilmesi hukuka aykırı olduğu gibi hâkim kararı olmaksızın bir kişi hakkında muğlâk, soyut ve içeriği belirsiz kavramlara dayanılarak İçişleri Bakanlığınca pasaport verilmemesi hükmü de hukuka aykırıdır.

Pasaport Kanunu'na eklenen Ek-7. maddede de bu hükme benzer bir düzenleme bulunmaktadır[315]. Ek-7. maddeye göre olağanüstü hal sürecinde ve sonrasında kamu görevinden ihraç edilmiş olanlar veya rütbeleri alınmış olanlardan aynı nedenlerle haklarında devam eden soruşturma veya kovuşturma bulunmayan kişilere, haklarında kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilenlere, mahkûmiyet kararı bulunanlardan cezası tümüyle infaz edilenlere veya ertelenenlere, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilenlere başvurmaları halinde kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna göre İçişleri Bakanlığınca pasaport verilebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu düzenleme de Anayasa'ya açık şekilde aykırıdır. Madde hükmünden anlaşılacağı üzere kişinin hakkında soruşturma bulunmasa yahut kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilse ya da beraat kararı verilse dahi bu durum kişinin pasaport alması bakımından yeterli olmamaktadır. Cumhuriyet Savcılıkları veya Mahkemeler tarafından hakkında verilen kararlara rağmen kişilere pasaport verilebilmesi kolluk birimlerince yapılacak araştırmaya

---

315 *"Millî güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı nedeniyle;*
A) 20/7/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilan edilen olağanüstü hal kapsamında kabul edilen kanunlar uyarınca kamu görevinden çıkarılmaları veya rütbelerinin alınması nedeniyle pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan, B) 18/10/2016 tarihli ve 6749 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunun 5 inci maddesi ve 27/6/1989 tarihli ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin geçici 35 inci maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan, C) Mahkemelerce yurt dışına çıkmaları yasaklananlar hariç olmak üzere bu Kanunun 22 nci maddesi uyarınca pasaportları iptal edilenler ile haklarında pasaport verilmemesine yönelik idari işlem tesis edilmiş olanlardan, haklarında aynı nedenlerden dolayı; devam etmekte olan herhangi bir idari veya adli soruşturma veya kovuşturma bulunmayanlara, kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilenlere, mahkûmiyet kararı bulunanlardan cezası tümüyle infaz edilenlere veya ertelenenlere, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilenlere, başvurmaları hâlinde kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna göre İçişleri Bakanlığınca pasaport verilebilir."

göre sonuçlanacaktır. Hal böyleyken mevcut hukuk düzeninde, hakkında soruşturma bulunmayan yahut hakkında beraat kararı verilmiş vatandaş dahi genel güvenlik bakımından "mahzurlu" kabul edilebilecektir. Nitekim uygulamada bu yönde kararlar da verildiği görülmektedir. Bu durum masumiyet karinesinin açık bir şekilde ihlalidir.

Ankara 16. İdare Mahkemesi'nin 27.02.2020 tarihli kararına konu olayda, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde sekreter olarak görev yapmaktayken 692 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kamu görevinden çıkarılan kişi, iptal edilen pasaportunun yeniden aktif hale getirilmesi için idareye başvuruda bulunmuş, idare başvuruyu reddetmiş, kişi de bunun üzerinde dava açmıştır. Söz konusu davanın Ankara 16. İdare Mahkemesinin 27.02.2020 tarihli kararı ile reddine karar verilmiştir[316]. Davacının istinaf başvurusunda bulunması üzerine somut olay Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi tarafından incelenmiştir. 10. İdari Dava Dairesi somut olay ile ilgili vermiş olduğu kararda,

> "Davacı tarafından hakkında ihraç işlemi ile aynı nedenlerden dolayı herhangi bir soruşturma veya kovuşturma açılmadığı belirtilmiş olup Dairemizce UYAP üzerinden yapılan incelemede de hakkında herhangi bir soruşturmaya veya kovuşturmaya rastlanmamıştır.
>
> Bu durum karşısında TC Anayasasının 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmaksızın ancak kanunla sınırlanabileceğinin öngörülmesi ve hakkında mahkemece verilmiş herhangi bir karar olmadan davacının yurt dışına çıkma hürriyetinin kısıtlanmasına olanak bulunmadığı gözetildiğinde davacıya pasaport verilmemesine ve pasaportuna şerh konulmasına ilişkin işlemde hukuka uyarlık, bu işlemin iptali istemiyle açtığı davanın reddi yolundaki idare mahkemesi kararında hukuki isabet görülmemiştir". [317]

Yukarıda yer verilen kararda da görüleceği üzere seyahat hürriyetinin ancak hâkim kararına bağlı olarak bir suç soruşturması veya kovuşturması nedeniyle sınırlanabileceği, KHK ile kamu görevinden ihraç edilmiş olsa da hakkında soruşturma veya kovuşturma bulunmayan kişilerin seyahat hürriyetlerinin sınırlandırılmasının, idarenin takdir yetkisine bırakılamayacağı İdare Mahkemesi tarafından dahi görmezden gelinmiştir. Bölge İdare Mahkemesi tarafından verilen kararla işlemin hukuka aykırılığı tespit edilmiştir. Hal böyleyken vurgulanması gereken husus Mahkemelerin, idarenin takdir yetkisini değerlendirirken başta anayasada benimsenmiş ilkeler olmak üzere değerlendirme yapması ve idarenin keyfi

316 Ankara 16. İdare Mahkemesi 2018/2132 E. -2020/476 K. 27.02.2020 T.

317 Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi 2020/1808 E.- 2020/1967 K. 26.10.2020 T.

şekilde kullandığı takdir yetkilerine hukuki zemin oluşturmaması gerektiğidir. Aksi takdirde 29.04.1963 tarihli Anayasa Mahkemesi kararında ifade edilen kazai denetimin bizzat kendisi, idarenin keyfi şekilde tasarrufta bulunmasına hukuki zemin hazırlayacaktır.

Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin 03.06.2021 tarihli kararı ile Pasaport Kanunu'na eklenen Ek 7. maddesinin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline karar verilmiştir. Kararda şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Dava konusu kurallarda İçişleri Bakanlığı tarafından kapsamda yer alan kişilere pasaport verilebilmesi bu kişilerin haklarında aynı nedenlerden dolayı; devam etmekte olan herhangi bir idari veya adli soruşturma veya kovuşturmanın bulunmaması, kovuşturmaya yer olmadığına, beraatine, ceza verilmesine yer olmadığına, davanın reddine veya düşmesine karar verilmiş olması, mahkûmiyet kararı bulunanların ise cezalarının tümüyle infaz edilmiş veya ertelenmiş olması ya da hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olmasının yanı sıra kolluk birimlerince yapılacak araştırma sonucuna bağlanmıştır. Kurallara göre tüm bu şartların gerçekleşmesi durumunda dahi pasaport verilmesi konusunda İçişleri Bakanlığının takdir yetkisi bulunmaktadır.
>
> Anayasa'nın 23. maddesi uyarınca yurt dışına çıkma hürriyetinin ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabileceği ve hâkim kararı güvencesine bağlandığı gözetildiğinde dava konusu kurallarda Anayasa'nın anılan maddesinde yer almayan sınırlama sebepleriyle de söz konusu hürriyetin sınırlandığı ve kuralların yurt dışına çıkış yapılabilmesini idarenin yetkisine bırakarak Anayasa'da belirtilen sınırlama sebeplerine bağlanan hâkim kararı güvencesini ihlal ettiği görülmektedir. Bu itibarla kuralların yurt dışına çıkma hürriyetini Anayasa'ya aykırı olarak sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır.
>
> Açıklanan nedenlerle kurallar, Anayasa'nın 13. ve 23. maddelerine aykırıdır. İptalleri gerekir". [318]

Kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe gireceği hükme bağlanmıştır.

Türk vatandaşlarının seyahatlerinin sınırlandırılması veya yasaklanması

Pasaport Kanunu'nun 23. maddesinde, Türk vatandaşlarının seyahatlerinin sınırlandırılması veya yasaklanması hüküm altına alınmıştır. Bu düzenleme Türk vatandaşlarının tümü hakkındaki genel nitelikli bir düzenlemedir[319].

---

[318] AYM 2019/114 E.- 2021/36 K., 03.06.2021 T.

[319] Rona Aybay, *Amerikan, İngiliz ve Türk Hukukunda Yurt Dışına Çıkma ve Yurda Girme Özgürlüğü*, (Ankara: ODTÜ İdarî Bilimler Fakültesi Yayın No: 26, 1975), 158.

Bu maddeye göre:

> "Cumhurbaşkanı, harp tehlikesi veya memleket güvenliğine veya sağlık durumuna dokunan diğer olağanüstü haller dolayısıyla Türk vatandaşlarının yabancı memleketlere gitmelerini kısmen veya tamamen men edebileceği gibi, siyasi ve ekonomik mülahazalarla sadece belli ülkeler için geçerli pasaport düzenlenmesine de karar verebilir.
>
> Harp tehlikesi, yabancı memleketlerde zuhur edebilecek dâhili karışıklıklar veya salgın hastalıklar sebebiyle veya siyasi veya ekonomik nedenlerle dış memleketlerdeki pasaport vermeye yetkili Türkiye Cumhuriyeti makamları, Dışişleri Bakanlığının talimatı veya muvafakati ile Türk vatandaşlarına verecekleri pasaportları, yalnız belli memleketlere gitmek için muteber olmak üzere tanzim edebilirler"

Pasaport Kanunu'nun 23. maddesi, hükümde yer verilen sınırlandırma sebeplerinden hareketle aşağıda açıklanacaktır.

Sağlık durumuna ilişkin nedenler

Pasaport Kanunu'nun 23. maddesinde, sağlık durumuna dokunan olağanüstü haller dolayısıyla Türk vatandaşlarının yabancı memleketlere gitmelerini kısmen veya tamamen yasaklanabileceği kabul edilmiştir. Hükmün amacı, vatandaşların salgın hastalık vb. görüldüğü ülkelere gidişinin yasaklanarak gerek kendilerinin gerekse de döndükleri zaman toplumun genel sağlını koruma altına almaktır. Ancak bu hükmün diğer anayasal değerlerle ve hükümlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir[320].

Harp tehlikesi veya memleket güvenliğine ilişkin nedenler

Madde hükmünde, harp tehlikesi veya memleket güvenliğine ilişkin nedenler dolayısıyla Türk vatandaşlarının yabancı memleketlere gitmelerini kısmen veya tamamen yasaklanabileceği kabul edilmiştir. Hükmün amacının, vatandaşların yaşam hakkını korumak olduğu ifade edilmiştir[321].

Siyasi ve ekonomik mülahazalar

Siyasi ve ekonomik mülahazalarla, vatandaşların seyahat hürriyetinin kısıtlanması, yukarıda ifade edilen nedenlerden ayrıksı şekilde değerlendirilmelidir. Vatandaşların sağlık veya yaşam haklarının korunması için bu sınırlamaların mümkün olabileceği diğer anayasal hükümler eşliğinde değerlendirilebilecekken

---

320 Hadimoğlu, "Genel Güvenlik", 146.
321 Hadimoğlu, "Genel Güvenlik", 147.

ekonomik ve siyasi nedenlerle kişilerin seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasının da idareye geniş bir takdir yetkisi sağlandığı görülmektedir[322].

Yabancıların Türkiye'de ikametleri ve seyahatleri hakkında kanundan kaynaklanan sınırlamalar

Yabancıların Türkiye'de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun, yabancı kişilerin Türkiye'de hangi şatlar dâhilinde ikamet ve seyahat edebileceklerini genel olarak düzenlemiştir. Kanun'un 1. maddesine göre Türkiye'ye girmesi yasak olmayanlar ve Pasaport Kanunu hükümlerine göre gelen yabancılar, bu kanundaki şartlar dâhilinde Türkiye'de ikamet ve seyahat edebileceklerdir. Kanun'un devamı maddelerinde yabancı kişilerin ikamet tezkeresi alma usulü ve şartları belirtilmiştir. Bu kanun bakımından konumuz itibariyle değerlendirilmesi gereken husus yabancıların sınır dışı edilme prosedürüdür.

Sınır dışı etme işlemi

Bir devletin ülkesel egemenlik yetkisine dayanarak bir yabancıyı genel güvenlik, kamu düzeni vb. gerekçelerle ülkeden çıkarmasına karar verme yetkisine "sınır dışı etme" denilmektedir[323]. Devletler, kişiler hakkında sınır dışı etme kararlarının alınmasında münhasıran yetkilidir[324]. Bu yetki, uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat ile sınırlanabilir.

Sınır dışı etme işleminin hukuki dayanağını YİSK'nin 19. maddesi oluşturmaktadır. Bu maddeye göre:

> "İçişleri Bakanlığınca memlekette kalması umumi güvenliğe, siyasi ve idari icaplara aykırı sayılan yabancılar verilecek muayyen müddet zarfında Türkiye'den çıkmağa davet olunur. Bu müddetin sonunda Türkiye'yi terk etmeyenler sınır dışı edilebilirler."

Aybay, bu hükümden kamu düzeninin anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir[325]. Bununla birlikte YİSK'nin 20. maddesinde öngörülen pasaportlarını zayi etmiş olan veya pasaportlarının hükmü kalmamış bulunan yabancılar, 15 gün içinde pasaport veya tabiiyet ilmühaberi almamaları durumunda sınır dışı edilebileceklerdir. Yine YİSK 21/4 hükmü gereğince, tabiiyetsiz veya Türk kültürüne

322 Hadimoğlu, "Genel Güvenlik", 150.
323 Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 227.
324 Yılmaz Altuğ, *Yabancıların Hukuki Durumu* , (İstanbul: Menteş Matbaası, 1971):125.
325 Aybay, *Yabancılar Hukuku*, 240.

bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı karar verecektir.

Kanun'un 22. maddesinde:

> "Türkiye'den sınır dışı edilenler İçişleri Bakanlığının hususi müsaadesi alınmadıkça Türkiye'ye dönemezler, bunlardan ağır ceza mahkemesinin görevine giren bir suçtan dolayı Türkiye'de mahkûm olmuş ve cezası çektirilerek sınır dışı edilmiş olanlar bir daha Türkiye'ye giremezler; ancak İçişleri Bakanlığının müsaadesiyle durmadan transit geçmeleri caizdir. Sınır dışı edilenlerin yol masrafları kendilerine aittir. Bu masrafları ödemekten aciz olanların sevkleri Devletçe sağlanır."

Buna göre sınır dışı edilmesine karar verilenler Türkiye'ye ancak izinle dönebileceklerdir. Sınır dışı etme kararı, idari işlem niteliğinde olduğu için bu işlem aleyhine idari yargıda iptal davası açılabilecektir. YUKK m.53/3 hükmü gereğince iptal davasının sınır dışı etme kararının tebliğinden itibaren 7 gün içinde açılması gerekir. İdare Mahkemesine yapılan bu başvurular, 15 gün içinde kesin olarak sonuçlandırılır. Yargı yoluna başvurulması halinde yargılama neticeleninceye kadar yabancı sınır dışı edilemeyecektir. Fakat bu kurala 676 sayılı KHK ile YUKK m.54 hükmüne getirilen bir istisnaya göre, 54. maddenin birinci fıkrasının b, d, k bentleri kapsamında bulunduğu değerlendirilen kişiler hakkında verilen sınır dışı etme kararları, yargı yoluna başvurulmuş olsa dahi her an icra edilebilecektir[326].

Bu hususla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nin 30.05.2019 tarihli Y.T. Başvurusunda vermiş olduğu kararın incelenmesi gerekmektedir[327]. Bu karar aynı zamanda Anayasa Mahkemesi'nin ilk pilot kararı olma özelliğini de taşımaktadır. Karara konu olayda başvurucu, tespit edilememiş bir tarihte yasal olarak Türkiye'ye giriş yapmıştır. Sonraki süreçte Türk vatandaşı A.T. ile evlenmiştir ve bu evlilikten 4 çocuğu bulunmaktadır. Başvurucu, Yalova'da ikamet etmektedir. Kolluk kuvvetleri tarafından yapılan rutin kontrollerde başvurucu hakkında G-87 kodu yani yurda giriş yasağı olduğu anlaşılmıştır. Yalova Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü, başvurucu hakkında 30.09.2016 tarihli kararı ile YUKK m.54/1-d hükmü uyarınca sınır dışı etme kararı vermiştir. Başvurucu bu karar üzerine 31.10.2016 tarihinde Bursa İdare Mahkemesinde yürütmeyi durdurma talepli dava açmıştır. Başvurucu söz konusu sınır dışı etme kararının her an icra edilebilir bir karar olması gerekçesiyle de tedbir

---

[326] Nimet Özbek, Döndü Kuşçu, "Anayasa Mahkemesinin 30.05.2019 Tarihli Pilot Kararı (YT Kararı) İncelemesi ve Sınır Dışı Kararına Karşı Etkili Başvuru Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3, C.14 (2020):5.

[327] AYM Y.T. Başvurusu, Karar Tarihi: 30.05.2019, Başvuru Numarası: 2016/22418.

talepli olarak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvurucu İdare Mahkemesi nezdinde açılan iptal davasının kendiliğinden sınır dışı etme işleminin icrasını durdurmadığı gerekçesiyle pratikte etkili bir yol olmadığı bu nedenle de etkili başvuru hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi'ne göre hakkında sınır dışı etme kararı alınan kişilerin ülkelerinde karşılaşabilecekleri risklere karşın koruma sağlayacak etkili bir yolun olması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne göre sınır dışı etme kararları bağımsız bir yargı organı tarafından denetlenmelidir; bu denetim süreci içerisinde sınır dışı etme kararı uygulanmamalıdır ve tarafların yargılama sürecine etkin katılımı sağlanmalıdır. Anayasa Mahkemesi 676 sayılı KHK ile getirilen istisna hükmüne kadar sınır dışı etme işlemlerine ilişkin yapılan tedbir taleplerini, yargı yollarının tüketilmemiş olması ve bu süreçte sınır dışı etme işleminin gerçekleşme ihtimalinin bulunmaması nedeniyle reddetmiştir. Fakat 676 sayılı KHK ile getirilen istisnalar, başvurucunun her aşamada sınır dışı edilmesine imkân sağladığından dolayı Anayasa Mahkemesi bu başvuruda tedbir talebinin kabul etmiş ve başvurucunun etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Söz konusu ihlalin yapısal bir sorundan kaynaklanması nedeniyle Anayasa Mahkemesi pilot karar usulünün uygulanmasına karar vermiştir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesine göre "*Yurt dışına çıkmaları; mahkemelerce yasaklananlara… pasaport veya seyahat vesikası verilmez."* Türk hukukunda yürürlükteki mevzuat hükümleri uyarınca, kişiler hakkında yurt dışı çıkış yasağı kararı verilmesini mümkün kılan yasal düzenlemelerden biri Ceza Muhakemesi Kanunu'nda öngörülmüştür. Bu Kanun'un "Adli Kontrol" başlığını taşıyan 109. maddesine göre *"Bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, 100 üncü maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adlî kontrol altına alınmasına karar verilebilir."* Bu maddeye göre kişiler hakkında uygulanmasına karar verilebilecek adli kontrollerden birisi de yurt dışı çıkış yasağıdır.

Koruma tedbirleri, ceza muhakemesinde soruşturmanın veya kovuşturmanın gereği gibi yapılabilmesi veya yargılama neticesinde hükmedilen cezanın infazının mümkün kılınabilmesi amacıyla başvurulabilen ve temel hak ve özgürlüklere geçici

bir müdahale öngören işlemlerdir. Yani ceza muhakemesinde koruma tedbirleri iki amaca hizmet etmektedir: Soruşturmanın veya kovuşturmanın gereği gibi yapılabilmesini sağlamak yani delillerin karartılmasını önlemek; şüpheli veya sanığın bu aşamalarda hazır bulunmasını sağlamak ve neticede bir mahkûmiyete hükmedilmesi durumunda bu hükmün infazını yapılabilir kılmaktır[328].

Anayasa Mahkemesi de koruma tedbirlerini yukarıda yer verilen perspektifle değerlendirmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 27.02.2019 tarihli Hülya Kar Kararında, koruma tedbirleri şu şekilde açıklanmıştır:

> "Koruma tedbirleri, sorusturma ve kovusturma sürecinde bir temel hakkı hükmün kesinleşmesinden önce kısıtlayan, geçici, gecikemez ve kural *olarak* hâkim kararını gerektiren tedbirlerdir. Başlıca iki amacı sağlamak üzere koruma tedbirlerine karar verilmektedir. Bu amaçlardan ilki daha sonra tesis edilecek hükmün kâğıt üstünde kalmasına engel olmak yani hükmün infaz edilebilirliğini sağlamak; ikincisi ise maddi gerçeğin ortaya çıkmasını temin etmektir. Koruma tedbiri kararlarının kişilerin bireysel başvuru kapsamındaki haklarından bir veya daha fazlasının ihlal edilmesi sonucunu doğurması mümkündür". [329]

Anayasa Mahkemesi kararında da ifade edildiği üzere, kişiler hakkında verilebilecek koruma tedbirleri kararları, bireysel başvuruya konu yani Anayasa ve AİHS'in ortak koruma kapsamı içerisinde yer alan temel hak ve hürriyetleri ihlal etme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle koruma tedbirlerine ancak ölçülülük ilkesine uygun bir şekilde başvurulmalıdır. Koruma tedbirleri ile gerçekleştirilecek bir müdahaleye gerek bulunmamasına rağmen bir koruma tedbirine hükmedilmişse bu durumda ceza muhakemesinin amacına hizmet eden bir tedbirinin varlığından ziyade temel hak ve hürriyetlere gerçekleştirilen hukuka aykırı bir müdahaleden söz edilebilecektir[330].

Yukarıda açıklanan nedenlerle, koruma tedbirlerine hükmedilebilmesi için bu tedbirlere hâkim olan şu ilkelere uymak gerekmektedir: Yasallık, geçicilik, araç oluş, gecikmede tehlike, görünüşte haklılık, oranlılık ve bir karara dayanma.

Koruma tedbirleri, temel hak ve hürriyetlere müdahale edilmesini mümkün kılması nedeniyle Anayasa'nın 13. maddesi gereği ancak yasal bir dayanağa sahip olması halinde uygulanabilecektir. Yasa tarafından öngörülmemiş bir koruma tedbirinin uygulanmasına karar verilemeyeceği gibi öngörülen bir koruma tedbirinin

---

328 Cumhur Şahin, *Ceza Muhakemesi Hukuku -I-*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 269.
329 AYM Hülya Kar Başvurusu, Karar Tarihi: 27.02.2019, Başvuru Numarası: 2015/20360.
330 Şahin, *Ceza Muhakemesi*, 270.

şartları, sebepleri ve kapsamı kıyas yoluyla genişletilemeyecektir[331]. Koruma tedbirleri, geçici nitelikteki tedbirlerdir. Bu geçicilik tedbirden beklenen amacın gerçekleşmesini ifade etmektedir. Yani hiçbir koruma tedbiri ilânihaye uygulanamayacaktır. Amacın gerçekleşmesi, uygulanmasına devam edilen koruma tedbirini hukuka aykırı hale getirecektir[332]. Koruma tedbirleri, ceza muhakemesini yapılabilir kılmanın veya hükmün infaz edilebilirliğini sağlamanın bir aracı niteliğindedir[333].

Koruma tedbirlerine ancak gecikmesinde bir tehlike olması durumunda başvurulabilecektir. Tedbire başvurulmaması bir tehlike arz etmiyorsa bu durumda koruma tedbirine karar verilmesine de gerek yoktur[334]. Koruma tedbirlerine karar verilebilmesi için görünüşte haklılık bulunmalıdır. Bu şart kesin bir haklılığı ifade etmemekle birlikte koruma tedbirine başvurulabilmesi için görünüşte haklı nedenlerin var olması gerektiğini ifade etmektedir. Yani bir olayda koruma tedbiri uygulanmasına karar verilirken bu tedbirin haklı olup olmadığı araştırılmamakta, haklılık konusunda bir ihtimalin varlığı aranmakta diğer bir ifadeyle bu ihtimalin varlığı ile yetinilmektedir[335].

Anayasa'nın 13. maddesinde ifade edildiği üzere temel hak ve hürriyetlere gerçekleştirilecek müdahaleler ölçülülük ilkesine aykırı olamayacaktır. Bu ilke koruma tedbirlerine de hâkim olan bir prensiptir. Buna göre koruma tedbirlerine hükmedilirken ölçülülük ilkesine riayet edilmelidir. Bu durum ise koruma tedbirleri özelinde, ulaşılmak istenilen amaç ile hükmedilen koruma tedbirinin makul bir ölçü içinde olması gerektiğini ifade etmektedir[336]. Koruma tedbirlerinin bir karara dayanması, kural olarak soruşturma aşamasında sulh ceza hâkiminin istisnai durumlarda cumhuriyet savcısının, kovuşturma aşamasında ise yargılamayı yapan mahkemenin koruma tedbirleri uygulanması yönünde bir karar vermesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yukarıda açıklanan koruma tedbirlerine hâkim olan ilkelerin yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbiri özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

---

331 Şahin, *Ceza Muhakemesi,* 274.
332 Şahin, *Ceza Muhakemesi,* 274.
333 Şahin, *Ceza Muhakemesi,* 274.
334 Şahin, *Ceza Muhakemesi,* 274.
335 Mahmut Koca, "Bir Koruma Tedbiri Olarak Yurt Dışına Çıkarmama", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-2, C.7 (2003): 183.
336 Şahin, *Ceza Muhakemesi,* 275.

Yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbiri açık bir şekilde Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 109. maddesinde öngörülmüş bir tedbirdir. Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve hürriyetlerin *yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği,* Anayasanın 23. maddesine göre yurt dışı seyahat hürriyetinin sınırlanması sonucunu doğuracak müdahalelerin, *ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak* gerçekleştirilebileceği birlikte değerlendirildiğinde, yurt dışı seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasını öngören CMK m.109 hükmü Anayasa'nın 13. ve 23. maddelerinde öngörülen şartları taşımaktadır.

Yurt dışına çıkış yasağı da diğer koruma tedbirleri gibi geçici nitelik taşıyan bir tedbirdir. Buna göre örneğin kişi hakkında soruşturma aşamasında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar kovuşturma aşamasında ceza verilmesine yer olmadığına dair karar, beraat kararı veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmesi durumunda yurt dışı çıkış yasağı tedbirinin de kaldırılmasına karar verilecektir.

Yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbiri ile ulaşılmak istenen amaç kişinin yargılama aşamasında hazır edilebilir olmasını sağlamak ve kişinin yurt dışına gitmesine engel olmaktır. Çünkü yargılama neticesinde bir ceza mahkûmiyetine hükmedilmesi durumunda hükmün infaz edilebilirliği ancak kişinin mevcut olmasına bağlıdır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi bakımından yurt dışı çıkış yasağı tedbiri araçsallık özelliği taşımaktadır.

Pasaport Kanunu'nun 22. maddesi "*Yurt dışına çıkmaları; mahkemelerce yasaklananlara… pasaport veya seyahat vesikası verilmez."* hükmü, soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimliği, kovuşturma aşamasında yargılamayı yapan mahkemenin kişi hakkında vermiş olduğu yurt dışı çıkış yasağı kararını ifade etmektedir.

Kişiler hakkında yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbirinin uygulanmasında ölçülülük ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Ölçülülük ilkesi yukarıdaki kısımlarda ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Benzer açıklamalar yinelenmemekle birlikte birkaç hususun ifade edilmesi gerekmektedir. Yurt dışı çıkış yasağı adli kontrol tedbiri, hukukumuzda tutuklama tedbirinin bir alternatifi niteliğindedir. Bu nedenle tutuklama tedbiri yerine tutuklamadan beklenen fayda diğer adli kontrol tedbirleri ile

sağlanabilecekse bu tedbirlerden birine başvurulması gerekmektedir. Yurt dışı çıkış yasağı da bu tedbirlerden biridir. Fakat ifade edilmelidir ki uygulamada genel olarak kişiler hakkında peşinen yurt dışı çıkış yasağı uygulanmasına karar verilmekte ve genellikle bu yasak yargılamaların sonuna kadar uygulanmaktadır. Bu durumda ise uygulanan tedbirin süreklilik arz etmesi, anayasal haklar üzerinde giderek ağırlaşan bir sınırlamaya neden olmaktadır. Bu nedenle süregelen bir koruma tedbirinin durumun gerektirdiğinden daha uzun sürdüğünün anlaşıldığı durumlarda tedbir nedeniyle müdahale edilen anayasal hakların ihlali söz konusu olabilecektir[337]. Bu uygulama ise şüphesiz ölçülülük ilkesinin ihlal edilmesine yol açacaktır. Bu nedenle mahkemeler, temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahaleye katlanmayı gerektirecek nitelikte kamu yararını haklı kılan gerçek bir ihtiyacın varlığını göstermek zorunda oldukları gibi, süregelen koruma tedbirlerinin devamına ilişkin kararlarında da tedbirin devamını haklı kılan gerekçeleri göstermek mecburiyetindedir[338].

Bankacılık Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

19.10.2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu m.109/3: *"Faaliyet izni kaldırılan veya Fona devredilen bankanın hâkim ortakları ve tüzel kişi ortaklarının sermayesinin yüzde onundan fazlasına sahip gerçek kişi hissedarları ve yöneticilerinin… yurt dışına çıkışları yasaklanabilir."*

Kanun'un bu hükmüne dayanılarak, maddede ifade edilen kişiler hakkında yurt dışı çıkış yasağı konulabilecektir. Kişilerin yurt dışına çıkışının *ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak* gerçekleştirilebileceği değerlendirildiğinde madde hükmünün anayasa aykırı olduğu ifade edilebilecektir.

Bununla birlikte Bankacılık Kanunu m.132/13'te *"Fona borçlu gerçek kişi ile tüzel kişilerin kanunî temsilcileri hakkında 5682 sayılı Pasaport Kanununun 22 nci maddesi hükümleri Fonun talebi üzerine uygulanır."* hükmü yer almaktaydı. Söz konusu hüküm Anayasa Mahkemesi'nin 22.07.2008 tarihli kararında ile iptal edilmiştir. İptal kararının gerekçesinde şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Yurt dışına çıkma özgürlüğü sadece Anayasa'nın 23. maddesinde sayılan özel sınırlama nedenlerine bağlı olarak sınırlandırılabilecektir. 23. maddede yurt dışına çıkma yasağıyla ilgili sınırlama nedenleri vatandaşlık ödevi ve

[337] AYM Latife Akyüz Başvurusu, Karar Tarihi: 07.09.2021 Başvuru No:2016/50822.
[338] AYM Hülya Kar Başvurusu, Karar Tarihi: 27.02.2019, Başvuru Numarası: 2015/20360.

ceza soruşturması veya kovuşturması olarak gösterilmiştir. Anayasa'da sınırlama nedenlerinin sayılarak belirlenmiş olması, yasa koyucunun bunlar dışında kalan bir nedenle yurt dışına çıkma özgürlüğünün sınırlanması sonucunu doğuracak düzenlemeler yapamayacağını göstermektedir.

Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen sınırlama nedenlerine dayandırılmayan kuralla, vatandaşlık ödevi kapsamında olmayan kamu alacaklarının tahsili amacıyla borçlular hakkında yurt dışına çıkış yasağı konulması, Anayasa'nın 23. maddesinin güvence altına aldığı seyahat özgürlüğü alanına yapılan açık müdahale niteliğindedir". [339]

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

04.07.1934 tarihli 2559 numaralı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun münferit maddelerinde seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran hükümlere yer verilmiştir. Bu hükümlerden biri kamuoyunda "İç Güvenlik Paketi" olarak bilinen 27.03.2015 tarihli 6638 sayılı Kanunla eklenen PVSK m.13/1-H hükmüdür. Bu hükme göre *"Polis, başkalarının can güvenliğini tehlikeye düşürenleri, eylemin veya durumun niteliğine göre; koruma altına alır, uzaklaştırır ya da yakalar ve gerekli kanuni işlemleri yapar."*

Doktrinde PVSK'ye eklenen bu hüküm çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Hükmün eleştirilmesinin nedenlerinden biri eklenen bu hükmün tekrar mahiyetinde olmasıdır. PVSK m.13/1-A hükmünde zaten polisin "*Suçüstü hâlinde veya gecikmesinde sakınca bulunan diğer hâllerde suç işlendiğine veya suça teşebbüs edildiğine dair haklarında kuvvetli iz, eser, emare veya delil bulunan şüphelileri"* koruma altına alabileceği, uzaklaştırabileceği veya yakalayabileceği düzenlenmiştir. Bu nedenle, m.13/1-H ile yapılan bu değişikliğin tekrar mahiyetinde olduğu için gereksiz olduğu ifade edilmiştir[340].

Hükmün eleştirilmesinin diğer bir nedeni ise madde metninde geçen "can güvenliğini tehlikeye düşürenleri" ifadesinin hukuki olmayıp muğlâk, içeriği belirsiz ve keyfiyete neden olabilecek nitelikte oluşudur. Bu durumda polisin, bir fiili tamamen o anki yorumlamasıyla başkalarının hayatını tehlikeye sokan bir davranış olarak değerlendirip ve eylemi gerçekleştiren kişiler hakkında yakalama ve uzaklaştırma işlemi yapabilmesi muhtemeldir. Polisin kişilerin can güvenliğinin tehlikeye atılması nedeniyle yapacağı yakalama işlemi Anayasa m.19 kişi hürriyeti ve güvenliği kapsamındadır. Fakat polisin başkalarının hayatını tehlikeye sokan

339 AYM 2008/66 E -2008/131 K., 22.07.2008 T.

340 Abdullah Batuhan Baytaz, "6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'da Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2, C.74 (2015): 36.

eylemler olarak yorumladığı fiilleri gerçekleştiren kişileri uzaklaştırması ise Anayasa'nın 23. maddesinde yer alan seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğurmaktadır. Kanun'a 27.03.2015 tarihli 6638 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile "uzaklaştırma" ifadesinin ne anlama geldiği muğlâk olmakla birlikte keyfiliğe neden olabileceğinden dolayı eleştirilmiştir. Anayasa'nın 23. maddesine göre gerçekten de seyahat hürriyeti bir suçun işlenmesinin önlenmesi amacıyla kanunla sınırlandırabilecektir. Bu düzenlemenin ilgili maddelerde belirtilen sebebe bağlılık yönünden hukuka aykırılığı bulunmamaktadır. Ancak kanun hükmünde ifadesini bulan "uzaklaştırır" ibaresinin ne anlama geldiğinin belirsizliği, kanunilik şartının gerçekleşmesine engel olmaktadır. Çünkü kanun sadece TBMM tarafından yapılan bir işlemi ifade etmemekte belirlilik, öngörülebilirlik ve hukuki güvenlik kriterlerini de karşılamak zorundadır[341].

PVSK'de seyahat hürriyetinin sınırlandırılması sonucunu doğuran diğer bir düzenleme ise Ek-3. maddedir. Bu maddeye göre:

> "Polis, aşağıdaki hallerde gerekli görülen kişilerden; Devletin bütünlüğü, genel güvenliği ve Anayasa düzeni ile kaçakçılık ve uyuşturucu maddelerle ilgili olarak yaptığı suç soruşturmaları sırasında ifadesine başvurulacak olanlara, Vatandaşlık durumu ile bu Kanunun 17 nci maddesinde belirtilen kimlik tespiti yapılıncaya kadar, tespit edilmiş olan ikametgâh veya iş adreslerinden ayrılmamalarını yazılı olarak isteyebilir."

Bu hüküm Anayasa Mahkemesi'nin 26.11.1986 tarihli kararına konu olmuştur. Söz konusu kararda Anayasa Mahkemesi:

> "23. maddede, yerleşme ve seyahat özgürlüğünü sınırlayacak makam açısından herhangi bir kayıt getirilmemiştir. Şu halde olayın elverdiği ölçüde idarî makamlar da bu konularda kısıtlamalar yapmaya yetkilidirler". [342]

gerekçesiyle hükmün anayasaya uygun olduğu yönünde karar vermiştir. Kararda karşı oy yazan Aliefendioğlu, şu gerekçeyle karara muhalif kalmıştır:

> "Bu madde, özgürlüklerin soruşturmanın esas sorumlusu savcının istemi üzerine hâkim kararıyla değil, polisçe sınırlandırılabilmesine olanak vermektedir. Böylece soruşturmanın asıl sahibine tanınmayan bir yetki polise verilmektedir. Kaldı ki, Anayasanın 23. maddesinde özel olarak belirtilmediğine göre, hâkim kararıyla da olsa, mağdurun, tanıkların ya da bilirkişinin "suç soruşturması ve kovuşturması nedeniyle seyahat özgürlüğü sınırlandırılamaz". Aksi yöndeki görüş "ceza sorumluluğunun kişiselliği" ilkesiyle bağdaşmaz. Çünkü ifadesine başvurulacak kişilerin seyahat, yerleşme ve çalışma özgürlüklerinin sınırlanması, sanık olmayan, suçla ilişkileri bulunmayan kişiler açısından ceza niteliğine dönüşebilmektedir."

---

341 Baytaz, "Değişikliklerin Değerlendirilmesi", 37.

342 AYM 1985/8 E.- 1986/27 K. 26.11.1986 T.

1982 Anayasası'nda yer alan genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılmasıyla birlikte, seyahat hürriyetinin madde metninde geçen "*devletin bütünlüğü, genel güvenliği gibi"* nedenlerle sınırlanamayacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle mezkûr hüküm anayasaya aykırıdır.

İl İdaresi Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

Covid 19 sürecinde alınan sokağa çıkma yasağı tedbirlerine yasal dayanak olarak 10.06.1949 tarihli 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve 24.04.1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gösterilmiştir. Ancak İl İdaresi Kanunu'nun idareye sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi tanıyıp tanımadığı önem taşımaktadır. Bu değerlendirmenin önemi Anayasa'nın 13. maddesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu maddeye göre, temel hak ve hürriyetler ancak kanunla sınırlandırılabilir. Fakat değerlendirilmesi gereken husus ise kanunilik şartı çerçevesinde söz konusu Kanun'da bu yetkinin mevcut olup olmadığıdır.

İl İdaresi Kanunu'nun 11. maddesinde valinin, suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenliğini korumak için gereken tedbirleri alabileceği düzenlenmiştir. Bu maddenin C fıkrasında valinin alabileceği tedbirler ifade edilmiştir[343]. İl İdaresi Kanunu m.11/C hükmüne göre valinin görevi, il sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanmasıdır. Görülmektedir ki valinin söz konusu madde kapsamında genel sağlık nedeniyle önlem alma yetkisi bulunmamaktadır. Bir an için madde metnini geniş yorumlamak suretiyle salgın hastalık durumunun bu madde kapsamına girebileceği düşünüldüğünde vali, sadece kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler bakımından ve süresi 15 günü geçmemek üzere ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı sınırlayabilecektir. Ayrıca belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebilir veya kısıtlayabilir ve ruhsatlı da olsa her çeşit silah ve merminin taşınması ve naklini yasaklayabilecektir.

---

343 *"İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteaallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindendir. Bunları sağlamak için vali gereken karar ve tedbirleri alır. Vali, kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu ya da bozulacağına ilişkin ciddi belirtilerin bulunduğu hâllerde on beş günü geçmemek üzere ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için sınırlayabilir; belli yerlerde veya saatlerde kişilerin dolaşmalarını, toplanmalarını, araçların seyirlerini düzenleyebilir veya kısıtlayabilir ve ruhsatlı da olsa her çeşit silah ve merminin taşınması ve naklini yasaklayabilir"*

İl İdaresi Kanunu'na dayanarak ilan edilen sokağa çıkma yasağı tedbirlerine ilişkin olarak Venedik Komisyonu 11 Haziran 2016 tarihli raporunun 99 vd. paragraflarında şu eleştirilerde bulunmuştur:

> "İl idaresi Kanununa dayanılarak ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında söz konusu kanun, Anayasada yer alan ve Türkiye'nin taraf olduğu temel haklar alanındaki uluslararası sözleşmelerden doğan yasallık şartını karşılayamamaktadır. Eğer ki sokağa çıkma yasağına başvurulacaksa bunun için Anayasada öngörülen olağanüstü hal ilan edilmeli ve bu istisnai durum çerçevesinde sokağa çıkma yasağına başvurulmalı Anayasadan ve yasalardan doğan yükümlülükler yerine getirilmelidir." [344]

İl İdaresi Kanunu'nun 11/C-2 maddesi incelendiğinde mezkûr maddede açıkça sokağa çıkma yasağı tedbirine yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte Venedik Komisyonu raporunda da bu durum ifade edilmiştir. Söz konusu kanuni düzenlemeye dayanılarak sokağa çıkma yasağının ilan edilemeyeceği görülmektedir. Hüküm ayrıntılı olarak incelendiğinde şunları ifade etmek gerekir: Vali, kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu ya da bozulacağına ilişkin ciddi belirtilerin bulunduğu hâllerde on beş günü geçmemek üzere ildeki belirli yerlere girişi ve çıkışı kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler için sınırlayabilir. Bu hüküm Covid 19 pandemi süreci için göz önünde bulundurulduğunda herkes açısından hastalığın yayılmasında kamu düzeninin bozulacağı konusunda şüphe bulunsa dahi madde metni belirli yerlere giriş çıkışı sınırlandırmadan bahsettiğinden dolayı, bu hükmün genel sokağa çıkma yasağının dayanağı olması mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte "belirli yerlerde ve saatlerde" tabiri, ilin bütününü kapsayacak şekilde yorumlanamayacaktır. Zira "belirli" ifadesi tüm ve her ifadelerinden farklılık arz edip bütün içindeki sınırlı bir payı ifade etmektedir. Madde metninde düzenlenecek olanın dolaşma ve toplanma olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, bunun genel sokağa çıkma yasağını ifade edecek şekilde geniş yorumlanması mümkün görünmemektedir[345]. Aksi bir anlayış temel hak ve hürriyetlerin durdurulması niteliğindeki bir OHAL tedbirine valilik kararıyla başvurulması anlamına gelir ki bu da eylemli bir OHAL demektir. Bunun ise keyfiliğe kapı aralayacağı şüphesizdir[346].

---

344 Venedik Komisyonu Raporu http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2017-3/13.pdf (Erisim) 16/12/2021.

345 Volkan Aslan, "Covıd-19 Salgını Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamalarının 1982 Anayasası'na Uygunluğu", *İstanbul Hukuk Mecmuası* 2, C.78 (2020): 825.

346 Tolga Şirin, "Olağan Dönemlerde Sokağa Çıkma Yasağı İlan Edilebilir Mi?" *Anayasa Hukuku Dergisi* 7, C.4 (2015): 267.

Sonuç olarak İl İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesinin genel sokağa çıkma yasağı ilan etme tedbirinin dayanak hükmü olamayacağı ortadadır[347]. Zira sokağa çıkma yasağı açıkça düzenlenmemiştir, düzenlenen yetkilerde genel sokağa çıkma yasağı ilan etme şeklinde anlaşılamayacaktır. Özellikle bir kanunun uygulanması kapsamında yetkinin olup olmadığı hususunda bir tartışma yahut belirsizlik olursa "*potestas stricte interpretatur"* ilkesi uyarınca yetkinin tartışma konusu salahiyeti içermediği kabul edilmelidir[348]. "Yetkinin istisna olup dar yorumlanması" ve kanundan açıkça ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde anlaşılması gerektiği birlikte değerlendirildiğinde yorum yoluyla yetkinin kapsamı ve anlamı değiştirilemeyecektir ve genişletilemeyecektir. Covid 19 tedbirleri kapsamında alınan sokağa çıkma yasağı tedbirlerine ilişkin bu hükmün dayanak olarak gösterilmesi kanunilik ilkesi açısından kabul edilmesi mümkün değildir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar

Covid 19 salgını sürecinde idare tarafından alınan tedbirlere yasal dayanak olarak 10.6.1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu yanında 24.4.1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu dayanak gösterilmektedir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanun'un 1. maddesine göre *"milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklarla mücadele etmek genel Devlet hizmetidir"*

Kanun'un 2. maddesine göre bu kanun kapsamındaki genel sağlık ve toplumsal yardımlaşma hizmetlerini yerine getirmekten, Sağlık ve Toplumsal Yardımlaşma Bakanlığı (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti) yetkili merci olarak belirlenmiştir. Yani bu kanuna göre salgın hastalıklar konusunda tedbirleri belirleme yetkisini Sağlık Bakanlığı elinde bulundurmaktadır.

Kanun'un 23. maddesine göre *"Her vilayet merkezinde bir umumi hıfzıssıhha meclisi toplanır". Kanunun 27. maddesine göre de* Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen genel tedbirlerini yerel düzeyde uygulama ve denetleme görevi Umumi Hıfzıssıhha Meclislerine verilmiştir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun, *"Memleket dâhilinde sâri ve salgın hastalıklarla mücadele"* kenar başlıklı II. Bölümünde, 57 ile 96. maddeler arasında,

---

347 Betül Güler, "İdarenin Covıd-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38, C.19 (2020): 192.

348 Gözler, *Anayasa Hukuku*, 300-301.

salgın hastalıkla mücadele konusunda alınacak tedbirlere dair ayrıntılı düzenlemelere yer verilmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 57. maddesinde bulaşıcı ve salgın hastalıklar sayılmıştır. Kanun'un 64. maddesinde ise 57. maddede sayılmayan bulaşıcı hastalıklar hakkında şu düzenlemeye yer verilmiştir:

> "57 nci maddede zikredilenlerden başka herhangi bir hastalık istilai sekil aldığı veya böyle bir tehlike baş gösterdiği takdirde o hastalığın veya her hangi bir hastalık seklinin memleketin her tarafında veya bir kısmında ihbarı mecburi olduğunu neşrü ilâna ve o hastalığa karşı bu kanunda mezkûr tedabirin kâffesini veya bir kısmını tatbika Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti salâhiyettardır".

Bu düzenlemede Kanun'da sayılmayan yeni bir salgın hastalık durumunda, *"hastalığa karşı bu kanunda mezkür tedabirin kâffesini veya bir kısmını tatbika Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti salâhiyettardır*" denilmektedir. Dolayısıyla, corona virüs gibi yeni bir salgın hastalık durumunda bu kanunda öngörülen tüm tedbirleri almakla yetkili ve görevli makam Sağlık Bakanlığı'dır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 72. maddesinde bulaşıcı ve salgın hastalıkların varlığı durumunda alınacak tedbirler sayılmıştır[349].

Bu düzenleme gereğince Sağlık Bakanlığı; bulaşıcı hastalığa yakalananların veya hasta şüphesi olanların ya da hastalığı yayma ihtimali olanların evlerinde veya başka mahalde tecrit ve müşahede altına alınması; serum ve aşı uygulanması; hastalığın olabileceği her yerin temizlenmesi; hastalık bulaşan haşarat ve hayvanların itlafı; yurtiçinde seyahat edenlerin uygun yerlerde kontrole tâbi tutulması; hastalığa yol açan gıdaların sevkinin yasaklanması; hastalık görülen mahallere girişin engellenmesi veya tahliye edilmesi tedbirlerine karar verebilecektir.

Kanun'un 77. Maddesinde:

---

349 *"1 – Hasta olanların veya hasta olduğundan şüphe edilenlerin ve hastalığı neşrü tamim eylediği tetkikatı fenniye ile tebeyyün edenlerin fennen icap eden müddet zarfında ve sıhhat memurlarınca hanelerinde veya sıhhi ve fenni şartları haiz mahallerde tecrit ve müşahede altına vaz'ı.*
2 – Hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı tatbiki.
3 – Eşhas, eşya, elbise, çamaşır ve binaların ve fennen intana maruz olduğu tebeyyün eden sair bilcümle mevaddın fenni tathiri.
4 – Hastalık neşreden haşarat ve hayvanatın itlafı.
5 – Memleket dâhilinde seyahat eden eşhasın icap eden mahallerde muayenesi ve eşyalarının tathiri.
6 – Hastalığın sirayet ve intişarına sebebiyet veren gıda maddelerinin sarf ve istihlakinin men'i.
7 – Dâhilinde sâri ve salgın hastalıklardan biri zuhur eden umumi mahallerin tehlike zail oluncaya kadar set ve tahliyesi."

> "Sâri ve salgın hastalıklardan birinin hüküm sürdüğü veya tehdit ettiği mahallerde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin tasvibiyle *bütün umumi mahallerde vuku bulacak içtimalar tehdit veya menolunabilir***"**

Bu hüküm, Sağlık Bakanlığının onayıyla, bütün umumi yerlerde gerçekleşen toplantıların sınırlanabilmesine yasal zemin oluşturmaktadır.

Yukarıda görüldüğü üzere Umumi Hıfzıssıhha Kanunu bir salgın hastalık ortaya çıkması durumunda alınabilecek tedbirleri belirlemiş, bu tedbirleri alma yetkisini de Sağlık Bakanlığı'na tanımıştır. Kanun'un öngördüğü tedbirler değerlendirildiği zaman görülmektedir ki kanun genel olarak hastalığa yakalanmış kişiler, hastalığın sirayet etmesinin muhtemel olduğu kişiler, mahaller ve eşyalar üzerinde tedbir uygulanmasını öngörmektedir. Yani tüm toplumu ilgilendiren ve genel nitelik arz eden bir tedbir uygulanmasını öngörmemektedir.

Kanun'a göre genel nitelikte bir sokağa çıkma yasağı, belirli işyerlerinin faaliyetlerinin durdurulması, seyahatlerin durdurulması veya sınırlandırılması vb. tedbirler öngörülmemiştir.

Yukarıdaki bölümde de ifade edildiği üzere sokağa çıkma yasağı bakımından yetkinin açıkça ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde belirtilmesi gerektiği, yasal sınırların öngörülebilir, ulaşılabilir şekilde olması gerektiği bir arada gözetildiğinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun da İl İdaresi Kanunu gibi kanunilikten ve önceki bölümde ifade edilen yasa kalitesinden uzak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Covid 19 pandemi sürecinde alınan sokağa çıkma yasaklarının kanuni dayanağı olarak Umumi Hıfzıssıhha Kanununun da gösterilmesi mümkün görünmemektedir.

<u>Olağanüstü Hal Kanunu'ndan kaynaklanan sınırlamalar</u>

Açıklanan yasal düzenlemelerden görüldüğü üzere olağan dönem hukukunda genel sokağa çıkma yasağına açıkça imkân veren bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. İl idaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ise belirtildiği üzere sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisini içermemektedir. Buna rağmen Covid 19 döneminde ve geçmiş dönemlerde söz konusu yasa hükümleri geniş yorumlanmak suretiyle sanki sokağa çıkma yasağının yasal dayanağıymış gibi yürütme organı tarafından gösterilmiştir.

Sokağa çıkma yasağına olağan dönemin yasal düzenlemelerinde imkân verilmemesi aslında hukuken doğru bir yaklaşımdır. Zira bu tedbir olağanüstü bir

tedbir mahiyetinde olup ancak usulüne uygun olarak ilan edilmiş olağanüstü dönemlerde başvurulacak bir tedbirdir. Bu yüzden şu ana kadar incelenmiş kanunların aksine 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nda sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisine açıkça yer verilmiştir.

Anayasa'nın 119. maddesinde öngörülen durumlardan birinin gerçekleşmesi halinde olağanüstü hal ilan edilebilecektir. Buna göre;

> "Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, tabiî afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir."
>
> "Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir."

Anayasa hangi hallerde olağanüstü hal ilan edilebileceğini düzenlediği gibi olağanüstü hal ilan edildiği durumlarda ilan edilen olağanüstü halin nedenine bağlı olarak alınacak tedbirlerin de kanunla düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun için incelenecek olan kanun Olağanüstü Hal Kanunu'dur.

Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3. maddesinin 1. fıkrasının b bendi ise şu şekildedir:

> "b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde"

Olağanüstü Hal Kanunu kapsamında hangi hallerde sokağa çıkma yasağının ilan edilebileceği hususu bu Kanun'un 11. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm şu şekildedir:

> "Bu Kanunun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince olağanüstü hal ilanında; genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla 9 uncu maddede öngörülen tedbirlere ek olarak aşağıdaki tedbirler de alınabilir:
>
> a) Sokağa çıkmayı sınırlamak veya yasaklamak

b) Belli yerlerde veya belli saatlerde kişilerin dolaşmalarını ve toplanmalarını, araçların seyirlerini yasaklamak,"

Bu düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, Olağanüstü Hal Kanunu'na göre sokağa çıkma yasağı ancak Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiği durumlarda uygulanabilecektir. Bu nedenler haricinde tabiî afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde Olağanüstü Hal Kanunu sokağa çıkma yasağı tedbirine başvurulmasına izin vermemiştir.

Olağanüstü Hal Kanunu'ndaki bu düzenlemeye rağmen tabiî afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde sokağa çıkma yasağı uygulanıp uygulanamayacağı, tehlikeli salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilan edilmesi durumunda ne tür tedbirlerin alınabileceğinin değerlendirilmesi gerekir.

Olağanüstü Hal Kanunu'nun 9. maddesinde, tehlikeli salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilan edilmesi durumunda alınabilecek önlemler belirtilmiştir.

Söz konusu hükümde tehlikeli salgın hastalık nedeniyle ilan edilen olağanüstü halde dahi sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi bulunmamaktadır. Bu durum yukarıdaki yasal düzenlemeler eşliğinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde dahi sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi tanımayan kanun koyucunun olağan dönemlerde sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi vermesi yahut yasal düzenlemelerin buna imkân verecek şekilde değerlendirilmesi veya yorumlanması hukuken isabetsiz bir yaklaşımdır[350].

Ayrıca dikkat edilmesi gereken çok önemli bir diğer husus ise Olağanüstü Hal Kanunu'nun sokağa çıkma yasağı ile belirli yerlerde ve saatlerde kişilerin toplanmalarını ya da dolaşmalarını ayrı tedbirler olarak görüp düzenlemesidir. Bu durum da bu tedbirlerin mahiyetinin farklı olduğunu göstermektedir. Söz konusu

[350] Mine Kasapoğlu Turhan, "Covid-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarının İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, C.11 (2020): 560

yasal düzenlemelerde de belirtildiği üzere belirli yerlerde ve saatlerde kişilerin toplanmalarını ya da dolaşmalarının yasaklanması, sokağa çıkma yasağını içerecek şekilde değerlendirilemeyecektir[351].

Sonuç olarak tehlikeli salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde dahi getirilemeyecek sokağa çıkma yasağının olağan dönemlerde ilan edilebileceğini düşünmek, bunun yasal dayanağının ise İl İdaresi Kanunu ile Umumi Hıfzıssıhha Kanunu olacağını belirtmek hukuki olarak isabetli olmayacaktır[352].

Anayasa Mahkemesi, pandemi sürecinde ilan edilen sokağa çıkma yasaklamaları tedbirlerinin hak ihlali oluşturduğu iddialarını *Senih Özay Başvurusunda* değerlendirmiştir. Başvuruya konu olayda, başvurucu, Covid-19 pandemi sürecinde getirilen sokağa çıkma kısıtlamalarının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, çalışma hakkı ve seyahat hürriyetini Anayasanın öngörmediği şekilde sınırlandırdığını, müdahalenin kanuni dayanağının bulunmadığını, bu süreçte ilan edilen bir olağanüstü halin bulunmadığını, hiç kimse veya hiçbir organın kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağını ifade etmiştir.

Anayasa Mahkemesi 09.06.2020 tarihli kararında, başvurunun olağan kanun yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi kararda şu ifadelere yer vermiştir:

> "35. Somut olayda ise başvurucu, idari yargıda iptal davası açma ve bu davada yürütmenin durdurulması isteğinde bulunma yoluna başvurmadan, idari yargının başvurucunun ihlal iddiasını değerlendirmesine ve -varsa- ihlali gidermesine fırsat tanımadan doğrudan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Bu hâlde idari yargı yolu tüketilmeden yapılan başvurunun incelenmesinin bireysel başvurunun ikincil niteliği ile bağdaşmayacağı sonucuna varılmıştır.
>
> 36. Açıklanan gerekçelerle başvurunun başvuru yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir".[353]

Covid 19 pandemi sürecinde ilan edilen sokağa çıkma yasakları ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği üzere temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılması, olağanüstü dönemlere göre daha katı koşullara bağlıdır. Olağan dönemlerde yapılacak sınırlandırmalarda Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen yedi şarta uyulması

---

351 Aslan, "Sokağa Çıkma Kısıtlamaları", 829.

352 Seyit Rasim Doru, "Covid-19 Salgını Sürecinde Yapılan İdari Muamelelerin Hukuka Uygunluğu ve İdarenin Sorumluluğu Meselesi", *İstanbul Hukuk Mecmuası* 2, C.78 (2020):802.

353 AYM Senih Özay Başvurusu, Karar Tarihi: 09.06.2020 Başvuru No: 2020/13969.

gerekir. Covid 19 nedeniyle ülkemizde herhangi bir olağanüstü hal ilan edilmediğinden dolayı öncelikli olarak yapılacak değerlendirmenin Anayasa'nın 13. maddesine uygunluk açısından olacağı tartışmasızdır. Anayasa'nın 13. maddesinde olağan dönemlerde gerçekleştirilecek sınırlamalar için gerekli şartlar açıkça belirtilmiştir. Bu şartlardan öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekenler kanunilik şartının ve ilgili maddede belirtilen sebeplere bağlılık şartının gerçekleşmesidir. Çünkü söz konusu iki şart gerçekleşmeden diğer şartların gerçekleşip gerçekleşmediğinin değerlendirilmesi beyhude bir çaba olur. Bu çalışmanın kapsamında sokağa çıkma yasakları seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından değerlendirildiğinden dolayı hareket noktası Anayasa'nın 23. maddesidir. Mezkûr hükme göre *"Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amacıyla kanunla sınırlanabilir."* Görülmektedir ki madde metninde genel sağlık gibi bir sınırlama nedenine yer verilmemiştir[354]. Bu yüzden ilgili maddede belirtilen sebeplere bağlılık yönünden yapılacak değerlendirme ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü bir görüşe göre madde metninde böyle bir sınırlandırma sebebine yer verilmediğinden dolayı seyahat hürriyeti daha baştan genel sağlık nedeniyle kanunla dahi sınırlandırılamayacaktır[355]. Diğer bir görüşe göre ise bu çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği üzere ilgili maddede belirtilen sebeplere bağlılık şartı daha esnek bir şekilde değerlendirilmeli ve her bir temel hak ve hürriyetin sınırlandırılması için ilgili hakkın yanında diğer haklarla olan ilişkisi ve doğal sınırları göz önünde bulundurulmalı, hakkın doğasından kaynaklanan sınırlar dikkate alınmalı ve anayasa bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi ve doktrinde çoğunluk ikinci görüşü benimsemektedir. Bu görüşün daha isabetli bir yaklaşım olduğu kabul edildiğinde dahi yani Covid 19 pandemi döneminde alınan bu tedbirlerin Anayasa'da öngörülen sebeplerden birine dayanılarak getirilmiş olduğu düşünüldüğünde dahi Anayasa'nın 13. maddesinin en temel unsuru olan kanunilik şartının değerlendirilmesi gerektiği ortadadır. Zira olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceği belirtilmiştir. Söz konusu kanunun ise taşıması gereken kriterler ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir. Belirlilik, hukuki öngörülebilirlik, hukuki güvenlik ve ulaşılabilirlik kriterlerini karşılamayan yasal

---

354 Tolga Şirin, "Tehlikeli Salgın Hastalıklarla Anayasal Mücadeleye Giriş", *Anayasa Hukuku Dergisi* 17, C. 9 (2020): 65.

355 Kemal Gözler, "Korona Virüs Salgınıyla Mücadele İçin Alınan Tedbirler Hukuka Uygun Mu?" www.anayasa.gen.tr/korona.htm, (Erisim) 13/06/2021.

düzenlemelerin gerçek anlamda kanun olmaktan uzak olduğu ve nitelikli yasa özelliği sergilemediği ortadadır. Anayasa Mahkemesi de kararında isabetle bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

> "96. Temel bir hak ve özgürlüğe yapılan müdahalenin süreklilik kazanarak ulaşılabilir ve öngörülebilir hale gelmesi, müdahalenin dayanağı olan kamu gücü işlemini bir "kanun" haline getirmez. Aksi bir düşüncenin kabulü, ulaşılabilir ve öngörülebilir bir kamu gücü işleminden veya eyleminden kaynaklanan hak ihlallerinin "kanuni" dayanaklarının olduğunun kabul edilmesi anlamına gelecektir".[356]

Covid 19 salgını nedeniyle ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının İl İdaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu olduğu gözetildiğinde bu kanunlarda açıkça sokağa çıkma yasağı tedbirine yer verilmemektedir[357]. Zira İl İdaresi Kanununda ancak kamu düzeni ya da kamu güvenliğini bozabileceği şüphesi bulunan kişiler hakkında belirli yerlere giriş çıkışın 15 gün süre ile sınırlandırılabileceği bunun yanında belirli yerlerde ve saatlerde kişilerin toplanmalarının ve dolaşmalarının sınırlanabileceği belirtilmiştir. Söz konusu kanuni düzenlemenin açıkça sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi anlamına gelmemektedir[358]. Nitekim yetki istisnadır, dar yorumlanır ve ancak bir kanuna dayanır. Bir yetkinin var olup olmadığı hususunda şüphe olduğu görülürse bu yetkinin bulunmadığının kabul edilmesi gerekir. Bu durum kanuni idarenin gereklerinden biridir. İl İdaresi Kanununda da sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisinin bulunmadığı şüphesizdir. Benzer değerlendirme Umumi Hıfzıssıhha Kanunu bakımından da geçerlidir. Zira bu kanunda da sokağa çıkma yasağı gibi bir tedbire açıkça yer verilmemiştir. Bu iki kanuni düzenleme göstermektedir ki Türk hukuk düzeninde olağan dönemlerde sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi bulunmamaktadır. Nitekim Covid-19 pandemi sürecinde ilan edilen sokağa çıkma kısıtlamalarının ihlal edildiği nedeniyle kişiler hakkında tesis edilen idari para cezalarına ilişkin yapılan iptal başvurularında, Sulh Ceza Hâkimlikleri "sokağa çıkma yasağı" tedbirinin İl İdaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda öngörülmediği gerekçesiyle iptal kararı vermektedirler. Bu kararlara örnek olarak Ankara 3. Sulh Ceza Hâkimliği'nin 31.12.2020 tarihli kararı örnek gösterilebilecektir. Mezkûr kararda Ankara 3. Sulh Ceza Hâkimliği, "sokağa

---

356 AYM Tuğba Arslan Başvurusu, Karar Tarihi: 25.06.2014, Başvuru Numarası: 2014/256.

357 İkbal Sibel Safi, "Covıd–19 Pandemisi Kapsamında Alınan Tedbirlere Anayasa ve İdare Hukuku Açısından Bir Bakış" *Bir Küresel Salgın ve Hukuk: Covid-19* içinde der. Murat Batı ve Sezai Çağlayan, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021), 205.

358 Ali Dursun Ulusoy ve Ilgın Özkaya Özlüer, "Covıd–19 Pandemisi Kapsamındaki İdari Kolluk Önlemlerinin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi" *Bir Küresel Salgın ve Hukuk Covid-19* içinde der. Murat Batı ve Sezai Çağlayan, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021), 29.

çıkma yasağı" tedbirinin 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda yer almadığı gerekçesiyle uygulanan idari yaptırım kararının iptaline karar vermiştir[359]. Benzer yönde Saruhanlı Sulh Ceza Hâkimliği de 28.12.2021 tarihli kararında şu ifadelere yer vermiştir:

> "Sokağa çıkma yasağı tedbirinin 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda düzenlemesinin yer almadığı, idari yaptırımlarda kanunilik ilkesi uyarınca kabahat oluşturan eylemlerin kanunlarda açıkça belirtilmesi gerektiği yahut idarenin genel ve düzenleyici işlemi neticesinde belirlenebilir olması gerektiği anlaşılmakla başvuruya konu idari para cezasının kanunilik ilkesine uygun olmadığı sonucuna varılarak idari para cezasının kaldırılmasına karar verilmiştir".[360]

Ancak böylesine bir salgın döneminde muhakkak ki sokağa çıkma yasağı kararlarının alınması gerekmektedir. Ancak temel hak ve hürriyetlere etkisi bu denli büyük olan ve başta seyahat hürriyeti olmak üzere diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını önemli ölçüde etkileyen bu tedbire Anayasa'nın öngördüğü şekilde başvurmak gerekmektedir.

Bu aşamada hukuken yapılması gereken ise Fransa[361], İspanya ve Japonya[362] gibi devletlerin yaptığı şekilde tehlikeli salgın hastalık nedeniyle usulüne uygun olarak olağanüstü hal rejimine geçilmesiydi. Her ne kadar tehlikeli salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanununda sokağa çıkma yasağı tedbirine yer verilmemişse de Olağanüstü Hal Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Olağanüstü Hal Kanununda bir değişiklik yapılıp sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi getirilebilecektir. Tabi ki de bu yetki olağanüstü halin süresiyle, konusuyla ve olağanüstü hal ilan edilen yerlerle sınırlı olarak kullanılabilecektir. Olağanüstü hal sona erdiğinde de eski duruma dönülecektir.

---

359 Ankara 3. Sulh Ceza Hâkimliği 31.12.2020 Tarih 2020/7884 Değişik İş Kararı

360 Saruhanlı Sulh Ceza Hâkimliği 28.12.2021 Tarih 2021/319 Değişik İş Kararı

361 Memduh Cemil Şirin, "Fransa'da Covid-19 İle Mücadele Kapsamında Ulusal Düzeyde Alınan Kolluk Tedbirlerinin Hukuki Rejimi: İlk İzlenimler", *İstanbul Hukuk Mecmuası* 2, C.78 (2020):1042.

362 İkbal Sibel Safi, "Anayasa ve İdare Hukuku Açısından Bir Bakış", 211.

SONUÇ

Seyahat hürriyeti, insan hayatı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Öncelikle kişilerin bir yerden başka bir yere gidebilmesini, hareket edebilmesini güvence altına alan seyahat hürriyeti diğer yandan kişilerin rızaları hilafına başka bir yere götürülmemesini de güvence altına almaktadır. Bununla birlikte seyahat hürriyetinin kişilerin diğer temel hak ve hürriyetlerden yararlanabilmesi için araçsal bir boyutu da bulunmaktadır. Bu nedenle seyahat hürriyeti, diğer temel hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesine imkân tanıyan hürriyet olarak nitelendirilebilecektir. Seyahat hürriyetinin insan hayatı için vazgeçilmez oluşu ve diğer temel hak ve hürriyetlerle olan bu ilişkisi, bu hürriyetin uluslararası sözleşmeler ve anayasalarda güvence altına alınmasını zaruri kılmıştır.

Seyahat hürriyeti, hukuki niteliği itibariyle birinci kuşak haklar ya da negatif statü hakları arasında yer almaktadır. Fakat günümüzde yaşanan gelişmeler, temel hak ve hürriyetlerin kullanılması konusunda devletlerin üstlenmiş oldukları pozitif yükümlülükler birlikte değerlendirildiğinde, seyahat hürriyetinin salt bir negatif statü hakkı olarak değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Bu mahiyeti itibariyle seyahat hürriyeti, karma bir nitelik arz etmektedir.

Anayasa'nın 23. maddesinde "herkesin" seyahat hürriyetine sahip olduğu ifade edilmiştir. Herkes ifadesinin gerçek kişilerle birlikte tüzel kişileri kapsayıp kapsamadığı tartışmalıdır. Gerçek kişilerin seyahat hürriyetinden yararlanabileceği hususunda şüphe bulunmamaktadır. Tüzel kişilerin ise ancak bünyelerine ve amaçlarına uygun olmaları koşuluyla haklardan yararlanabileceği kabul edilmiştir. Bu itibarla tüzel kişilerin bünye ve amaçlarına uygun olduğu ölçüde seyahat hürriyetinden yararlanabileceği ifade edilebilir.

Gerçek kişilerin seyahat hürriyetinden yararlanabilmesi bakımından vatandaş ve yabancı ayrımı devletler açısından önem arz etmektedir. Devletler, ülkeleri üzerinde sahip oldukları egemenlik yetkileri dolayısıyla yabancı kişilerin seyahat hürriyetinden yararlanmasını sınırlandırabilmektedir. Devletler, özellikle yabancı kişilerin ülkeye girişi konusunda geniş bir takdir marjına sahiptir. Ancak aynı marj, yabancıların ülke içindeki seyahatlerinde ve sınır dışı etme işlemlerinde söz konusu değildir. Devletlerin taraf oldukları uluslararası sözleşmeler ve anayasalar, bu takdir marjına bir sınır getirmektedir. Bu nedenle seyahat hürriyetinin kullanılması

açısından vatandaşlara daha sıkı güvenceler tanınmıştır. Anayasa'nın 23. maddesinde, vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı ifade edilmiştir.

2001 yılı anayasa değişiklikleri, seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından önemli yenilikleri ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerle, genel sınırlandırma sebepleri anayasadan kaldırılmış, ilgili maddelerde belirtilen sınırlandırma sebeplerine bağlılık kuralı getirilmiştir. Şüphesiz bu yenilik temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından daha fazla güvence içermekte ve AİHS sistemine uymaktadır. Bu değişikliklerin sonrasında seyahat hürriyeti yalnızca Anayasa'nın 23. maddesinde öngörülen sebeplere bağlı kalınarak sınırlandırılabilecektir. Bu sebepler suç soruşturması ve kovuşturması ve suç işlenmesini önlemekten ibarettir. Vatandaşın yurt dışı seyahat hürriyeti ise suç soruşturması ve kovuşturması nedeniyle yalnızca hâkim kararı ile sınırlandırılabilecektir.

Bu değişiklikler ışığında Pasaport Kanunundaki düzenlemeler değerlendirildiğinde, özellikle Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinde İçişleri Bakanlığına tanınan yetki ve Pasaport Kanunu'na eklenen Ek-7. maddede öngörülen usul, idareye vatandaşın yurt dışına çıkış hürriyeti bakımından Anayasa'nın 23. maddesinde öngörülmemiş bir takdir yetkisi sağlamaktadır. Vatandaşın yurt dışı seyahat hürriyetinin suç soruşturması ve kovuşturması nedeniyle yalnızca hâkim kararı ile sınırlandırılabileceği gözetildiğinde, Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinin açıkça Anayasaya aykırı olduğu kanaatindeyiz.

Seyahat hürriyetinin sınırlandırılması bakımından bu çalışmada değerlendirilen bir diğer husus, olağan dönemlerde genel sağlık nedeniyle seyahat hürriyetinin sınırlandırılmasıdır. Anayasa'nın 23. maddesinde seyahat hürriyetinin sınırlandırma sebepleri arasında genel sağlık nedenine yer verilmemiştir. Hüküm pozitivist bir şekilde değerlendirildiğinde, seyahat hürriyetinin genel sağlık nedeniyle sınırlandırılamayacağı ifade edilebilecek ise de doktrinde ifade edilen Anayasa Mahkemesinin de benimsediği hakların nesnel sınırlılığı teorisinin kabul edilebilir olduğu kanaatini paylaşmaktayız. Bu bakımdan seyahat hürriyetinin genel sağlık nedeniyle sınırlandırılabileceğini kabul etmek gerekmektedir.

Covid – 19 pandemi sürecinde getirilen sokağa çıkma yasağı tedbirlerinin ise Anayasaya uygunluğu değerlendirildiğinde, öncelikle Türk hukukunda olağan dönemlerde, sokağa çıkma yasağı öngören bir yasal düzenlemenin bulunmadığı ifade edilmelidir. Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı öngören genelgelerin dayanağı olan İl idaresi Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanununda sokağa çıkma yasağı tedbiri öngörülmemiştir. Bu nedenle pandemi süresinde getirilen sokağa çıkma yasağı tedbirleri, Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen kanunilik şartını karşılamamaktadır. Türk hukukunda, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında şekli anlamda kanun ölçütünün benimsendiği, şekli anlamda kanunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarında benimsenen belirlilik, öngörülebilirlik ölçütlerini de karşılaması gerektiği birlikte değerlendirildiğinde, mezkûr yasalarda açıkça ve öngörülebilir şekilde sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisine yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle pandemi sürecinde getirilen sokağa çıkma yasaklarının, kanunilik şartını taşımaması dolayısıyla anayasa ayıkırı olduğu kanaatini paylaşmaktayız.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Akbulut, Emre. "Yurt Dışına Çıkış Yasağı.", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Akın, İlhan. *Temel Hak ve Özgürlükler*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1971.

Akkoç, Âlim Baki. "Osmanlı İmparatorluğunda Pasaport Nizamnameleri.", Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.

Algan, Bülent. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2007.

Aliefendioğlu, Yılmaz. "2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, (2002): 141-176.

Altuğ, Yılmaz. *Yabancıların Hukuki Durumu*. İstanbul: Menteş Matbaası, 1971.

Anayurt, Ömer. "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 1-2. C.7 (2003): 1-21.

Arslan Öncü, Gülay. *Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8*. Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2019.

Arslan, Şule. "Yabancıların İkamet ve Seyahat Hakkı.", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016.

Arslan, Zühtü. "Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler", *Anayasa Yargısı Dergisi,* 19, (2002): 139-155.

Aslan, Volkan. "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 2, C.3 (2012): 261-296.

Aslan, Volkan. "Covıd-19 Salgını Sebebiyle Uygulanan Sokağa Çıkma Kısıtlamalarının 1982 Anayasası'na Uygunluğu", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2, C.78 (2020): 809-835.

Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.

Aybay, Rona. "Bir Kamu Özgürlüğü Sorunu: Pasaport Kanununun 22. Maddesi", *Amme İdaresi Dergisi,* 4, C.7 (1974): 11-27.

Aybay, Rona. Amerikan, *İngiliz ve Türk Hukukunda Yurt Dışına Çıkma ve Yurda Girme Özgürlüğü*, Ankara: ODTÜ İdarî Bilimler Fakültesi Yayın No: 26, 1975.

Aybay, Rona. *Yurt Dışına Çıkma ve Yurda Girme Özgürlüğü*. Ankara: Nuray Matbaası, 1975.

Aybay, Rona. "Son Dönem Osmanlı, TBMM Hükümeti ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Pasaportlar", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 13, C.3 (1985): 46-53.

Aybay, Rona. *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Aybay, Rona ve Esra Dardağan Kibar. *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Aydoğdu, Gamze. "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahat Özgürlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2017.

Aygün, Baki. "Kolluk Yetkileri Bağlamında 1982 Anayasasında Seyahat Özgürlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2012.

Aygün, Ercan. "1982 Anayasasında Seyahat Özgürlüğü." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Bali, Rifat N. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleşme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Bay, Abdullah. "Osmanlı Gümrüğünde Bir Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçit Tezkeresi" *Kebikeç Dergisi*, 43, (2017): 325-356.

Baytaz, Abdullah Batuhan. "6638 Sayılı Kanun ile PVSK ve CMK'da Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2, C.74 (2015): 29-47.

Chemerinsky, Erwin. *Constitutional Law*. New York: Aspen Publishers, 2002.

Cranston, Maurice. "İnsan Hakları Nelerdir?" Çeviren Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* içinde, derleyen Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.

Çadırcı, Musa. "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnâmeleri", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 19, C. 15 (1993): 153-172.

Çeçen, Anıl. *İnsan Hakları*. Ankara: Savaş Yayınları, 2000.

Çelik, Gülfettin. "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6, C.4 (1999): 49-110.

Çiçekli, Bülent. *Yabancılar Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Çiçekli, Bülent. *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Çiğdem Sever, Dilşad. *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.

Duverger, Maurıce. *Batı'nın İki Yüzü*. Çeviren Cem Eroğlu ve Fazıl Sağlam, Ankara: Doğan Yayınevi, 1977.

Dündar Sezer, Tijen. "Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, C. 10 (2008): 1-58.

Dündar Sezer, Tijen. "1982 Anayasasına Göre Özel Sınırlama Sebebi Bulunmayan Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu ve Anayasa Mahkemesi Kararları", *Anayasa Hukuku Dergisi*, 5, C.3 (2014): 375-411.

Doğan, İlyas. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*. Ankara: Astana Yayınevi, 2019.

Doğan, Vahit. *Türk Yabancılar Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2016.

Doğanoğlu, Ali Erdem. "Türk Anayasa Hukukunda Dernek Özgürlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

Donnely, Jack. *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. Çeviren Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.

Doru, Seyit Rasim. "Covid-19 Salgını Sürecinde Yapılan İdari Muamelelerin Hukuka Uygunluğu ve İdarenin Sorumluluğu Meselesi", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2, C.78 (2020):769-807.

Dost, Süleyman. "Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 35, (2018): 81-110.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008.

Emrah Oder, Bertil. *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*. İstanbul: Beta, 2010.

Erdoğan, Murat. *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*. Ankara: Lykeıon Yayınları, 2019.

Erdoğan, Mustafa. *Anayasa Hukuku*. Ankara: Orion Yayınları, 2011.

Erdoğan, Mustafa. *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion Yayınları, 2011.

Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017.

Ergül, Ozan. "Temel Hak ve Özgürlükler – Hukuk Devleti- Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sorunu", içinde: *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı*, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2012.

Eroğlu, İzzet. "1924 Anayasası Döneminde İnsan Haklarının Normatif Çerçevesi ve Uygulaması", *Yasama Dergisi*, 14, (2010): 79-157.

Esen, Selin. *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2008.

Esen, Selin. *Anayasa Hukuku Açısından Dolaşım Özgürlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.

Fendoğlu, Tahsin. "2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması", *Anayasa Yargısı*, 19, (2002): 111-149.

Freeman, Samuel. *Human Rights*. Camridge: 2011.

Gemalmaz, Mehmet Semih. "İnsan Hakları: Temellendirilmesinden Tanımlanmasına", *Bahri Savcıya Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları - 7, 1988.

Gemalmaz, Mehmet Semih. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Legal Yayınevi, 2005.

Göğer, Erdoğan. *Pasaport Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

Gökçen, Salim ve Abdülkadir Gül. "Kapitülasyonlar Kaldırıldıktan Sonra Osmanlı Devletinde Ecanibin Durumu", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, (2010): 151-171.

Gökpınar, Mahmut. "Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, C.28 (2015): 11-72.

Gören, Zafer. "Temel Hakların Sınırlanması-Sınırlamanın Sınırları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, (2007): 39-59.

Gören, Zafer. "Çocukların Temel Hak Süjeliği Avrupa Birliğinin Önceliği Olarak Çocukların Korunması ve Teşviki", *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan*, C.1 (2013): 143-187.

Gören, Zafer. "Seyahat ve Yerleşme Özgürlüğü", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, C. 15, (2016): 337-347

Gören, Zafer. *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2018.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2000.

Gözler, Kemal. "Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13. Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, (2001): 53-67.

Gözler, Kemal. "3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştial Örneği", Anayasa Yargısı Dergisi, Ankara, *Anayasa Mahkemesi Yayını*, C. 19 (2002).

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. C.II, Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.

Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2015.

Göztepe, Ece. "Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine EK 4. Protokolle Bağlı Mıdır? Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Açısından Bir Değerlendirme", *Rona Aybay'a Armağan Legal Hukuk Dergisi*, Özel Sayı, (2014): 1121-1150.

Gözübüyük, Şeref. *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.

Gözübüyük, Şeref ve Feyyaz Gölcüklü. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

Güler, Betül. "İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 38, C.19 (2020): 180-201.

Gümüş, Ali Tarık. "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, C.13 (2005): 133-172.

Günday, Metin. *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2004.

Günday, Metin. *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2011.

Harris, David, Michael O'Boyle, E.P Bates ve Carla Buckley. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*. Çeviren Mehveş Bingöllü Kılcı ve Ulaş Karan, Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2013.

İba, Şeref ve Abbas Kılıç. *Anayasa Yargısı Dersleri*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.

Kaboğlu, İbrahim. *Özgürlükler Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Kaboğlu, İbrahim. *Özgürlükler Hukuku I İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Kanadoğlu, Korkut. *Türk Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2000.

Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.

Karabıyık, Osman. "Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar.", Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2015.

Kılıç, Abbas. *Türkiye'de Parlamento Kararlarının Hukuki Rejimi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.

Koca, Mahmut. "Bir Koruma Tedbiri Olarak Yurt Dışına Çıkarmama", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, C.7 (2003): 161-198.

Kubalı, Nail. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Kutulmuş Matbaası, 1969.

Küçük, Adnan. "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler", *Liberal Düşünce Dergisi*, 82, (2016): 5-54.

Ortaylı, İlber. "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, 2, C.10 (1977): 77-98.

Özbek Hadimoğlu, Nimet. "Genel Güvenlik Bakımından Mahzurlu Olanların Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğü İle Pasaport Kanununun 23. Maddesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3, C.67 (2012): 109-158.

Özbek, Nimet, Döndü Kuşçu. "Anayasa Mahkemesinin 30.05.2019 Tarihli Pilot Kararı (YT Kararı) İncelemesi ve Sınır Dışı Kararına Karşı Etkili Başvuru Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, C.14 (2020): 3-39.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2018.

Özdemir, Metin. "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 1982 Anayasasında Sınırlama Kaydı İçermeyen Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması", *Anayasa Hukuku Dergisi*, 5, C.3 (2014): 413-442.

Özden, Yekta Güngör. *İnsan Hakları Laiklik Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994.

Özeler, Neslihan. "İnsan Ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2, (2017): 43-62.

Özman, Aydoğan. *İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler,* Ankara: Başnur Matbaası, 1967.

Özpolat, Haşim. "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 33, C.9 (2018): 609-622.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2017.

Platon. *Devlet.* Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Rainer, Arnold. "Almanya Anayasacılığında ve Orta ve Doğu Avrupa'daki Yeni Demokrasilerde Sosyal Haklar: Karşılaştırmalı Gözlemler", Çeviren Gülden Kurt, İçinde: *Anayasal Sosyal Haklar*, Derleyen İbrahim Kaboğlu, İstanbul: Legal Yayınevi, 2012.

Safi, İkbal Sibel. " Covid-19 Pandemisi Kapsamında Alınan Tedbirlere Anayasa ve İdare Hukuku Açısından Bir Bakış" *Bir Küresel Salgın ve Hukuk: Covid-19* içinde, derleyen Murat Batı ve Sezai Çağlayan, 203-225. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021.

Sağlam, Fazıl. "1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar", *Bahri Savcıya Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları - 7, 1988.

Sağlam, Fazıl. "2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.19 (2002): 288-305

Sarı Çallı, Didar. "Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu", *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 1, C.4 (2015): 4-28.

Savcı, Bahri. *Yaşam Hakkı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.

Seçkiner, Mehmet Hicabi. "Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur'ân-ı Kerîm Perspektifinden Analizi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, C.22 (2020): 511-538.

Serozan, Rona. *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2017.

Seviğ, Vedat Raşit. "Yabancı Gerçek Kişilerin Giriş, Çıkış, İkamet ve Seyahatleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1-4, C.43 (1979): 367-382.

Sezer, Abdullah. "Pasaport Kanunu m.22 ve 23: 1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek IV Nolu Protokol'e Aykırılık Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3, C.57 (2002): 49-76.

Sezer, Hamiyet. "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, C.21 (2003): 105-124.

Sur, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*. İstanbul: Beta Kitabevi, 2006.

Şahin, Cumhur. *Ceza Muhakemesi Hukuku -I-*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.

Şirin, Memduh Cemil. "Fransa'da Covid-19 İle Mücadele Kapsamında Alınan Kolluk Tedbirlerinin Hukuki Rejimi: İlk İzlenimler" *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2, C.78 (2020):1009-1046.

Şirin, Tolga. "Gündeme İlişkin Değerlendirme: Olağan Dönemlerde Sokağa Çıkma Yasağı İlan Edilebilir Mi?" *Anayasa Hukuku Dergisi*, 7, C.4 (2015): 261-288.

Şirin, Tolga. *Özgürlük ve Güvenlik Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 1*. Ankara: Avrupa Konseyi Yayınları, 2018.

Şirin, Tolga. "Tehlikeli Salgın Hastalıklarla Anayasal Mücadeleye Giriş", *Anayasa Hukuku Dergisi*, 17, C. 9 (2020): 43-146.

Tanör, Bülent. *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, İstanbul: Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği Yayınları, 1997.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu**.** *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2015.

Tanör, Bülent. *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Taşkın, Âlim. "Tüzel Kişilerin Haklarının Korunması", A*nkara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1-4, C.42, (1991-1992): 201-243.

Teksoy, Barış. "6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, C. 62 (2013): 855-908.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rifat Murat Önok. *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019.

Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2015.

Timur, Taner. *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, Ankara: Ankara V Yayınları, 1989.

Tögel, Akif. *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Kanun Kavramı*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.

Tunç, Hasan, Faruk Bilir ve Bülent Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.

Turhan Kasapoğlu, Mine. "Covid-19 Pandemisinde İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasaklarının İdare Hukuku Yönüyle Değerlendirilmesi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, C.11 (2020): 550-566.

Turna, Nalan. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Pasaport: Mürur Tezkeresi", *Osmanlı İstanbul'u* İçinde, Derleyen Feridun Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014.

Turna, Nalan. "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat Varakaları ve Kadınlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 14, C.6 (2019): 155-177.

Turna, Nalan. "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e (1839-1908) Esnaf Hareketliliği, Devlet Kontrolü ve İstanbul", *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2020): 95-127.

Uğraş, Dilek Özge. "Yurt Dışına Çıkış Özgürlüğünün Kısıtlanmasına İlişkin Bir Değerlendirme", 1, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 38 (2021): 243-284.

Ulusoy, Ali ve Ilgın Özkaya Özlüer. "Covid-19 Pandemisi Kapsamındaki İdari Kolluk Önlemlerinin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi" *Bir Küresel Salgın ve Hukuk: Covid-19* içinde, derleyen Murat Batı ve Sezai Çağlayan, 15-43. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021.

Usta, Sevgi. "Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı ve "Bir İstisna"", *Ankara Barosu Dergisi*, 1, (2012): 87-103.

Uygun**,** Oktay. *İnsan Hakları Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Wacks, Raymond. *Hukuk Kuramını Anlamak*. Çeviren Fatma Süzgün Şahin Ünver, Serdar Ünver, Ankara: Astana Yayınevi, 2016.

Yanık, Murat. "1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Attila Özer'e Armağan*, 1-2, C.12 (2008): 1133-1162.

Yıldırım Çobanoğlu, Revşan Deniz. *Avukatlar İçin Karşılaştırmalı AYM – AİHM Kabul Edilebilirlik Rehberi*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2020.

Yılmaz, Didem. "6216 Sayılı Kanundaki "Taraf Olma" Koşulu ve AİHS'e Ek 4. ve 7. Protokollerde Yer Alan Hakların Anayasal Temel Haklar Olarak Bireysel

Başvuru Yolunda Uygulanabilirliği Hakkında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, C.64 (2015): 815-854.

Yokuş, Sevtap. "Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasasının Evrimi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 2, C.37 (2020): 1-30.

Yüzbaşıoğlu, Necmi. "Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22, (2005).

MAHKEME KARARLARI

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

AİHM Engel ve Diğerleri v. Hollanda Kararı, Karar Tarihi: 08.06.1976, Başvuru Numarası: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

AİHM Handyside v. Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 07.12.1976, Başvuru Numarası:5493/72.

AİHM Sundays Times v. Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 06.11.1980, Başvuru Numarası: 6538/74.

AİHM Guzzardi v. İtalya Kararı, Karar Tarihi: 06.11.1980, Başvuru Numarası: 7367/76.

AİHM Dudgeon v. Birleşik Krallık Kararı, Karar Tarihi: 24.02.1983, Başvuru Numarası:7525/76.

AİHM Olsson v. İsveç Kararı, Karar Tarihi: 24.03.1988, Başvuru Numarası: 10465/83.

AİHM Müler ve Diğerleri v. İsviçre Kararı, Karar Tarihi: 24.05.1988, Başvuru Numarası:10737/84.

AİHM İletmiş v. Türkiye, Karar Tarihi: 06.12.2005, Başvuru Numarası: 29871/96.

AİHM Paşaoğlu v. Türkiye, Karar Tarihi: 08.07.2008, Başvuru Numarası:8932/03.

AİHM Fathi v. Türkiye, Karar Tarihi: 30.06.2009, Başvuru Numarası: 32598/06.

AİHM Nicolatos ve Diğerleri v. Türkiye, Karar Tarihi: 01.06.2010, Başvuru Numarası: 45663/99.

AİHM Parmak ve Bakır v. Türkiye, Karar Tarihi: 03.12.2019, Başvuru Numarası: 22429/07 ve 25195/07.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

I. NORM DENETİMİ KARARLARI

AYM 1962/208 E. - 1963/1 K., 04.01.1963 T.

AYM 1963/190 E.- 1963/100 K., 29.04.1963T.

AYM 1963/205 E.- 1963/123 K., 22.5.1963 T.

AYM 1973/3 E.- 1973/37 K. 20.12.1973 T.

AYM 1976/13E.- 1976/31K. 3.6.1976 T.

AYM 1985/8 E.- 1986/27 K. 26.11.1986 T.

AYM 1986/17 E.- 1987/11 K., 22.05.1987 T.

AYM 1992/36 E.- 1993/4 K., 20.01.1993 T.

AYM 2007/4 E. - 2007/81 K., 18.10.2007 T.

AYM 2008/66 E - 2008/131 K., 22.07.2008 T.

AYM 2006/142 E.-2008/148 K., 24.09.2008 T.

AYM 2008/73 E.- 2009/120 K., 01.10.2009 T.

AYM 2008/22 E.- 2010/82 K., 17.06.2010 T.

AYM 2010/104 E. - 2011/180 K. 29.11.2011 T.

AYM 2012/100 E.- 2013/84 K., 04.07.2013 T.

AYM 2014/176 E.- 2015/53 K., 27.05.2015 T.

AYM 2016/205 E.- 2019/63 K., 24.07.2019 T.

AYM 2019/114 E.- 2021/36 K., 03.06.2021 T.

II. BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI

AYM Mehmet Akdoğan vd. Başvurusu, Karar Tarihi: 19.12.2013, Başvuru Numarası:2013/817.

AYM Sebahat Tuncel Başvurusu, Karar Tarihi: 20.02.2014, Başvuru Numarası: 2012/1051.

AYM Youtube LLC Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu, Karar Tarihi: 29.5.2014, Başvuru Numarası: 2014/4705.

AYM Tuğba Arslan Başvurusu, Karar Tarihi: 25.6.2014, Başvuru Numarası: 2014/256.

AYM Tayfun Cengiz Başvurusu, Karar Tarihi: 18.09.2014 Başvuru Numarası: 2013/8463.

AYM Ali Karatay Başvurusu, Karar Tarihi: 10.12.2014, Başvuru Numarası: 2012/990.

AYM Necmiye Çiftçi vd. Başvurusu, Karar Tarihi:30.12.2014, Başvuru Numarası: 2013/1301.

AYM Esra Nur Özbey Başvurusu, Karar Tarihi: 20.5.2015, Başvuru Numarası: 2013/7443.

AYM Galip Öğüt Başvurusu, Karar Tarihi: 01.03.2017, Başvuru Numarası: 2014/5863.

AYM Hülya Kar Başvurusu, Karar Tarihi: 27.02.2019, Başvuru Numarası: 2015/20360.

AYM Y.T. Başvurusu, Karar Tarihi: 30.05.2019, Başvuru Numarası: 2016/22418.

AYM Senih Özay Başvurusu, Karar Tarihi: 09.06.2020, Başvuru Numarası: 2020/13969.

AYM Esra Özkan Özakça Başvurusu, Karar Tarihi: 08.10.2020, Başvuru Numarası: 2017/32052.

AYM Şahin Alpay Başvurusu, Karar Tarihi: 03.12.2020, Başvuru Numarası: 2018/10327.

AYM Ali Cemil Başaran Başvurusu, Karar Tarihi: 24.06.2021, Başvuru Numarası: 2020/16954.

AYM Latife Akyüz Başvurusu, Karar Tarihi: 07.09.2021, Başvuru Numarası: 2016/50822.

AYM Onur Can Taştan Başvurusu, Karar Tarihi: 27.10.2021, Başvuru Numarası: 2018/32475.

AYM Yağmur Erşan Başvurusu, Karar Tarihi: 27.10.2021, Başvuru Numarası: 2018/36451.

İDARE ve BÖLGE İDARE MAHKEMESİ KARARLARI

Ankara 16. İdare Mahkemesi 2018/2132 E. - 2020/476 K. 27.02.2020 T.

Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi 2020/1808 E.- 2020/1967 K. 26.10.2020 T.

SULH CEZA HÂKİMLİĞİ KARARLARI

Ankara 3. Sulh Ceza Hâkimliği 31.12.2020 Tarih 2020/7884 Değişik İş Kararı

Saruhanlı Sulh Ceza Hâkimliği 28.12.2021 Tarih 2021/319 Değişik İş Kararı

DİĞER MAHKEME KARARLARI

Minister for Immigration and Ethnic Affairs v Teoh (1995) 183 CLR 273

ORJİNALLİK RAPORU

SEYAHAT HÜRRİYETİNİN 1982 ANAYASASINA GÖRE HUKUKİ DÜZENİ

ORİJİNALLİK RAPORU

%15	%14	%5	%5
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%1
2	ayam.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
3	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	%1
4	hukukunustunlugu.org İnternet Kaynağı	<%1
5	www.mevzuat.com İnternet Kaynağı	<%1
6	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	acikerisim.akdeniz.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
9	kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

10	legalbank.net İnternet Kaynağı	<%1
11	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
12	www.mbkaya.com İnternet Kaynağı	<%1
13	www.anayasa.gen.tr İnternet Kaynağı	<%1
14	dergiler.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
15	openaccess.iku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
16	www.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
17	acikarsiv.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
18	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<%1
19	rm.coe.int İnternet Kaynağı	<%1
20	www.kanuniesasi.com İnternet Kaynağı	<%1
21	www.turkhukuksitesi.com İnternet Kaynağı	<%1

22	Submitted to (school name not available) Öğrenci Ödevi	<%1
23	openaccess.maltepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
24	Submitted to Ondokuz Mayıs Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1
25	www.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
26	Submitted to Galatasaray University Öğrenci Ödevi	<%1
27	Submitted to Marmara University Öğrenci Ödevi	<%1
28	www.ersanoz.com İnternet Kaynağı	<%1
29	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
30	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	<%1
31	Submitted to Karadeniz Teknik University Öğrenci Ödevi	<%1
32	acikerisim.ticaret.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
33	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

34	moam.info İnternet Kaynağı	<%1
35	adanabarosu.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
36	bianet.org İnternet Kaynağı	<%1
37	Submitted to Ankara University Öğrenci Ödevi	<%1
38	tbbdergisi.barobirlik.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
39	www.izmirbarosu.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
40	www.kararara.com İnternet Kaynağı	<%1
41	dspace.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
42	openaccess.ihu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
43	www.kamufinans.com İnternet Kaynağı	<%1
44	anayasa.gen.tr İnternet Kaynağı	<%1
45	Submitted to Istanbul Aehir Aniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1

46	earsiv.cankaya.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
47	fbttyhdersnotu2013.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
48	www.ankarabarosu.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
49	earsiv.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
50	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<%1
51	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
52	Submitted to Atilim University Öğrenci Ödevi	<%1
53	kitaplar.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
54	yetkin.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
55	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<%1
56	mevzuatvekararlar.legalbank.net İnternet Kaynağı	<%1
57	acikerisim.dicle.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

58	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
59	academicrepository.khas.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
60	kaysem13.gantep.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
61	www.hukukihaber.net İnternet Kaynağı	<%1
62	www.facebook.com İnternet Kaynağı	<%1
63	www.istanbulbarosu.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
64	www.jasstudies.com İnternet Kaynağı	<%1
65	ATASAYAN, Gözde, DÜLGER, Rezzan İtişgen and IŞIK, Cennet. "ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI ÖZETLERİ (NİSAN - EYLÜL 2016)", Legal Yayıncılık Anonim Şirketi, 2016. Yayın	<%1
66	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
67	www.juristras.eliamep.gr İnternet Kaynağı	<%1

68	www.selcuk.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
69	www.turar.org İnternet Kaynağı	<%1
70	avukatlarasor.net İnternet Kaynağı	<%1
71	www.fidh.org İnternet Kaynağı	<%1
72	www.haber7.com İnternet Kaynağı	<%1
73	yayin.taa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
74	Fırat, İsmail(Toros, Emre). "Anayasal Vatandaşlık : 1982 Anayasası Üzerine Bir İnceleme", Atılım Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, . Yayın	<%1
75	Submitted to Hacettepe University Öğrenci Ödevi	<%1
76	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
77	www.yumpu.com İnternet Kaynağı	<%1

78	ARSLAN, Cem Barlas. "Gücünü anayasadan alan ve anayasal bir hakkı sınırlandıran uygulama: Yurt dışı çıkış yasağı", Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010. Yayın	<%1
79	Submitted to Dumlupinar University Öğrenci Ödevi	<%1
80	HADİMOĞLU, Nimet Özbek. ""Genel güvenlik bakımından mahzurlu olanlar"ın yurt dışına çıkış özgürlüğü ile Pasaport Kanunu'nun 23. maddesi", Ankara Üniversitesi, 2012. Yayın	<%1
81	dspace.kocaeli.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
82	http://l%20Exam.pdfaustincc.edu/ İnternet Kaynağı	<%1
83	acikerisim.deu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
84	paperzz.com İnternet Kaynağı	<%1
85	webftp.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
86	www.esmmmo.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
87	www.olayyeri.com İnternet Kaynağı	

		<%1
88	CAN, Ozan and ZABUNOĞLU, H. Gökçe. "Ticarî hükümler ve yeni Anayasada yer alması gereken Ticarî hükümlere ilişkin bazı öneriler", Ankara Barosu, 2013. Yayın	<%1
89	Submitted to Istanbul Medeniyet Ãniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
90	acikerisim.ybu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
91	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
92	afyonluoglu.org İnternet Kaynağı	<%1
93	ets.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
94	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
95	www.idare.gen.tr İnternet Kaynağı	<%1
96	www.okeanostercume.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
97	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1

98	3fcampus.tau.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
99	Submitted to Atatürk University Öğrenci Ödevi	<%1
100	Maureen Jackson. "Mixing Musics", Walter de Gruyter GmbH, 2020 Yayın	<%1
101	Submitted to The Catholic University of America Öğrenci Ödevi	<%1
102	bilgiagacim.com İnternet Kaynağı	<%1
103	cdn.hitit.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
104	www.tihek.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
105	SEZER, Tijen Dündar. "1982 ANAYASASINA GÖRE ÖZEL SINIRLAMA SEBEBİ BULUNMAYAN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLANDIRILMASI SORUNU VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI", Legal Yayıncılık Anonim Şirketi, 2014. Yayın	<%1
106	cdn.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

107	kamuhukukculari.org İnternet Kaynağı	<%1
108	www.aghukuk.org İnternet Kaynağı	<%1
109	www.alomaliye.com İnternet Kaynağı	<%1
110	www.memurlar.net İnternet Kaynağı	<%1
111	www.unhcr.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
112	Submitted to Cankaya University Öğrenci Ödevi	<%1
113	GÖKPINAR, Mahmut. "BİR KAVRAM OLARAK İNSAN HAKLARI VE ÇEŞİTLİ AÇILARDAN SINIFLANDIRILMASI", Türkiye Barolar Birliği, 2015. Yayın	<%1
114	Submitted to Uludag University Öğrenci Ödevi	<%1
115	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
116	www.arabulucu.com İnternet Kaynağı	<%1
117	www.bilgibulucu.com İnternet Kaynağı	<%1

118	www.hreoc.gov.au İnternet Kaynağı	<%1
119	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
120	www.sgb.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
121	BİLGİN, A Burak. "BİREYSEL BAŞVURUDA 3 YIL: BİR İNSAN HAKLARI KARNESİ - OLUMSUZ ÖRNEKLER/UYGULAMALAR/YAKLAŞIMLAR", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015. Yayın	<%1
122	Submitted to Mugla University Öğrenci Ödevi	<%1
123	SEZER, Abdullah. "Pasaport Kanunu Madde 22 ve 23: 1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Ek IV no.lu Protokol'e Aykırılık Sorunu", TUBITAK, 2002. Yayın	<%1
124	Submitted to Selçuk Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
125	birtutamhukuk.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
126	dspace.trakya.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

127	e-dergi.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
128	golcuk.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
129	hukuktez.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
130	www.arem.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
131	www.ozelburoistihbarat.com İnternet Kaynağı	<%1
132	Submitted to Police Academy Öğrenci Ödevi	<%1
133	dspace.akdeniz.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
134	kasumer.kku.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
135	taayayinlari.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
136	www.adaletbiz.com İnternet Kaynağı	<%1
137	www.gocuk.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
138	www.sosyal-bilgiler.org İnternet Kaynağı	<%1

139	ATASAYAN, Gözde. "EKİM 2016 - MART 2017 BİREYSEL BAŞVURU KARARLARI KRONİĞİ", Legal Yayıncılık Anonim Şirketi, 2017. Yayın	<%1
140	CANYAŞ BAYATA, Aslı. "HUKUKÎ ŞARTLAR OLUŞMADAN VERİLMİŞ OLAN TÜRK VATANDAŞLIĞINI KAZANMA KARARININ GERİ ALINMASINDA SÜRE SORUNU", Türkiye Barolar Birliği, 2014. Yayın	<%1
141	KIZILYEL, Serkan. "YAŞAM HAKKI: AİHM KARARLARI VE İDARİ YARGI UYGULAMASI", Gazi Üniversitesi, 2014. Yayın	<%1
142	YENİDÜNYA, Ahmet Caner and ALŞAHİN, Mehmet Emin. "Göçmen kaçakçılığı suçu (TCK m. 79)", Türkiye Barolar Birliği, 2009. Yayın	<%1
143	YILMAZ, Didem. "6216 SAYILI KANUNDAKİ TARAF OLMA KOŞULU VE AİHS'E EK 4. VE 7. PROTOKOLLERDE YER ALAN HAKLARIN, ANAYASAL TEMEL HAKLAR OLARAK BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA UYGULANABİLİRLİĞİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2015. Yayın	<%1
144	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

145	dspace.baskent.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
146	emlakanaliz.blogspot.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
147	eprints.sdu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
148	mafiadoc.com İnternet Kaynağı	<%1
149	sinavtime.com İnternet Kaynağı	<%1
150	tesakademi.net İnternet Kaynağı	<%1
151	www.gedik.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
152	www.kamucalisani.org İnternet Kaynağı	<%1
153	www.seckin.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
154	www.tesadernegi.org İnternet Kaynağı	<%1
155	Submitted to Istanbul Bilgi University Öğrenci Ödevi	<%1
156	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<%1

157	acikerisim.iku.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
158	aghukuk.org İnternet Kaynağı	<%1
159	cekmagduru.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
160	cezahukuku.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
161	daktilo1984.com İnternet Kaynağı	<%1
162	forum.khkhaber.com İnternet Kaynağı	<%1
163	imarkadastro.com İnternet Kaynağı	<%1
164	kadeshagenda.com İnternet Kaynağı	<%1
165	m.bianet.org İnternet Kaynağı	<%1
166	metinpolat.av.tr İnternet Kaynağı	<%1
167	polistenhaber.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
168	qdoc.tips İnternet Kaynağı	<%1

169	repository.bilkent.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
170	samsungencbaro.weebly.com İnternet Kaynağı	<%1
171	studylibtr.com İnternet Kaynağı	<%1
172	vs1.doczz.it İnternet Kaynağı	<%1
173	www.cameli.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
174	www.egitimkutuphanesi.com İnternet Kaynağı	<%1
175	www.kanunlar.biz İnternet Kaynağı	<%1
176	www.kocaali.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
177	www.tau.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
178	www.yasader.org İnternet Kaynağı	<%1
179	ÖZDEMİR, Y. Metin. "ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA 1982 ANAYASASI'NDA SINIRLAMA KAYDI İÇERMEYEN TEMEL HAK VE	<%1

ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLANMASI", Legal Yayıncılık Anonim Şirketi, 2014.
Yayın

180	.dti.dk İnternet Kaynağı	<%1
181	DEMİRKOL, Selami and BAŞ BEREKET, Zuhal. "Kentsel dönüşümün, 6306 sayılı yasa kapsamında hak ve özgürlükler açısından ele alınması", Türkiye Barolar Birliği, 2013. Yayın	<%1
182	Submitted to Dicle University Öğrenci Ödevi	<%1
183	GÜRSEL, İlke. "İDARİ KARARLA GREVE MÜDAHALE", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016. Yayın	<%1
184	HEKİMLER UÇKAN, Banu. "Anayasa Mahkemesi□nin Sendikal Haklara İlişkin İptal Kararlarının Genel Bir Değerlendirmesi", Birleşik Metal-İş, 2015. Yayın	<%1
185	HOROZGİL, Denizhan. "İfade ve basın özgürlüğü çerçevesinde soruşturma evresinde yayın yasakları üzerine bazı tespit ve değerlendirmeler", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012. Yayın	<%1

186	KIRAN, Binnaz, BOZKUR, Binaz and KAYA, Alim. "Ailesi Göçle Gelen ve Gelmeyen Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi", Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2018. Yayın	<%1
187	acikerisim.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
188	acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
189	aihm.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
190	anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
191	core.ac.uk İnternet Kaynağı	<%1
192	denetimakademisi.com İnternet Kaynağı	<%1
193	dokumen.pub İnternet Kaynağı	<%1
194	file.setav.org İnternet Kaynağı	<%1
195	halagazeteciyiz.net İnternet Kaynağı	<%1

196	http://□tistory.com/ İnternet Kaynağı	<%1
197	ifade.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
198	insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
199	issuu.com İnternet Kaynağı	<%1
200	kaosgl.org İnternet Kaynağı	<%1
201	kulacoglu.av.tr İnternet Kaynağı	<%1
202	openaccess.bilgi.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
203	tbbyayinlari.barobirlik.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
204	ulusal24.com İnternet Kaynağı	<%1
205	www.ankahukuk.com İnternet Kaynağı	<%1
206	www.galloglu.com İnternet Kaynağı	<%1
207	www.inhak-bb.adalet.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

208	www.muratsen.org İnternet Kaynağı	<%1
209	www.protestankiliseler.org İnternet Kaynağı	<%1
210	www.turkiyegazetesi.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
211	ÇETİN, Emrah. "OSMANLI TURİZM TARİHİNDEN KESİTLER: ERNEST ARMAN'IN SEYAHAT ACENTESİ KURMA GİRİŞİMLERİ", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2017. Yayın	<%1
212	ŞİMŞEK, Suat. "Mülkiyet hakkının kapsamı, sınırlandırma nedenleri ve şartları açısından 1982 Anayasası ve Avrupa insan hakları sözleşmesi: karşılaştırmalı bir analiz -I", Türkiye Barolar Birliği, 2010. Yayın	<%1
213	Submitted to Associatie K.U.Leuven Öğrenci Ödevi	<%1
214	SEZER, Hamiyet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", TUBITAK, 2003. Yayın	<%1
215	UYGUN, Esra and GERÇEKİN, Adnan. "ANAYASA MAHKEMESİNİN VERGİLENDİRME ALANINDAKİ BİREYSEL BAŞVURU	<%1

KARARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ", Türkiye Adalet Akademisi, 2017.
Yayın

216	VATANSEVER, Müge. "KAMU İCRA HUKUKU□NDA ÖLÇÜLÜLÜK İLKESİ", Maltepe Üniversitesi, 2012. Yayın	<%1
217	hukukbook.com İnternet Kaynağı	<%1
218	ilyasucar.com İnternet Kaynağı	<%1
219	www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
220	www.nurimehmetoglu.com İnternet Kaynağı	<%1
221	yenisehir.fandom.com İnternet Kaynağı	<%1
222	ÖZCAN, Koray. "Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri (1839-1908)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2006. Yayın	<%1
223	ÖĞÜT, Selman. "Kanal İstanbul Projesi□nin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2014. Yayın	<%1

224	GÖZLÜGÖL, Said Vakkas. "Avrupa İnsan hakları hukuku açısından kıyı Devletinin Denizlerde kontrol uygulama yetkisi", Selçuk Üniversitesi, 2012. Yayın	<%1
225	GÜNER, Cemil. "SINIR DIŞI ETME KARARI İLE İLGİLİ İDARE MAHKEMESİ KARARLARININ KESİNLİĞİ", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı, 2017. Yayın	<%1
226	ULUSOY ÇELİK, Demet. "A comparative study of the freedom of expression in Turkey and eu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2013. Yayın	<%1
227	USTA, Sevgi. "Çocuğun yerleşim yeri edinme hakkı ve "Bir istisna"", TUBITAK, 2012. Yayın	<%1
228	YILMAZOĞLU, Esat Caner. "YABANCILARIN SINIRDIŞI EDİLMESİNİN ANAYASA MAHKEMESİNDE YARGISAL DENETİMİ", Uyuşmazlık Mahkemesi, 2015. Yayın	<%1
229	YİĞİT, Nedime Tuğçe. "SINIR DIŞI ETME KARARININ İCRASININ ERTELENMESİ", Selçuk Üniversitesi, 2017. Yayın	<%1

230	acikerisim.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
231	ehlisunnnetde.tr.gg İnternet Kaynağı	<%1
232	kararlaryeni.anayasa.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
233	madde14.org İnternet Kaynağı	<%1
234	personeldb.erciyes.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
235	t24.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
236	www.petrol-is.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
237	www.yasayananayasa.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
238	ÖZÇELİK, Gülüm Bayraktaroğlu. "Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hükümleri uyarınca yabancıların Türkiye'den sınır dışı edilmesi", Türkiye Barolar Birliği, 2013. Yayın	<%1
239	212.174.133.188 İnternet Kaynağı	<%1
240	acikerisim.erbakan.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

241	forum.barandogan.av.tr İnternet Kaynağı	<%1
242	www.dicle.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
243	www.nasilyapilabilir1.net İnternet Kaynağı	<%1
244	DOST, Süleyman. "DEVLET VEYA PARTİ TEMSILCİLERİNİN YABANCI ÜLKEDE BULUNAN KENDİ VATANDAŞLARINA YÖNELİK SİYASİ FAALİYETLERİNİN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESI", Şarkıyat Araştırmaları Derneği, 2017. Yayın	<%1
245	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
246	islamiyorum.com İnternet Kaynağı	<%1
247	silencedturkey.org İnternet Kaynağı	<%1
248	www.beykoz-turkocagi.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
249	www.toprakkale.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

Alıntıları çıkart üzerinde

Bibliyografyayı Çıkart üzerinde

Eşleşmeleri çıkar Kapat

GCRIS

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı **:** Ahmet Furkan MIHCI

Öğrenim Durumu **:**

DERECE	ALAN	ÜNİVERSİTE	YIL
Lisans	Hukuk	Gazi Üniversitesi	2019
Yüksek Lisans	Kamu Hukuku A.B.D.	Atılım Üniversitesi	2022

İş Deneyimi **:**

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Ankara Barosu	Avukat	2020

Yabancı Diller **:** İngilizce

Tarih **:** 20.01.2022